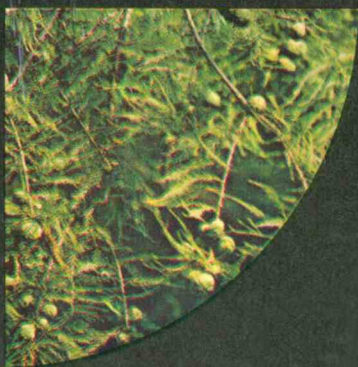
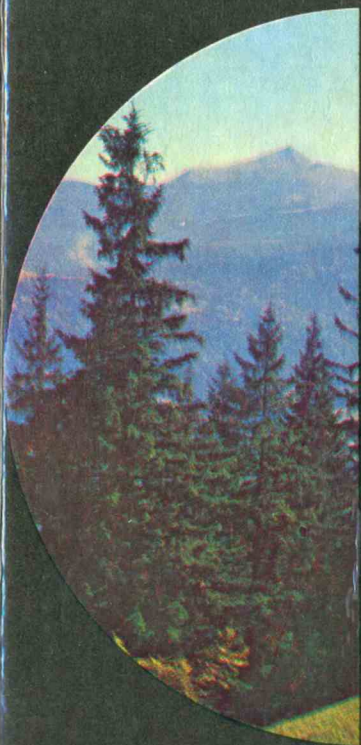

С. С. Фодор,
В. К. Терлецький,
Я. Д. Гладун

ЕКЗОТИ КАРПАТ

С. С. ФОДОР,
В. К. ТЕРЛЕЦЬКИЙ,
Я. Д. ГЛАДУН

ЕКЗОТИ КАРПАТ

Ужгород
Орден Дружби народів
видавництво «Карпати»
1982

ББК 28.5

58

Ф33

Загадочный мир парков и скверов, лесных посадок и придорожных полос, неповторимые краски цветущих магнолий и сакур, аромат сиреневого сада и бледность гортензии, величавые колоннады тополей и стройность псевдотсуги — все это наполняет нашу жизнь глубоким эстетическим смыслом. О волшебных орехах-гамамелисах и звездоподобных иргаих, о женьшене и облепихе, сливах Овидия и о многих других растениях, которые растут в Карпатах, повествует книга, написанная профессором

С. С. Фодором и кандидатами наук В. К. Терлецким и Я. Д. Гладуном.

Для лесоводов, работников зеленого строительства, любителей природы, для всех, кто приумножает ее богатства.

Рецензент — кандидат сельскохозяйственных наук К. К. Смаглюк.

Ф 21002-006
М215(04)-82

© Видавництво «Карпати», 1982

В інтересах
нинішнього
і майбутніх поколінь
в СРСР здійснюються
необхідні заходи
для охорони і науково
обгрунтованого,
раціонального
використання землі
та її надр,
водних ресурсів,
рослинного
і тваринного світу,
для збереження
в чистоті
повітря і води,
забезпечення
відтворення
природних
багатств
і поліпшення
середовища,
яке оточує людину.

*Стаття 18 Конституції
(Основного Закону)
Союзу Радянських
Соціалістичних Республік.*

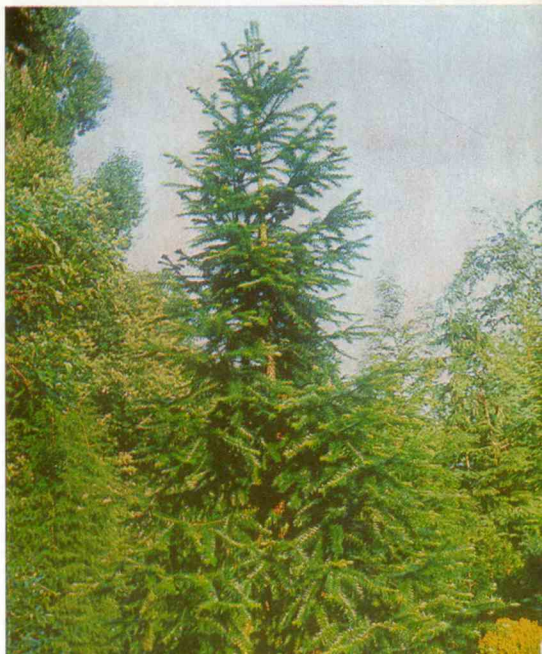

Гінґо дволопатеве — довгожитель планети.

Цвіте
тис ягідний.

Кувінґхамія
ланцетоліста
в Ужгороді
з 1947 року.

Болотний
кипарис.

Паркові
форми туї —
срібляста
й золотиста.

Заквітчалась
шишками ялина
колюча
срібляста.

Молоде деревце
сосни
австрійської.

Тис золотистый.

Ялівець суецький.

Ялиця грецька
в Мукачівському
арборетумі.

Ялина колюча сиза
в зеленому
будівництві.

Ялина голуба.

Кедр атласький.

Півонія кущова
з Китаю.

Оцтове дерево.

Тамарикс французкий.

Липи американські
над Ужем.

Текома — повзуча
ліана.

Бундук
канадський.

Калікант
запашний.

Мальва сірійська деревовидна.

ЕКЗОТИ КАРПАТ

Дивосвіти

*Наче друзі на мене чекають,
Щоб повідати тайни свої,
Дивосвіти мені відкривають
Гори — друзі найкращі мої.*

*Повз стежини побігли модрини
До туманних далеких вершин.
І шепнули мені: «Іменини
У замріяних подруг ялин».*

*Це для них заспівали потоки.
Не спішім, а послухаймо їх.
Подивіться, під буком високим
Зачарований олень приліг.*

*Забарилась в долині калина
І тужливо зорить в далину.
А із кетягів — сонця краплина
На пісенну упала струну.*

*Так уміють на світі лиш гори:
Од людей не ховати перлин.
Гей, скоріше вперед! На простори
З оксамитових тихих долин.*

*Там у травах і зірка іскриться,
І повідав мені вітровій:
Там побачиш шовкову косицю
І розкажеш коханій своїй.*

*Крутосхил, мов трембіта із казки,
Весь в пориві — назустріч вікам.
Дивосвіти любові і ласки
Я у спадщину синові дам.*

Василь Густі

ЧАРІВНИЙ ЗЕЛЕНИЙ ДИВОСВІТ

Ліси й луки, живописні долини й стрімкі гори, безкрає мереживо шляхів і затишні паркові алеї. Всюди оточують нас рослини. Вони дають людині їжу, одяг, чисте повітря. Понад 20 тисяч видів промислової продукції виготовляють з деревини лише в нашій країні. Гектар зелених паркових насаджень протягом сонячного дня поглинає 220—280 кілограмів вуглекислого газу і виділяє 180—220 кілограмів потрібного людині кисню. Одночасно зелені рослини очищають повітря від шкідливих домішок, загазованості, пилюки. Гектар шпилькових дерев затримує протягом року близько 40 тонн, а листяних — до 100 тонн пилюки.

Санітарна роль рослин особливо посилюється в нинішній період науково-технічної революції. Лише за останні 30 років густота населення на планеті зростає з 18 до 28 чоловік на квадратний кілометр. Питома вага міського населення збільшилася з 26,6 до 40 процентів загальної чисельності. Причому майже третина людства живе у містах з мільйонним і більше населенням. Все це відповідно впливає і на розподіл сільськогосподарських угідь, на зростання концентрації забруднення повітря, води.

Ось чому для нас, радянських людей, мудрими і хвилюючими є слова Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва, з якими він звернувся до учасників міжурядової конференції по освіті в галузі навколишнього середовища: «...дальший розвиток економіки, науки і культури не може здійснюватись без врахування наслідків впливу людини на природу. І зрозуміло, що виховання бережного, уважного ставлення до навколишнього середовища, розширення знань і навичок, необхідних для його охорони і його поліпшення, повинні стати невід'єм-

ною частиною загальної системи освіти, підготовки кадрів»¹.

Радянський Союз — перша соціалістична країна планети — служить прикладом того, як знання людей, їх турбота про майбутнє можуть стати надійним оплотом захисту природних ресурсів, зокрема рослин.

Питання охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів відображені в Конституції СРСР і Конституції УРСР. Було прийнято Основи земельного, водного, лісового законодавства і Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра, а також відповідні кодекси в союзних республіках. В СРСР, починаючи з 1972 року, з'явилося 50 важливих державних нормативних актів союзного значення, пов'язаних з охороною природи². Новим свідченням турботи КПРС, Радянської держави про охорону навколишнього середовища є прийняття в 1980 році Верховною Радою Союзу РСР десятого скликання законів «Про охорону атмосферного повітря» і «Про охорону і використання тваринного світу». Лише у 1979 році на капіталовкладення, пов'язані з охороною природи, в нашій країні витрачено близько двох мільярдів карбованців.

«Зеленою перлиною» України заслужено називають Карпати. Це джерело багатьох видів рослинної сировини, здравниця всесоюзного значення. Розмаїта і самобутня рослинність Карпат нараховує близько 2500 видів і форм рослин. Це вони створили казкові краєвиди смерекових і букових лісів, оспівані в легендах полонини, чарівні долини гірських потоків. Серед місцевих рослин ростуть і чужинці — екзоти. Близько тисячі таких екзотичних видів можна зустріти у зоні Карпат серед лісів, обабіч доріг. Але найбільше їх можна побачити у безпосередній близькості до людських осель: на алеях міст, у парках, пришляхових смугах. Ці рослини не завжди витримують конкуренцію у боротьбі за життя з боку аборигенної рослинності і тому наче шукають захисту в людини. Серед екзотичних рослин можна знайти представників різних географічних регіонів планети. За формою листя і кольором квітів екзотичних рослин можна вивчати географію

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті. К., Політвидав України, 1978, т. 6, с. 534.

² Охрана природы — долг каждого. — Известия, 1979, 24 ноября.

планети, і далекі незнані краї стануть ближчими, зрозумілишими. З екзотами пов'язано чимало дивовижних історій, народних легенд, знаменних подій. А які корисні властивості притаманні їм: декоративні, цілющі, поживні, технічні. Екзоти оточують нас всюди, без них сьогодні важко уявити пейзаж рідного краю, міста і села. Деякі з них настільки поширені, що ми починаємо вважати їх споконвічними карпатськими видами.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО ІНТРОДУКЦІЮ

Людина здавна помітила корисні властивості рослин. Найбільш потрібні їй для життя вона намагалася вирощувати штучно біля своєї оселі... Перший такий «дослідник» і гадки не мав, наскільки важливе відкриття було ним зроблене і скільки поколінь людей повторюватимуть процес садіння.

Штучне вирощування рослин у районах, де вони раніше не зустрічалися, називають інтродукцією. Якщо умови вдавалися надто складними, рослина тривалий час відставала у рості, погано цвіла й плодоносила, підмерзала або всихала. Залишалися лише найбільш стійкі форми. Це був суворий добір. Зміни, що відбуваються в рослині у нових кліматичних умовах, називають акліматизацією, тобто пристосуванням.

Послідовна діяльність людини вела до того, що найстійкіші представники екзотів поступово пристосовувалися до нових умов життя. Така народна селекція стала основою для створення багатьох важливих господарських сортів рослин: пшениці, жита, рису, яблуні, цитрусових тощо. Окремі види настільки простосувалися до незвичних кліматичних умов нової батьківщини, що починали самі по собі розмножуватися. Згадаймо, наприклад, поширену у нас акацію білу. Майже в кожному селі можна побачити цю рослину, а поруч і численну її парость. Насправді це північноамериканський вид. Або визнана окраса українського пейзажу — тополя пірамідальна. Походить вона з далекого Афганістану, звідти її було завезено на Україну лише у 1795 році.

Інтродукція рослин має свою історію. Ще на клинописах Стародавньої Ассирії знайдено напис, зроблений за наказом царя Тиглатпаласара I. Щоб залишити своє ім'я

для нащадків, він викарбував на камені усі перемоги й державні діяння, які вважав своїм особистим надбанням. Серед іншого зустрічаємо там і це: «Я взяв з собою і посадив тут, у садах моєї країни, кедрі з завойованих мною країн... Я переніс також з собою багато цінних садових рослин, які не зустрічаються в моїй країні. Я розвів їх у садах Ассирії»¹.

Можновладні правителі, які мечем і вогнем підкоряли народи і країни, дбали лише про одне — звеличитись. Вони мурували палаци і закладали піраміди, садили дивовижні парки і створювали штучні водойми. Усе це повинно було служити лише їм, звеличувати лише їх. Потом і кров'ю десятків тисяч рабів будувалися ці казкові споруди.

Інтродукція рослин у давнину служила втіхою заможним верствам населення. Лише вони могли дозволити собі дорогоцінні сади й парки, фонтани й палаци. А коли людина намагалася глибше заглянути в суть життя рослин, її називали чаклуном і карали. Так, у 1249 році в Кельні було страчено Альберта, який добився цвітіння квітів узимку. Особливо переслідувала дослідників церковна інквізиція.

Давні корені має інтродукція рослин і в нашій країні. Відомості про перші сади Київської Русі знаходимо у літописі Нестора (1055—1115). Дуже любив садити дерева і будувати парки Петро I. Він власноручно накреслив квітники Петергофа й Стрельні.

Оскільки лише аристократи займались інтродукцією рослин і розведенням парків для оздоблення власних палаців і маєтків, історія майже не залишила нам імен талановитих садівників, працею яких були створені перлини паркового мистецтва.

У Радянській країні інтродукція рослин стала надбанням всього народу. Завдяки вирощуванню цінних видів екзотичних рослин збагачується склад лісових порід, прикрашаються скверами і парками наші міста і села, створюються промислові плантації важливих технічних і лікарських культур. Інтродукція рослин тепер — господарська й наукова праця спеціалістів-ботаніків, спрямована на збагачення рослинних ресурсів рідного краю. Ось чому цілий ряд імен радянських науковців сьогодні відомі всьому світові. Як не згадати тут М. І. Вавілова і його

¹ Верзилин Н. Сады и парки мира. Л., 1964, с. 267.

диференційований ботаніко-географічний метод інтродукції сільськогосподарських рослин, В. П. Малеева і його флорогенетичний метод інтродукції, роботи М. В. Культіасова і метод едифікаторів Ф. М. Русанова. Серед славнозвісних імен вітчизняних інтродукторів можна назвати Н. А. Базилевську, Г. М. Шликова, А. В. Гурського, А. Н. Краснова та багато інших. У жодній іншій країні світу немає такої розгалуженої мережі наукових інститутів, лабораторій, ботанічних садів і дендропарків. Завдяки інтродукційній роботі людина отримує чимало нових цінних видів рослин, які роблять наш побут приємнішим, життя красивішим, а серце багатшим.

ОСЕРЕДКИ ЕКЗОТІВ У КАРПАТАХ

Історія нашого краю сувора: війни, чужоземне панування, панщина, національні переслідування — все було. Не поминула ця історія і рослини. Лише з ХІХ ст. відомі нам осередки інтродукції в Карпатах. Це були маєтки австрійської, угорської, румунської та української аристократії. Працею підневільних створювалися біля маєтків парки з місцевих та екзотичних видів. Близько сотні таких парків, великих і малих, збереглося до нашого часу. Найвизначніші серед них дендропарки на Чернівеччині (Берегомет, Красноільськ, Банилів, Вашківці, Герца, Чорторія, Оршівці), Прикарпатті (Косів, Коломия, Городенка, Шепарівці, Залуччя), Закарпатті (Чертіж, Берегове, Лази, Часлівці, Великий Березний, Виноградів, Тячів). Чимало парків та окремих екзотичних рослин з'явилося у великих адміністративних центрах: Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Івано-Франківську, Чернівцях, Сторожинці.

Скільки наполегливості й напруженої праці доклали самоуки-садівники з народу, щоб було створено зелене багатство панських садиб, щоб рослини-чужинці прижились у Карпатах. Мов живі пам'ятники їм, стоять давні парки. І хоч мало імен карпатських садівників донесла до нас історія, деякі з них досі зберігаються в народній пам'яті.

Якщо завітаєте у мальовниче село Оршівці, що на Чернівеччині, вам обов'язково покажуть старий парк, який збігає з пагорба до самого шляху. Не лише пока-

жуть, а й розкажуть давню історію про садівника Прокопа Чернівчана. Ще його батько Петро Чернівчанин працював у пана городником і часто брав сина на роботи в парк. Полюбилася Прокопу робота з рослинами, а над усе подобалося приходити до парку вранці, коли з першими променями сонця розпускалися молоді бутони дивовижних квітів. Своїми руками садив Прокіп ніжні саджанці гледичій, прикривав їх від морозів, оберігав від худоби. Так і став Прокіп садівником. А коли його наречену силою віддали за панського гайдука в інше село, зовсім залишився самотнім молодий садівник. Все тепло свого серця віддавав рослинам. Таким і пам'ятають його односельчани.

На Прикарпатті у місті Косові наприкінці ХІХ ст. жив лікар І. Тарнавський. Він вірив, що більш цілющого клімату, ніж у Карпатах, немає. Щоб хворі краще почували себе, вирішив закласти дивовижний парк навколо лікарні-санаторію. Саджанці завозили з Америки. Директор Коломийської гімназії Я. Скупневич у 1897 році на власні кошти купив шість моргів землі. Разом з гімназистами старий педагог розчищав хащі, рівняв стежки, садив дерева. «Молодь мусить завжди бути серед зелені,— казав він.— Культура людини починається з єднання її з природою». І досі називають парком Скупневича ці посадки в Коломиї. На Закарпатті відомий дендросад учителя Лаудона в Ужгороді (1896), парк Калмана Кандо в селі Чертежі (1848), парк Шенборна в урочищі Берегвар Свалявського району (1886), арборетум Кіраля в Тячеві (1900).

У 1877 році в Чернівцях закладено перший ботанічний сад. Саме тоді було посаджено перший символічний саджанець білої тополі. Тепер це могутнє крилате столітнє дерево називають первістком Чернівецького ботанічного саду.

Війни знищили чимало духовних, матеріальних і культурних цінностей нашого народу. Постраждали і парки. Фашисти вирубали рідкісні дерева в селищі Ясіні на Закарпатті, в селищі Обертині, містах Тлумачі та Яремчі на Прикарпатті.

У повоєнні роки розпочалася інтродукційна робота в зоні Карпат. У 1946 році був закладений ботанічний сад в Ужгороді. На чотирьох гектарах висаджено перші екзотичні рослини. Закладання саду пов'язано з іменами таких науковців, як П. Д. Ярошенко, Ф. Е. Руденко,

Ф. Е. Грабар, С. С. Фодор. Тепер у ботанічному саду Ужгородського державного університету нараховується близько 600 видів і форм екзотичних рослин. Розрісся і ботанічний сад Чернівецького державного університету. Сотні нових видів рослин з Далекого Сходу, Середньої Азії, Кавказу поповнили колекції цього найстарішого в Карпатах ботанічного саду.

Великий внесок у справу інтродукції рослин зробили також науковці й виробничники лісового господарства, працівники трестів зеленого будівництва. Садоводи Мукачівського зеленого господарства у 1946 році почали вирощувати саджанці екзотичних рослин для озеленення міст і сіл Закарпаття. У цей же період поблизу Мукачівського замку було закладено розсадник екзотів. Саме тут апробувалися перші саджанці чайних кущів, хурми, церцисів, криптомерій тощо. У 1963 році у селищі Ворохті на Івано-Франківщині було закладено дослідне поле, а в Мукачеві — дендрарій лісодослідної станції. Цікавий дендрарій-арборетум існує у Богородчанському лісництві Солотвинського лісокомбінату. Молоді парки є і в інших лісництвах Івано-Франківщини: Кутському, Петрівському, Микуличинському. Відомі Буденецький, Садгірський, Банилівський парки на Буковині. Багаті парками лісництва Закарпаття.

За останні десятиріччя наші міста і села прикрасили десятки нових парків і скверів. Вулиці і шляхи виструнчилися алеями пишних рослин. І всюди в озелененні є екзоти: сріблясті ялини, кольорові туї, крупнолисті катальпи, дивовижні і своєрідні софори.

Рослини-екзоти прикрашають міста і села, приносять людям естетичну насолоду, гармонію краси. Інтродуковані рослини вже виявили свою чарівну силу в медицині, їх можливості достойно оцінені в сільському господарстві, лісівництві, в озелененні.

Чимало цікавого пов'язано з інтродукованими екзотичними рослинами. Давайте пройдемося тінистими алеями парків і скверів, щоб познайомитися з представниками далеких країн Америки, Азії, дізнатися про Анди і Гімалаї, про степи Оклахоми і Прикаспію. Лише вдивіться в живе мереживо сплутаних гілок, прислухайтеся до шелесту зеленого листя...

ГОЛОНАСІННІ

Справедливо шанують вічнозелені дерева і кущі. І справді, що може так прикрасити зимовий парк, як стрімкі піраміди смерек чи золотаві крони туй. Ботаніки відносять шишкові до голонасінних рослин. Це значить, що насіння у них розвивається без плоду — просто на поверхні шишкових лусочок. Вперше голонасінні з'явилися понад 300 мільйонів років тому. Шишко розрослися на планеті тропічні ліси. Під вітром шуміли прадавні кордаїти, деревовидні папороті, гігантські каламіти. Усі вони тепер вимерли, створивши поклади кам'яного вугілля — своєрідного пам'ятника первісним лісам. Вимирання давніх голонасінних пов'язане з поступовою зміною клімату. Збереглись до наших часів лише найстійкіші з голонасінних, які змогли вижити у складних кліматичних умовах. Саме вони створили сучасні шишкові ліси нашої країни, що займають близько 77 процентів покритої лісом території Радянського Союзу. Серед голонасінних чимало важливих для народного господарства рослин. Вони дають людині основну масу будівельної деревини, ліки, сировину для парфюмерного виробництва, кедрові горішки, вітаміни, смоли, коштовний бурштин і неповторну красу рідної природи.

Серед голонасінних є чимало дивовижних екзотичних видів, які своєю красою, корисними властивостями і життєздатністю довели придатність і перспективність вирощування їх в умовах Карпат.

«ЖИВА СКАМ'ЯНІЛІСТЬ»

Ще у покладах тріасового періоду палеонтологи знаходять скам'янілі відбитки листя і деревини *гінкго*. Величні гінкгові ліси росли майже по всій планеті. Особливо багато слідів залишилось в Сибіру, Гренландії і на Алясці. Але епоха гінкго давно минула. Тепер від цих рослин зберігся лише один вид — гінкго дволопатеве, який у дикому стані зустрічається лише в горах Китаю, неподалік ріки Янцзи. Насіння гінкго здавна відоме китайській народній медицині, а в Японії цю рослину вважали священною. Гінкго садили біля будійських храмів, йому поклонялись, а молоді дівчата загадували на його листях свою долю... За повір'ям японців, богиня країни сонця, що сходить, втілена у цьому дереві. Кожна гілка його

усіяна численними сосками, які торкаються землі. Це мо-
локо богині живить японську землю...

Величні дерева гінкго ростуть у багатьох парках і бо-
танічних садах Ужгорода, Мукачева, Великого Березного,
Івано-Франківська, Коломиї, Чернівців, Берегомета, Клі-
нівки тощо. Але найстаріше, мабуть, гінкго в дендро-
парку Лаудона в Ужгороді. Діаметр його близько 70 см,
а висота — 25 м. Зверніть увагу на листя. Воно має фор-
му японського віяла: жилки подібні до шпильок, які
зрослися в єдину пластинку. Великий Гете називав гінк-
го символом кохання. У перекладі з латинської мови
гінкго значить срібний абрикос. Кісточки гінкго їстівні,
але зовні вони покриті смолистим опліддям. До речі, де-
рева гінкго дводомні. Це значить, що плоди є лише на жі-
ночих екземплярах.

Надзвичайно декоративне гінкго восени, коли листя на-
буває чарівного лимонно-жовтого кольору. Якщо ви захо-
чете виростити його, то це легко зробити. Найпростіше
зживцювати молоді пагони напровесні. Укорінюються
вони порівняно швидко при дотриманні елементарних
правил живцювання. Молоді саджанці невивагливі до
грунтових умов, швидко ростуть і мало пошкоджуються
хворобами і шкідниками. Однак, перші роки саджанці
можуть страждати від морозів. Тому на зиму їх краще
прикривати. Отже, виростити цю прадавню рослину мож-
на без значних зусиль.

До речі, гінкго дволопатеве має ще й другу назву —
«жива скам'янілість», яка була вперше застосована до
нього славнозвісним англійським натуралістом Чарлзом
Дарвіном, якого вразили надіслані з Японії зразки цієї
рослини. Деревя гінкго можуть жити понад 1000 років,
і в наших руках доля цих дивовижних предковічних
рослин.

ГІГАНТИ СЕРЕД ШПИЛЬКОВИХ

Велетенські дерева належать до родини таксодієвих.
З численної колись родини залишилися лише окремі ви-
ди, що ростуть у Північній Америці, а також у Східній
Азії. Рештки давніх таксодієвих вчені знаходять на Ура-
лі, Сахаліні і на Україні.

Найбільш відомий серед таксодієвих і, мабуть, най-
більш уславлений — *секвойядендрон велетенський*, що
зростає в горах Каліфорнії. Назва дерева походить від

імені вождя ірокезів Секву. Він довгий час боровся проти поневолення племені білими колоністами. Він же створив першу ірокезьку абетку. Про секвойядендрони розповідають легенди. Ще б пак, ці дерева досягають 120 м заввишки і мають 23 м в діаметрі. Живуть секвойядендрони до 3000 і більше років. Щоб легше було уявити такі дерева, наведемо кілька прикладів. Для того, щоб навантажити одне дерево секвойядендрона, потрібно 60 вагонів! До 2000 м³ деревини дає таке дерево. Кора його досягає 80 см завтовшки. Тепер секвойядендронів залишилось дуже мало: у свій час їх знищили колоністи. Ті дерева, що вціліли до нашого часу, оголошено заповідними. Кожне з них має власну назву: Вавана Трі, Генерал Шерман. Є секвойядендрон з ім'ям Леніна.

У карпатських парках цих дерев мало. Два великі секвойядендрони, посаджені у 1926 році, охороняються у лісових насадженнях Лужанського лісництва на Закарпатті. Молоді рослини можна знайти в ботанічних садах Чернівців і Ужгорода. Були вони і в Сторожинці Чернівецької області, але сувора зима згубила їх.

Зовні пагони секвойядендрона покриті дрібним лусковидним листям, як у туї. У дрібних непоказних шишках міститься зовсім мале за розмірами насіння. Навіть не віриться, що з такої порошини може вирости стометровий гігант.

Однією з найцікавіших рослин родини таксодієвих є *метасеквойя*. У свій час ліси метасеквойї покривали величезні території до самої Арктики. Вчені вважали цю рослину повністю вимерлою. Коли раптом китайський вчений Кан знайшов у провінціях Хебей і Сичуань живі метасеквойї. Це була сенсація. Вони виявились порівняно морозостійкими. Тому тепер їх можна побачити у багатьох ботанічних садах і дендропарках. Є вони і в ботанічних садах Чернівців, Ужгорода, у дендропарку міста Сторожинця. Цікава властивість відрізняє рослини з родини таксодієвих, у тому числі й метасеквойю: на зиму деревце не лише скидає шпильки, а й молоді гілочки. Тому в якійсь мірі таксодієві нагадують наші листопадні модрина.

Надзвичайної краси і болотні кипариси, або *таксодіуми дворядні*. Величні 20—25-метрові дерева з розкидистою ажурною кроною здалеку приваблюють зір. Восени у них теж осипаються молоді гілочки з пожовклими шпильками. На батьківщині, по берегах болотистих річок Пів-

нічної Америки, таксодіуми постійно знаходяться в умовах підвищеного зволоження. Ось чому у ботанічному саду Чернівців, а також у саду Лаудона в Ужгороді, де вони ростуть здавна, створені відповідні умови: вода подається до коренів дерев по трубах.

Серед інших представників родини таксодієвих слід відзначити *криптомерію японську*. На батьківщині ліси криптомерії досягають 60-метрової висоти. Це декоративне, швидкоростуче шпилькове дерево — одне з найулюбленіших в Японії. Криптомеріями прикрашають дороги, береги озер, створюють пейзажі. У наших парках з'явилась вона в 1949 році. Завезли її з закавказьких субтропіків. Побачити криптомерію можна в Ужгороді, Мукачеві, Чернівцях і Сторожинці. У молодому віці вона легко переганяє в рості нашу карпатську ялину. Але, як і інші рослини з родини таксодієвих, криптомерія порівняно теплолюбна і потребує прикриття на зиму.

До таксодієвих належить і *Кунінгхамія* китайська, яку можна побачити тільки в Мукачівському плодородсаднику та Ужгородському ботанічному саду.

Усі таксодієві дуже просто вирощуються з насіння і живцюванням. Основна складність полягає у збереженні рослин у молодому віці від обмерзання. Найкраще вдається культура криптомерії, метасеквойї. Через 3—5 років саджанці міцнішають і порівняно легко переносять карпатські зими.

ЗИМОВІ ЧАРІВНИЦІ

Взимку лише шпилькові рослини надають паркові ознаки життя, милують око зеленими барвами. Серед усіх шпилькових особливо виділяються дерева і кущі з родини кипарисових. Родичі славнозвісного кипариса — окраси Південного Криму — поширені і в наших парках.

Усім, мабуть, відома *туя західна* — невеличке струнке деревце з стрімкими гілочками. Шпильки у туї є, але вони дрібні, лусковидні. Їх легко побачити навіть без лупи. Туя вжилася в міський пейзаж наших міст, і ми іноді забуваємо, що це екзотична рослина. Насправді походить вона зі сходу Північної Америки. Там ліси з туї досягають 20-метрової висоти. Американці називають тую білим кедром півночі. Вперше завезли її в Європу французькі поселенці у XVI ст. Туя дуже сподобалась королю, і він назвав її деревом життя. Подібна назва існувала

для цієї рослини і в індіанців Америки. Річ у тому, що туя дуже легко розмножується живцюванням, майже так, як верба. З деревини туї індіанці виготовляли каное, а молодих пагонів одержували глистогінні препарати, а смолистими її речовинами лікували шкірні хвороби. Славляться у парковому господарстві декоративні форми туї: строкаті, золотисті, сріблясті, нитковидні, кулясті, колоновидні, юнацькі. Понад 120 садових форм нараховує вид.

Дуже близька до туї *біота східна*. Походить вона з Китаю, росте невисоким крислатим деревом на сухих схилах гір. У Радянському Союзі її можна зустріти в горах Середньої Азії. Окремі екземпляри досягають 1 м у діаметрі. Живе біота східна понад 1000 років. У Карпатах росте гірше. Науковці вважають, що це зв'язано з підвищеною вологістю, частими відлигами взимку. І все ж молоді біоти можна зустріти майже так само часто, як і туї. У неї більш стрімкі й темно-зелені пагони, твердіші зубчасті яйцевидні шишечки, які досягають на другий рік. Туя має менші, більш м'які продовгуваті шишечки. В Карпатах відомо до шести садових форм біоти з різним забарвленням.

У наших парках є дерева, за походженням і зовнішніми ознаками близькі до справжнього кипариса. Їх називають кипарисовиками. Найчастіше зустрічаються в культурі *кипарисовик Лавсона* і *кипарисовик горіхоплідний*. Обидва походять з Північної Америки. Це високі й стрункі дерева, зовні нагадують тую. Кипарисовики ростуть у парках Ужгорода, Мукачєва, Чернівців, Берегомета, Ворохти, Трускавця, Болехова, Дрогобича. Зверніть увагу на своєрідну форму стовбура цих дерев: у нижній частині він різко розширюється, створюючи пляшкоподібну основу. Кипарисовики відзначаються довговічністю. В Америці відомі екземпляри, які мають понад 3000 років. Численні садові форми кипарисовиків, а їх нараховується в Карпатах понад 20, використовуються в озелененні. Серед них є сріблясто-білі, голубувато-сизі, колоновидні, карликові, сизо-зелені, пірамідальні тощо.

До родини кипарисових належать і ялівці. У багатьох наших парках поширений *ялівець віргінський* за походженням з Північної Америки. На батьківщині це величне 30-метрове дерево, а в Карпатах — деревце або кущ. Гілки ялівця віргінського мають два види шпильок: голковидні й лускоподібні. Голковидні шпильки — форма ті-

ньогового молодого листа, лускоподібні — дорослого світлового листа. Усі ялівці — дводомні рослини. Ось чому восени на одних кущах є дрібні смолисті шишкоягоди, а на других (чоловічих) немає нічого. За високу якість деревини ялівець віргінський в Америці називають олівцевим деревом. У наших умовах це один з швидко-ростучих, маловибагливих, морозостійких і посухостійких ялівців. Тому його використовують не лише в озелененні, а й у степовому лісорозведенні. Чудові сизі, плакучі, пірамідальні, колоновидні паркові форми ялівця віргінського можна бачити у Чернівцях, Сторожинці, Берегометі, Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Великому Березному, Івано-Франківську, Ділятині.

Усі кипарисові легко розмножуються насінням. Лише ялівці потребують перед висіванням тривалої стратифікації, інакше насіння їх проросте лише через 1—2 роки. Особливо легко з насіння виростити туї, кипарисовики. Ростуть вони швидко і особливого догляду в молодому віці не потребують. Але насінням практично не можна або дуже важко відтворити форму материнської рослини. Тому для розмноження різноманітних паркових форм туї, кипарисовиків, ялівців застосовують зелене живцювання. Молоді пагінці порівняно легко і швидко укорінюються, а головне, цілком зберігають форму материнської рослини. Кипарисові використовують для створення декоративних бордюрів, фігурної стрижки. Парковими строкатими формами прикрашають квітники, газони, алеї парків і скверів. Усі кипарисові відрізняються зимостійкістю і фітонцидністю.

КРАСУНІ СОСНИ

За давньою грецькою легендою красуню Пітіс покохав бог вітру Борей. Але дівчина боялася легковажного й підступного Борей. Втекла вона до старенького Лісовика і попросила сховати її. Заквітчав він німфу зеленими шатами, сховав між дерев, а сам пішов господарством займатися. Налетів Борей, став дерева ламати, красуню Пітіс шукати. Щосили трималася дівчина і так міцно стискала зелені шати, що проросли вони крізь її ніжне тіло. А гіркі сльози Пітіс навечно застигли смолою на гладкій шкірі-корі. Чим лютішим ставав Борей, тим більше дерев'яніло від холоду тіло красуні. Так і застигла вона назавжди з зеленими шатами на золотистому тілі-

стовбурі... Ось чому латинська назва сосни — пінус — так нагадує ім'я красуні німфи.

Ботаніки нараховують до 100 видів сосен, серед яких є чимало цікавих екзотичних рослин. Однією з найрозповсюдженіших у Карпатах є *сосна Веймутова*. Вона досягає у Північній Америці 75 м заввишки. З деревини виготовляють олівці, сірники, фанеру. Зверніть увагу на гілочки: шпильки на них тонкі, майже сріблясті і тому дуже декоративні, розташовуються пучками по 5 штук. Для сосен це важлива систематична ознака. Культура цієї сосни в Європі нараховує понад 260 років. Швидкий ріст і незначна вибагливість до ґрунтових умов завоювали їй популярність серед лісівників. Ось чому цю сосну у вигляді давніх, майже сторічних дерев можна побачити не лише у парках, але і в лісових насадженнях. Ці велетенські 120-річні сосни зростають у селі Діловому на Закарпатті. Вони мають 26 м заввишки і 80 см у діаметрі.

Розмножити сосну Веймутова дуже просто — треба висіяти насіння. У молодому віці вона може вражатись іржастими грибами. Крім того, на багатих карпатських ґрунтах стовбур сосни росте швидко, деревина стає крихкою, і тому дерево сильно терпить від буревіїв.

Дуже подібна до сосни Веймутова і *сосна гімалайська*. Це східноазіатське декоративне дерево має сріблясті шпильки і екзотичні шишки до 22 см завдовжки. Молоді саджанці цієї сосни є в Мукачеві, Сторожинці, Чернівцях. Розпізнати сосну просто: жодна інша не має такої світлої, довгої і справді сріблястої хвої. Подібна до сосни Веймутова і *сосна румелійська*, що походить з Балкан. Вигідно відрізняється від американської тим, що не уражується в молодому віці іржастими грибами.

Крім п'ятишпилькових сосен зустрічаються ще двоі та тришпилькові види. Наприклад, *сосна австрійська* з двома шпильками в пучках. Походить вона з Альп, Піренеїв, Балкан. Від звичайної сосни її відрізняють довгі 16-сантиметрові шпильки і блискучо-бурі пагони. Завдяки швидкому росту, декоративності, зимостійкості і незначній вибагливості до ґрунтових умов її часто використовують у лісових і паркових насадженнях.

Цікава і двошпилькова *сосна Банкса* з Північної Америки. Там вона росте на скелястих схилах і урвищах. Тому зовнішній вигляд її — покручені гілки, дрібні шпильки, криві стовбури і повільний ріст — наче передає

суворі умови батьківщини. Цікаво, що навіть в умовах Карпат при достатньому зволоженні і багатих ґрунтових умовах ця сосна зберігає свої видові ознаки. Особливо декоративні екземпляри її у дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму на Чернівецьчині, у Ворохті Івано-Франківської області, а також в Ужгороді.

Серед тришпилькових сосен слід відзначити *сосну шорстку*, або *смолисту* з берегів озера Онтаріо у Північній Америці. Її коричнюваті шишки, пагони і бруньки майже завжди смолисті. Вона може рости на пісках, дуже морозостійка і швидкоросла. Спочатку цю сосну масово культивували у лісових і паркових насадженнях. Ще й тепер її можна зустріти в посадках уздовж Чорної Тиси. Проте з'ясувалося, що вона швидко припиняє ріст, а стовбур у неї виростає кривий і галузистий. Однією з надзвичайно оригінальних особливостей цієї сосни є здатність утворювати пневу парость після рубки, що взагалі невластиво шпильковим. Уявіть: зрубали сосну, а вона починає відростати з пня.

Досить декоративна ще одна тришпилькова *сосна жовта*, або *орегонська*. Родом вона з Північної Америки, з гір С'єрра-Невади. Має довгі, до 20—25 см, шпильки на кінцях грубих буруватих пагонів, а також великі шишки — до 20 см. У Європі її культивують з 1826 року. Деревя сосни жовтої зустрічаються у багатьох парках наших міст.

Сосни — одні з найдекоративніших дерев наших парків і скверів. Аромат зеленої хвої, архітектоніка крони і могутня колонада соснових стовбурів завжди приваблювали людей. Використовують сосни для створення алей, групових посадок чи солітерів. Вони всюди підходять. Це швидкорослі, світлолюбні й маловибагливі до умов зростання рослини. Виростити їх легко з насіння. Для цього насіння треба памочити перед висіванням або тримати 30—60 днів у стратифікації (у вогкому піску при понижених температурах).

НЕ КЕДРИ, А ТЕЖ СОСНИ

Кедрами називають п'ятишпилькові сосни. Але це невірно. У них справді насіння позбавлене типового для сосни крильця, а сам горішок дуже нагадує кедровий. Але всі інші ознаки дерева соснові. У таких кедрових сосен рудуватоопушені пагони, яйцевидні шишки легко розсипаю-

ться після падіння. Ростуть ці сосни повільно у молодому віці і відрізняються тіневитривалістю.

Найбільш відома серед кедрових сосен *сосна сибірська* — окраса безкраїх просторів тайги. Д. Н. Мамін-Сибіряк писав про неї: «Наче боярин у дорогій шубі». Це 35-метрові велети з вузькою циліндричною кроною, усипаною сріблом зеленувато-сізих шпильок, з гірляндю крупних грушоподібних шишок. Горішки сосни сибірської дуже поживні. В них міститься близько 60 процентів кедрової олії. Одне дерево такої кедрової сосни дає близько 50 кг шишок, або майже 20 кг горіхів. Деревина її — одна з найкращих у будівництві. З шпильок сосни виготовляють ефірні масла, а кедрова живиця використовується як лікарська і важлива технічна сировина.

У Карпатах *сосна сибірська* зустрічається в лісових культурах Богородчанського і Микуличинського лісництв на Івано-Франківщині. Лісівники рекомендують висаджувати культури сосни сибірської на висоті 900—1000 м і вище. Саме тут зустрічається в Карпатах *сосна кедрова*. Вона дуже подібна до сосни сибірської, але зростає до 20—25 м заввишки і має коротші шишки. Хоч і рідко, але зустрічається ця кедрова сосна у високогір'ях Карпат до висоти 2000 м над рівнем моря. Її можна побачити у багатьох парках Великого Березного і Усть-Чорної на Закарпатті, у Берегометі на Чернівецьчині.

Значно рідше зустрічається у нас *сосна корейська* — найдекоративніша з кедрових сосен. Ці величні 45-метрові дерева походять з Далекого Сходу, живуть вони 500—600 років. Густі сріблясті шпильки і оригінальної форми шишки відрізняють цю сосну. У Карпатах вона почуває себе чудово, що свідчить про перспективність розведення її у лісових і паркових посадках. Для неї краще підходять свіжі або вогікі ґрунти на схилах до 200—750 м над рівнем моря.

Кедрові сосни — окраса всякого парку. З насіння їх виростити досить важко. Спочатку його треба стратифікувати близько шести місяців. Молоді проростки кедрових сосен краще притінити: вони не люблять надмірного сонця. У тайзі, як правило, підріст з'являється під наметом материнського лісу, і це захищає молодняк. Перші 5—8 років кедрові сосни ростуть дуже повільно і тільки потім вони поступово перетворюються у стрункі пухнасті деревця. Можна прискорити ріст молодих кедрових сосен. Для цього гілочку такої сосни прищеплюють до

сосни звичайної, за рахунок якої гілочка починає інтенсивно рости. У паркових посадках кедрові сосни почувають себе краще: і ґрунти багатші, і не пошкоджуються оленями.

Живиця кедрової сосни використовується для лікування порізів і нагноєнь. Використовують її також для оброблення найціннішого хутра. Навіть у ящиках з кедрової сосни тривалий час зберігаються продукти. У шафі з такої деревини не заводиться міль. Все це свідчить про сильні фітонцидні властивості кедрових сосен. Шпильки кедрових сосен можна використати для захисту кімнатних квітів від шкідників. Для цього готують витяжку з шпильок (10 г шпильок на 10 л води). Такою витяжкою поливають заражені шкідниками квіти.

СПРАВЖНІ КЕДРИ. ЯКІ ВОНИ?

Справжні кедрі у нашій країні не ростуть у природних умовах. Це рослини південних широт. *Кедр атласький* походить з Північної Африки, *кедр ліванський* — з Передньої Азії, *кедр гімалайський* — з Гімалаїв. У древніх народів кедрі були символом краси й довголіття. Саме тому кедрове дерево зображено на гербі Лівану. Ціниться здавна і деревина кедра своєю міцністю і приємним запахом. Палаці Давнього Вавилону і Персії будувалися з кедрової деревини. Нею платили данину царям азіатських країн. Минали сторіччя — зникали кедрові ліси.

У Нікітському ботанічному саду можна побачити групу кедрів ліванських — близько десятка крислатих велетів. Ростуть вони на кримській землі з 1831 року. Могутні стовбури піднімаються вгору, а довге крислате гілля горизонтально розходиться від них. Навіть верхівка кедрового дерева повторює цей горизонтальний нахил — тип риса південних гірських дерев. Великі, до 11 см, шишки досягають на другий-третій рік і широкими свічками прикрашають крону. Вони чимось справді нагадують шишки наших кедрових сосен.

Клімат Карпат надто суворий для кедрів. Лише кедр атласький, найбільш морозостійкий серед справжніх кедрів, пристосувався до клімату Закарпаття. Він добре росте у лісових культурах в урочищі Березинка поблизу Мукачева.

Кедрове деревце можна виростити... вдома. Саджанець кедра виглядає дуже декоративно в кімнаті. Якщо такий

кедр щороку пересаджувати, підрізаючи при цьому корінці і крону, то невдовзі виросте справжнє карликове дерево. У горшковій культурі кедр не лише добре почувують себе, а й зберігають типову для дерева горизонтальну форму крони.

Кедри — одні з найдавніших за походженням рослини з родини соснових. Пилок їх знайдено у відкладах, яким понад 250 мільйонів років. Деревина кедрів може пролежати в ґрунті понад 500—700 років. Окремі деталі з кедрової деревини було знайдено у гробниці Тутанхамона. Їм понад 3200 років.

«СЛАВА РОСІЇ»

Так називав Петро I *модрину*. Деревина її на той час була незамінною для будівництва військових кораблів. Тепер понад 250 мільйонів гектарів модринових лісів у Радянському Союзі. Це найбільш поширена лісоутворююча рослина в наших лісах, але переважно в Сибіру. Деревина модрини дуже стійка проти гниття. До цього часу знаходять рештки давніх татарських фортець, які були сотні років тому побудовані з модрини. Розкішні палаци Венеції майже 500 років тому було закладено на модринових сваях. До наших часів тримаються вони у морській воді.

Модрини належать до світлошпилькових рослин. У нашій флорі це єдине листопадне шпилькове дерево. Восени модрини покриваються золотом тонких і м'яких шпильок — зовсім як листяні рослини. Ось звідки у модрини російська назва — *лиственница*. Особливо вражають модрини в алеях: стрункі колони стовбурів і тонке плетиво прозорих крон. Кора модрини досягає 25 см завтовшки. Не лише від морозу, а й від частих лісових пожеж надійно захищає дерева така кора. Шпильки модрини розташовані поодинокі на однорічних пагонах, а на старих укорочених — по 20—60 штук у пучку. Дрібні яйцевидні шишки щороку рясно вкривають крону.

З екзотичних модрин у Карпатах порівняно часто можна побачити види азіатського й американського походження. Дуже розповсюджена *модрина японська*. Це одна з найдекоративніших і швидкоростучих модрин. Зростає вона в ботанічних садах Ужгорода і Чернівців, у парках Сторожинця, Івано-Франківська, в арборетумі «Діброва» на Прикарпатті. Її можна впізнати по шиш-

ках. Вони невеликі, до 3—4 см завдовжки, з вигнутими назовні лусочками. *Модрина сибірська* має шишки з увігнутими всередину і рудуватоопушеними в основі лусочками. Восени вона починає жовтіти майже на півмісяця раніше від інших видів. Влітку її крона сизуватого кольору. Дуже подібна до неї *модрина Сукачова*, але шишки у неї більші, до 5 см завдовжки. Саме з деревини цієї північної модрини Петро I будував кораблі. З неї створив він славнозвісну корабельну Ліндуловську рощу — сучасний заповідник під Ленінградом. Обидві ці північні модрини зустрічаються у нас в лісокультурах і численних паркових посадках.

Значно рідше зустрічається у нас *модрина даурська*. Мабуть, найкращий екземпляр її росте у дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Його посадив учасник громадянської війни в Іспанії С. Я. Побережник. Це найбільш морозостійкий і високоякісний вид з вітчизняних модрин. Шпильки світло-зелені, кора червонувато-бура. Шишечки дрібні, завдовжки 20—25 мм, опадають разом з насінням. Серед інших інтродукованих видів модрин у багатьох парках і ботанічних садах росте *модрина польська*, *модрина західна* і *модрина американська*. У природному стані зустрічається в Карпатах і масово культивується *модрина європейська*.

На Буковині є ще й золоті модрини — єдині два дерева на всю Україну. Золотими назвав їх голландський ботанік Р. Форчун у 1849 році. Називають цю східно-китайську рослину — *несправжньомодрина чудова*, або *Кемфера*. Китайці називають їх золотими соснами з опадаючим листям. Колись *несправжньомодрина* росла від Америки до Європи і Азії, а тепер її можна знайти лише в горах Східного Китаю. Довгі й напрочуд гарні шпильки її крони здалеку приваблюють відвідувачів старого дендрарію в селищі Берегометі на Чернівецьчині. Хоч зовні ці дерева дуже нагадують модрини, але шишки у них більш подібні на соснові, ще й розсипаються після досягання. А восени золотиста крона оголюється. Навіть у центральних академічних ботанічних садах нашої країни немає цих рідкісних екзотичних дерев. Ось чому два екземпляри *несправжньомодрини чудової* мають величезне наукове значення.

Всі види модрин — важливі лісоутворюючі рослини. Вони світлолюбні, ростуть швидше інших шпилькових, потребують свіжих і дренованих ґрунтів. Важко погодитися

з тим, що лісівники порівняно мало запроваджують модрина у культури в Карпатах. У час інтенсивного будівництва міст і селищ модрина повинні зайняти належне місце і в озелененні. Швидкоростучі й декоративні, вони до того ж відрізняються стійкістю проти загазованості міського повітря і можуть у короткий строк давати максимальний економічний і естетичний ефект.

Не становить особливих труднощів і вирощування модрина. Її насіння швидко проростає, і вже в перші роки сіянці швидко ростуть. До 0,7—1,2 м за рік можуть приростати молоді модрина. Тому не доводиться довго чекати результатів своєї праці. У молодому віці модрина можуть страждати від грибних хвороб. Тому їх слід для профілактики обприскувати бордоською рідиною, обпліувати сіркою. Садити модрину треба в освітлених місцях — без сонця вона жити не може.

РОДИЧІ СМЕРЕКОВІ

Ялина — смерека — оспівана красуня карпатських схилів. *Ялину* в ботаніці звать просто і буденно — *звичайна*. Мабуть, звикли до неї вчені і не стали шукати звучної назви.

Серед ялинових чимало дивовижних екзотів. Але найбільш відома *ялина колюча* та її паркові форми. Всі добре знають ці сріблясті, блакитні й сизі ялинки з різноманітними відтінками крони, що їх використовують в озелененні. Походить ялина колюча з Скелястих гір, де досягає 45 м заввишки. Пагони її найжачені, повністю виправдовують свою назву. Шишки цієї ялини невеликі, 8 см завдовжки. Старі дерева ялини колючої з різним ступенем сріблястого забарвлення можна побачити в Чернівцях, Сторожинці, Івано-Франківську, Малому Березному на Закарпатті.

Досить подібна до ялини колючої *ялина Енгельмана*. Вона теж походженням з Північної Америки. Розрізнити ці дві ялини може лише досвідчене око ботаніка. Її теж здавна культивують у багатьох парках. У ялини Енгельмана сріблясте забарвлення крони. Тому її висаджують окремими деревами біля центральних садиб, на відкритих галявинах.

Розмножувати сріблясті ялини не дуже просто. Насіння їх хоч і легко проростає, але молоді рослини рідко повторюють колір материнського дерева. Деякі з них

можуть мати сизуватий відтінок, але більшість мало відрізняється від звичайних зелених ялинок. Справа в тому, що кольорові форми шпильок рідко передаються у спадщину при вирощуванні рослин з насіння. Таке явище ботаніки називають розщепленням.

Як зберегти неповторні барви чарівної сріблястої ялини? Можна щепити її живцями до ялини звичайної, але цей шлях не завжди дає потрібний ефект. Краще користуватися методом зеленого живцювання. Живці треба заготовляти навесні, на початку сокоруху, в період активного зміщення брунькових лусок. Краще нарізати їх з дерев 10—40-річного віку. Після зрізування треба тиждень витримати у вогкому середовищі, наприклад, у піску, при температурі 2—5° тепла. Живцювання проводять у парниках або теплицях при температурі 18—22° С і постійному зволоженні субстрату (пісок, вермікуліт, торф). Зверніть увагу на форму крони сріблястих ялинок. У багатьох з них побачите шаблевидний вигин стовбурця, однобічну крону або інші ознаки колишнього живцювання.

Порівняно частий гість у всіх парках — *ялина біла*, або *канадська*. Її тонкі й короткі шпильки щільно обгортають пагони, надаючи їм сизувато-синього забарвлення. На батьківщині ця морозо- й посухостійка ялина живе до 600 років. Добре почуває себе і в Карпатах: вже в 10-річному віці з'являються рясні й дрібні за розміром шишечки. А от *ялина сербська* зустрічається в озелененні порівняно рідко. Це струнке дерево з низько опущеною кроною і плоскими шпильками. Походить з Балкан. Сійка проти вітрів і хвороб, перспективна для гірського лісорозведення. Дуже декоративні екземпляри її можна побачити у Берегометському парку на Чернівеччині.

Цікаві екзотичні ялини вирощені за роки Радянської влади в зоні Карпат. Сюди завезені з Далекого Сходу — *ялина аянська*, з Кавказу — *ялина східна*, з Середньої Азії — *ялина Шренка*. Кожна з них приваблива по-своєму. У ялини аянської теж плоскі, знизу сріблясті шпильки. В основі вони перекручені, тому нижня срібляста сторона шпильок надає кроні чарівного строкатого забарвлення. А от ялина східна — окраса Кавказу — відрізняється тонким мереживом крони і висотою. Шпильки у неї найкоротші серед ялин — до 10 мм завдовжки, а саме дерево чи не найбільше — до 50—65 м заввишки.

Чудову резонансову деревину дає вона народному господарству. Нарешті, ялина Шренка відрізняється напрочуд довгими, до 40 мм, шпильками. Величні розлогі шати цієї рослини спускаються до самого долу. У себе на батьківщині, в горах Тянь-Шаню, ця ялина тулиться до більш вогких північних схилів і долин, а густим гіллям прикриває ґрунт від надмірного пересихання. В Карпатах вона є в лісонасадженнях на горі Полонина Рівна (1960 р.).

Ялини порівняно стійкі проти задимлення, швидко ростуть і дуже морозостійкі. Але не люблять піщаних ґрунтів і надмірного сонця в молодому віці. Виростити їх легко з насіння, яке перед висіванням треба замочити на 24 години. Молоді ялинки спочатку ростуть повільно, але після 5—10 років прирости у них різко збільшуються, і тіневитривалі деревця легко переганяють у рості навіть такі дерева, як осика, береза. Ялини люблять багаті суглинисті свіжі ґрунти. Використовують їх у припльохвих смугах, зелених зонах, для створення лісів у високогірній зоні.

ПОМИЛКА ВЕЛИКОГО БОТАНІКА

Карл Лінней проглядав останні сторінки рукопису. Завтра він повинен читати трактат «Роди рослин» перед членами королівської Академії наук. Молодого тридцятирічного колегу дехто і недолюбливав, і завжди намагався знайти помилки в його роботах... От і цього разу шуміли збори у славнозвісній академії.

— Шановний метр Лінней, ви відкидаєте все, що було зроблено до вас!

— Ви придумуєте рослинам нові назви, колего Лінней.

— Вас піхто не зрозуміє, молодий ботаніку!

Так було того дня, так було ще довго і після того... Та все вийшло навпаки: запропоновані Ліннеєм подвійні назви рослин міцно ввійшли у наукову термінологію, а от справжні помилки великого ботаніка залишились поза увагою. Не помітили, що верби і злаки не можуть бути близькими родичами. Не побачили, що злакові рослини «розповзлись» по кількох класах Ліннесової номенклатури. Не зрозуміли, що сосни, ялини і ялиці — окремі роди. Ялини і ялиці ще довгий час ботаніки об'єднували, спіраючись на авторитет великого Ліннея...

Ялиця — одна з найдекоративніших паркових екзотич-

них рослин. Вона теж має конічну крону, як і ялина, але ця крона більш пухка й посріблена. У парках поширена *ялиця кавказька*. Це величне дерево, заввишки 50—60 м, росте на вогких схилах Західного Кавказу. Є воно в парках Чернівецьчини, Івано-Франківщини, Закарпаття тощо. Його добре вирощувати у лісових посадках вогкого карпатського клімату.

Рідше в окремих парках, (Мукачеве, Чернівці, Сторожинець), зустрічається ще *ялиця цільнолиста*, або *маньчжурська*, походженням з Далекого Сходу. Шпильки цієї ялиці гострі, зовсім не подібні до шпильок інших ялиць. Це одна з найбільш морозостійких, вибагливих до ґрунтів і декоративних ялиць.

Славиться у парководів і *ялиця одноколірна*. Батьківщина її — гірські ліси Каліфорнії, де вона нерідко досягає понад 50—60 м заввишки. Шпильки цієї ялиці-красуні нерівні, до 8 см завдовжки, і майже цілком сріблясті, навіть з деяким блакитним відтінком. Гілочки дерева рівні, все воно уквітчане, наче дівчина. Ось чому ялиця одноколірна вважається однією з найкращих екзотів у наших парках. Слід згадати і *ялицю грецьку*, яка культивується з 1956 року.

Ялиці вибагливі до ґрунтових умов і вологи, дуже тіневитривалі й повільно ростуть у молодому віці. Особливо страждають від пізніх весняних заморозків, які можуть навіть повністю загубити молоді рослини. Пізніше вони дуже морозостійкі, не бояться вітровалу й стійкіші проти хвороб, ніж ялини.

У лісовому господарстві ще не достатньо приділяють уваги ялицям — цим перспективним гірським деревам: кажуть, клопоту багато з вирощуванням і деревина гірша. Проте в умовах Карпат, де вітри й грибні хвороби сильно пошкоджують ялинові ліси, ялиця може і повинна бути важливою лісоутворюючою породою.

ВЕЛЕТЕНЬСЬКА ЯЛИЦЯ АРЧІБАЛЬДА

Корабельний хірург Арчібальд Мензіс захоплювався ботанікою. Йшов 1791 рік. Корабель вже багато місяців плавав уздовж західного узбережжя Американського континенту. Чимало нових і цікавих рослин встиг описати Арчібальд під час цієї експедиції. Та найбільше вразила його велетенська ялиця, верхівка якої сягала 100-метро-

вої висоти. Майже 5 м у діаметрі мали стовбури таких ялиць. Вони височіли понад соснами і туями, як казкові зелені велети... Але вже через 100—150 років від сокири лісоруба почали падати ці незвичайні ліси, даючи величезні прибутки ділкам. Ще б пак, понад 1000 кубометрів деревини з гектара можна було одержати від велетенської ялиці. В період будівництва залізниць такі ліси були найбільш винищені.

Ліси вирубали, а назву рослині ще довго не могли дати. Одні називали її велетенською ялицею, другі — тсугою, а Карл Лінней — навіть сосною. Лише у 1896 році Л. Бейсснер назвав це велетенське дерево *псевдотсугою*. В Європу вона потрапила у 1827 році. Цими рослинами захоплювалися всі. Псевдотсуги садили в парках, створювали алеї. Але найбільше уваги цій рослині приділяли лісівники. Ось чому в Карпатах можна і тепер знайти давні, сторічні культури цієї рослини.

Найбільш розповсюджена у нас *псевдотсуга Мензіса* — не забули таки ентузіаста хірурга, — чи *тисолиста*. Найстарішим посадкам її в Карпатах понад 70 років. Окремі дерева сягають 35-метрової висоти. Чудові ділянки псевдотсуг є в Перечинському і Рахівському лісокомбінатах на Закарпатті, у Болахівському та Ділятинському лісокомбінатах на Івано-Франківщині, в Сколівському лісгоспзасі на Львівщині. Ростуть ці дерева у багатьох парках Чернівців, Ужгорода, Мукачєва, Івано-Франківська тощо. Величні контури псевдотсуг вражають людину монументальністю й могутністю. Швидкий ріст їх у молодому віці, стійкість і незначна вибагливість до умов зростання свідчать про перспективність масового вирощування цієї культури у передгірній зоні Карпат.

Крім псевдотсуги Мензіса у наших парках, а частково і в лісах, зустрічається *псевдотсуга сіра* і *сиза*. Обидві вони походять з Скелястих гір Північної Америки. Псевдотсуга сіра мало поступається за висотою перед велетенською ялицею Мензіса.

Всі три псевдотсуги відрізняються декоративним забарвленням крони, меншою вибагливістю до ґрунтів і більшою морозостійкістю. Щоправда, якість деревини і швидкість росту у них менша від псевдотсуги Мензіса, тому останні два види краще використовувати в озелененні.

Вирощувати псевдотсуги порівняно легко. Насіння їх проростає швидко, без особливої підготовки. Щоправда,

у молодому віці вони можуть страждати від заморозків і сильних морозів. Але такі пошкодження, як правило, незначні, рослини швидко пристосовуються до карпатського клімату. Річні прирости псевдотсуг у молодому віці часто перевищують місцеві швидкоростучі види.

Якщо ви будете у селищі Берегометі на Чернівецьчині або в арборетумі Лаудона в Ужгороді, зверніть увагу на незвичайну ялину, що росте там. У цієї рослини дрібні, до 15 мм, дворядні шпильки і подібні до кульок шишечки, які густо всипають землю навесні й восени. Це *тсуга канадська* з Північної Америки. Однак назва тсуга японського походження. Американці називають це дерево хемлок, що в перекладі значить слабкий удар. Це свідчить про м'яку й крихку деревину тсуги. Тому її використовують переважно у целюлозно-паперовій промисловості.

Декоративністю тсуги славляться здавна. Особливо шанують їх у Японії, де різними садовими прийомами (обрізкою, стрижкою) з місцевих видів створюють фантастичні форми й фігури.

ЕФЕДРА ДВОКОЛОСА

Цю рослину в народі називають степовою малиною. Зустрічається вона у посушливих степових і пустельних районах. Там з дрібних і соковитих ягід її варять варення, яке за смаком нагадує мед. Справжня назва рослини — *ефедра двоколоса*. Непривабливий на перший погляд кущик до 30 см заввишки теж належить до голонасінних. Його тонкі зеленувато-жовті пагони наче позбавлені листя. Насправді листя у ефедри є, але воно дрібне, лускоподібне. Функцію фотосинтезу виконують не листки, а зелені пагони.

Непоказний кущик ефедри дуже цікавий з погляду ботаніки. Хоч це і голонасінна рослина, але у неї є провідні судини, як і в квіткових рослин. Статеві органи ефедри мають зародки оцвітини, хоч одночасно розвивається типовий для голонасінних багатоклітинний жіночий статевий орган — архегоній. Не лише для науки, а й для народного господарства ефедра становить неабиякий інтерес. Сировину цієї рослини використовують у медицині як важливий серцевий і протиастматичний засіб.

Дуже декоративні середньоазіатські види ефедр. Це високі, 1—1,5-метрові зелені кущі. Ростуть вони на посуш-

ливих схилах, уздовж річкових долин. Рослини дводомні. Тому червоні або жовті ягідки є лише на жіночих екземплярах. На жаль, ці види не переносять нашої зими.

Ефедру двоколосу можна побачити в ботанічних садах Ужгорода і Чернівців. Її досить легко виростити з насіння, оскільки посухостійкі сходи майже не потребують догляду. Кущиками ефедри можна прикрасити альпійські гірки, ділянки кам'янистого саду, квітники.

НАДЗВИЧАЙНЕ ПОРУЧ

Екзотичні форми притаманні не лише далеким заморським рослинам. Серед багатой флори Карпат зустрічається чимало декоративних паркових форм, які можуть стати окрасою любого парку. Ось, наприклад, ялина звичайна — наша карпатська смерічка — всюдисуща аборигенна рослина. Якщо ви будете у парку села Клинівки на Чернівеччині, зверніть увагу на дивовижну ялину, що струнким 30-метровим деревом височить у самому центрі насаджень. Її довгі й грубі пагони гадюками звиваються від стовбура. Так і називають цю форму ялини звичайної — гадюча. З її насіння вирощено ботаніком-ентузіастом Є. Г. Білоцерківським два молодих дерева у дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Цікаво, що подібні форми ялини можна знайти і в лісах. Рідше зустрічається одностовбурна форма. Стовбур у неї покритий лише короткими пагінцями замість типових для ялини довгих звисаючих шат. Нещодавно лісівники знайшли такий зелений «спис» просто в лісі, неподалік від Яблуницького перевалу. У високогір'ях Карпат можна зустріти малорослу, сланку, півкулясту, плакучу та інші форми.

Типова рослина наших пустощів — *ялівець звичайний*. Декоративні колони його часто використовують в озелененні. У ботанічних садах розмножують шведську форму ялівця з яйцевидною кроною і звисаючими кінчиками гілочок, а також ірландську з вузькопірамідальною світло-зеленою кроною. Декоративні форми ялівців дуже прикрашають сквери, створюють чарівні біогрупи на галявинах, серед квітників, чудово вписуються в архітектурні композиції альпійських гірок.

В Угольському заповіднику на Закарпатті зустрічається *ялівець козачий*. Цей надзвичайно оригінальний ку-

щик з дрібними лусковидними шпильками і нахиленими подушковими гонами дуже популярний в озелененні. Подеколи, зокрема у місті Сторожинці, розводять строкату форму ялівця. Гілки його змінюються від зеленого до білого кольору, що створює неповторне строкате мереживо.

Важливою декоративною шпильковою рослиною флори є тис ягідний. Зовні він нагадує ялицю, лише шпильки у нього знизу не сіруваті, а світло-зелені. Тис — дводомна рослина. Восени гілочки жіночих дерев покриваються яскравими червоними ягодами. Ця шишкоягода, або арілюс, як кажуть ботаніки, цілком їстівна й солодка. Але будьте обережні: кора і шпильки тиса дуже отруйні! Тис — довгожитель Карпат. Його вік може сягати 3000—4000 років. За цінну деревину його масово винищували в минулому.

Росте тис ягідний дуже повільно. Тому він потребує бережливого ставлення, охорони й турботи. Паркові форми його досить поширені: золотиста, білостроката, колонovidна тощо. Тис чудово піддається фігурній стрижці, що використовувалося ще за часів Давньої Римської імперії у створенні так званих садів-звірів. Вічнозелені тиси та їх форми використовуються в озелененні.

Розмножити ялівці і тиси порівняно легко. Щоправда, насіння цих рослин має грубу оболонку і без стратифікації проростає довго, 2—3 роки. Проте при озелененні можна користуватись і методами зеленого живцювання. Живці тисів і ялівців порівняно легко укорінюються і швидко ростуть, повністю зберігаючи ознаки форм материнської рослини. Становлять інтерес і протиерозійні властивості ялівців, що дозволяє рекомендувати їх для садіння на крутосхилах, піщаних кар'єрах, кам'янистих розсипах. Тисові дерева — релікти карпатських лісів — охороняються законом.

КВІТКОВІ РОСЛИНИ

Переважає більшість екзотів у парках належить до квіткових чи покритонасінних рослин. У відділі покритонасінних нараховується до 200 тисяч видів, які ростуть на більшій частині нашої планети. Виникли вони значно пізніше, ніж голонасінні, і масово почали розвиватись у крейдяний період, близько 100 мільйонів років тому. Це зв'язано з історичними змінами клімату: зростанням

посушливості, різкою зміною температури протягом доби, з процесами гороутворення. Більш пристосовані до таких умов квіткові рослини швидко поширилися на планеті.

Чи звертали ви увагу на будову квітки? Насінний зародок там надійно схований у зав'язі. Для приваблення комах квітці притаманні аромати, забарвлення, нектар. Усе це свідчить про більшу «активність» квіткових рослин порівняно з вітрозашиткованими голонасінними. Насіння квіткових захищене плодом, ускладнена анатомічна й морфологічна будова окремих органів цих рослин.

Серед багатой флори Карпат можна знайти чимало цікавих лікарських, плодкових, нектароносних і декоративних квіткових рослин. Але разом з тим у парках і скверах є й інтродуковані покритонасінні. Їх близько тисячі видів. Це різноманітні екзотичні ліани й дерева, кущі й трави, квіти й газонні трави. Ми зупинимось лише на окремих, найбільш цікавих видах екзотичних дерев, кущів і ліан з відділу квіткових рослин. Серед них можуть траплятись і трав'янисті життєві форми, хоч наша розповідь буде торкатися переважно дерев'янистих видів.

ПЛОДИ ЧИ ПИШКИ?

Саме таке запитання мимоволі прийде на думку, коли побачиш своєрідні плоди магнолії. Власне, у перекладі з латинської мови магнолія означає великий вузол, який нагадують шишкоподібні плоди цих рослин. Магнолієві — одні з найдавніших квіткових рослин крейдяного періоду. Тепер вони залишилися лише у Північній Америці й Південно-Східній Азії. Форма плоду магнолієвих — свідчення давності їх походження. Листя багатьох видів магнолій велике, у кілька разів більше за розмірами від листя деревних рослин нашої флори. Найчарівніша вона буває у травні-червні, коли її гілки покриваються великими бутонами пахучих квітів...

За китайською легендою магнолія колись не мала квітів. Її вирощували у селах завдяки тому, що велике листя вдень давало прохолоду, а ввечері наповнювало повітря ароматом. Так було завжди, сотні і сотні років. Але одного разу на якесь село напали маньчжури-хунгузи. Вони вбили всіх селян, дорослих і дітей, спалили фанзи і знищили урожай рису. Лише сто найгарніших дівчат залишили і зв'язали їх під магнолією, а самі почали свят-

кувати перемогу. Дев'яносто дев'ять днів і ночей гуляли вороги, і кожного ранку лишали вони під деревом замордовану дівчину. Коли прийшов вечір останньої, дівчина зі сльозами обійняла дерево і промовила: «Рідне дерево, ти одне бачило наші муки. Не допусти, щоб тлін спорожнив наші молоді тіла, не дай нам умерти назавжди...» І сталося диво: розпустилось сто чарівних біло-рожевих квіток. Розлючені хунгузи порубали дерево на шматки і розкидали їх по дорогах. З кожного шматка дерева виросла магнолія, і щовесни сто духмяних квіток розпускались на ній. Ось чому, кажуть китайці, квіти магнолії такі духмяні й прекрасні, як ті нещасні дівчата, що продовжують жити в бутонах. Не вірите? Прикладіть долоню до бутона вранці, і ви відчуєте, що він теплий. А якщо квітку піднести до вуха, то можна почути навіть тихий стук дівочого серця... Так свідчить легенда.

До речі, наукою підтверджується, що температура всередині квітки магнолії майже на 10°C вища від температури навколишнього повітря. Як знати, може не все у цій легенді вигадка...

Магнолію справедливо називають деревом-букетом, перлиною парків. Серед інших виділяється *магнолія Суланжа*. Цей вид гібридного походження. Одержано його від схрещування *магнолії оголеної* і *магнолії обернено-яйцевидної*. Надзвичайно декоративні й великі білі чи кремові квіти магнолії Суланжа розпускаються у травні, до появи листя. Поширена вона у багатьох парках і скверах. Особливо ціняться декоративні форми магнолії Суланжа: Ленне з рожево-пурпурними і Александріна з рожево-білими квітами. Порівняно часто зустрічаються магнолія оголена і магнолія обернено-яйцевидна, які походять з Китаю. У магнолії оголеної квіти молочно-білі, у магнолії обернено-яйцевидної — пурпурно-білі.

Розповсюджена у багатьох парках Чернівців, Ужгорода, Мукачєва, Ділятина, Сторожинця ще одна азіатська магнолія. Її називають *магнолія Кобус*. Походить вона з Японії і Кореї, де її можна зустріти на схилах гір. Це одна з найбільш морозостійких магнолій у наших кліматичних умовах. У культурі магнолія Кобус виростає до 10 м заввишки. Відрізняється порівняно дрібним шкірястим листям і гарними білими квітами, які розпускаються до облиствлення. Росте магнолія Кобус досить швидко.

Іноді у старих парках можна знайти величне 20-метрове дерево — це *магнолія загострена* з Північної Америки.

На батьківщині вона створює величні ліси. Квіти її жовтувато-зелені, розпускаються в кінці травня — червні, коли дерево вже покривається листям. Магнолію загострену можна побачити у парках Чернівеччини, на Закарпатті. А восени під деревами магнолій можна знайти невеличкі зернятка, покриті жовтогарячим опліддям. Це насіння магнолії. Проростити його важко, бо дуже низька схожість. Сіяти це насіння краще восени. На зиму посіви слід прикрити листям. Якщо з'являться проростки, то виростити з них магнолію вже неважко. У перші роки молоді рослини можуть страждати від морозів. Але краще розмножувати магнолію за допомогою відводків.

Магнолії — далеко не єдині представники родини магнолієвих. Дуже популярні у паркових насадженнях так звані дерева-ліри з Північної Америки. Їх називають *тюльпанними деревами*. На батьківщині ці велети сягають 50-метрової висоти і створюють величні мішані ліси. Колись тюльпанні дерева, як і магнолії, покривали територію сучасної України. Велетенські дерева цих рослин зростають в Івано-Франківську, Чернівцях, селищі Берегометі і селі Клинівці на Чернівеччині, на Закарпатті в Ужгороді, Виноградіві, Мукачеві, Великому Березному, в селі Чертежі тощо. Дивовижне листя тюльпанного дерева у вигляді ліри чимось нагадує листки калини. Наприкінці весни дерево вкривається жовто-зеленими квітами з жовтогарячим центром. Ці квіти дуже нагадують тюльпани, які цвітуть приблизно у цей же період. Восени серед поріділого листя проглядають дивовижні плоди. Вони мають вигляд справжніх шишечок, хоч будова їх відмінна від справжніх шишок шпилькових рослин. У Європу тюльпанні дерева були завезені в XVIII ст. через Італію. Невдовзі вони потрапили і на територію наших областей. Розмножувати їх дуже важко. Річ у тому, що ґрунтова схожість насіння рідко перевищує 4—10 процентів. Та й молоді сходи треба берегти від заморозків і шкідників. Насіння тюльпанних дерев краще збирати масово. Висівати його треба на зиму й прикривати.

Цікава паркова форма тюльпанного дерева зустрічається в парку Клинівки на Чернівеччині. Листя цієї рослини має золотисте забарвлення по краю і темно-зелений центр. Ця форма називається золотистолямованою. Уявіть собі 30-метрове дерево, крона якого з святково помережаним золотисто-зеленим листям і жовтогарячими тюльпаноподібними квітками... Рідко де і рідко кому

вдається побачити таку красу. А питання рідкісних екзотів цього парку досі залишається відкритим...

Щоб завершити розповідь про магнолієві, слід згадати ще одного представника — дивовижну ліану з Далекого Сходу. Її називають *лимонником китайським*. Про цілющі властивості лимонника розказують легенди, пишуть книги. Ось одна з таких легенд.

Заможні батьки єдиного сина Лі пестили змалку. Виріс він егоїстом. Його самолюбство й примхи стали причиною ранньої смерті батьків. Пустився Лі у мандри. Довго блукав невдячний син по лісах. Велетенські дерева закривали небо й сонце, а чіпкі ліани перетинали йому шлях. Вночі, коли змучений Лі тремтів від холоду й голоду, рикання звірів і крики птахів лякали його. Знесилвшись, гірко проклинав свою долку. Якось спіткнувшись, він вхопився за лозину, на якій червоніли вверху дрібні ягоди. Вони були дивні: солодкі й гіркі, кислі й солоні одночасно. Тут же Лі відчув, що сили вертаються до нього. Він більше не боявся диких нетрів і хижих звірів. Повернувшись до людей, став лікувати цими ягодами старих і хворих. Так він здобув славу і шану, які не покидали його до глибокої старості...

Маленькі ягоди лимонника справді тонізують, надають сили, знімають втому. Лимонник китайський культивують не лише у парках і ботанічних садах, але й у приватних господарствах. Ця рослина чудово почуває себе в умовах карпатського клімату. Навесні ліана покривається численними непоказними білими квітами. Чоловічі й жіночі квітки різні, але ростуть вони на одних пагонах. До осені досягають довгі грона червоних соковитих ягід. Відомі цілющі властивості ягід лимонника при лікуванні серця, нервової системи, заживленні ран. Ці властивості лимонника були відомі ще давній китайській медицині. Тому китайські мандарини збирали з населення податі у формі врожаю цих ягід. Дуже корисна для здоров'я настойка з ягід лимонника. Для цього свіжі ягоди засипають цукром. Для споживання на склянку води достатньо ложечки соку. Корінці лимонника на Далекому Сході вживають для заварювання тонізуючого чаю.

Виростити таку незвичайну рослину порівняно легко. Кущисті ліани лимонника дають численні кореневі паростки. Їх легко пересадити. Вони швидко ростуть, густо сповиваючи підставку. Садити лимонник краще на багатих і свіжих ґрунтах проти освітленої сонцем стіни.

Зарості його треба регулярно чистити, бо вони дичавіють і гірше цвітуть.

Насіння лимонника краще висіяти восени. Тоді воно може прорости навесні. Але краще насіння стратифікувати протягом двох-трьох місяців. Треба пам'ятати, що вирощена з насіння рослина розвивається повільніше, зацвітає лише на четвертий-п'ятий рік.

Культура лимонника китайського в зоні Карпат відома з 1955 року. Для місцевих умов вона виявилася перспективною.

РОСЛИНА, ЯКА ВІДВЕРТАЄ СТРАХ І ПРОДОВЖУЄ ЖИТТЯ

«...Коли над тайгою проносяться буревії, тоді небо опускається до самої землі, навалюючись на неї важкими чорними хмарами. Могутні вітри гнуть додолу віковічні ліси, а злива змітає усі перешкоди, несе каміння, ламає скелі... Так небо стверджує свою владу над землею. І завжди буде так, бо небо високо. Земля коритиметься йому і стелитиметься вниз...»

Цю історію якось довелось почути мені від старого евенка Чінкова на березі ріки Улахе. Йшов дощ, було чути перекати грому, а у бляшаній грубці, потріскуючи, горіли дрова, і все надзвичайне сприймалося просто, без напруження й недовір'я.

— Чи траплялося вам знаходити женьшень, батьку? — спитав я старого вже по вечері.

— У нас його називають панцуй. Це рослина, яка відвертає страх і продовжує життя,— охоче пояснив Чінков.— Панцуй породжений небом...

Я приготувався слухати. Та старий евенк, поволі сьорбаючи гарячий чай, ще довго мовчав...

— Земля наша жива,— почав він поволі свою розповідь.— Вона весь час піднімається, виривається з пут, якими спутало її небо. Ці пута — вода, потоки, ріки, океан. Якщо земля вирветься з них, то займе місце неба. Тому такі часті громовиці й буревії — це небо воює з землею. Але іноді блискавки не потрапляють в землю, а в її пута: потоки, струмки, джерела. На тому місці земля звільняється від пут, і від удару блискавки там виростає панцуй. Він вбирає в себе могутність блискавки і цілющі сили джерельної води. Тому панцуй відвертає страх і продовжує життя. Сам він може жити сотні років. Але

не всякому дається в руки корінь життя. Якщо у людини нечисте сумління, вона не побачить панцуй серед кущів і трави: корінь ховається в землю від поганого ока...

Славнозвісний женьшень у перекладі з китайської означає корінь-людина. Це пов'язано з своєрідною будовою старого кореня. Як правило, він з бічними відгалуженнями, знизу роздвоюється. Латинська назва рослини складається з двох коренів грецьких слів все і лікуючий. Отже, женьшень — панацея від усяких хвороб. Вперше цю назву застосував видатний ботанік Карл Лінней. У Росії перші повідомлення про чудотворні властивості женьшеня з'явилися у 1675 році. Царський посланець Н. Г. Спафарій писав, що панцуй «страх отвращает и жизнь продолжает зело». На Заході про женьшень дізналися значно пізніше. У 1714 році його описав французький місіонер Жарту. Але католицька церква оголосила вживання женьшеня язичницькими забобонами. Ось чому тривалий час ця рослина не користувалася попитом на європейському ринку.

Женьшень — багаторічна трав'яниста рослина. Щороку в верхівкової бруньки кореня розвивається невисоке, до 50—60 см, стебло, на якому пучком розташовано кілька складних пальчастих листочків. Вони чимось нагадують листя дикого виноградовника, яким часто користуються в озелененні. Суцвіття женьшеня зонтичне, непоказне, з зеленуватими дрібними квітками. У вересні досягають яскраві червоні ягоди. У тайзі по цих ягодах серед заростів знаходять женьшень. Восени надземна частина рослини відмирає.

У ботанічних садах і парках зони Карпат женьшень не росте. Однак є чимало ентузіастів-любителів, які наполегливою працею добилися хороших результатів у культивуванні його. З 1956 року займається цією важливою і копіткою справою стрийський агроном І. Й. Марцинюк. Іван Йосипович рекомендує для культури женьшеня холодні парники або ділянки, захищені від вітрів і прямих сонячних променів. Грунти повинні бути дренажними й багаті гумусом. Перед висіванням насіння женьшеня треба витримати у вогкому піску при температурі 0 — +5° С протягом року. Без стратифікації воно буде лежати в ґрунті два роки не проростаючи. Сіяти стратифіковане насіння краще восени. Тоді сходи з'являться наступного року навесні. Добре почувають себе молоді сходи у безпосередній близькості до папороті. Краще садити

папороть орляк або папороть чоловічу. Якщо посіви виявляться вдалими, ґрунт необхідно розпушувати. Через 5—6 років корені женьшеня стають придатними для використання.

Про женьшень написано чимало літератури. Лише спеціальних наукових книг на цю тему нараховується кількост. У коренях його містяться важливі для організму вітаміни С, В₁, В₂, ефірні та олійні масла, ферменти й глюкозиди. Настойка з коренів женьшеня нормалізує роботу нервової системи, серця, поліпшує кровообмін. Спробуйте виростити женьшень. Він цілком придатний для умов карпатського клімату.

РОДИЧІ ЖЕНЬШЕНЯ

Женьшень належить до родини аралієвих. Ця родина відома багатьма цікавими лікарськими й декоративними видами рослин. Ось, наприклад, *аралії*. Це багаторічні трави або невеликі деревця відомі всякому, хто бував на Далекому Сході. Зарості аралій створюють там майже непрохідні хащі. Найбільш відомою серед інших видів є *аралія маньчжурська* — струнке невисоке деревце, 6—8 м заввишки. Рослину цю називають ще бісовим деревом, шип-деревом, далекосхідною пальмою. По-перше, стовбурці її густо покриті грубими й міцними шипами. По-друге, верхівка стовбурця увінчана розкриленою розеткою довгих складних подвійно- або потрійноперистих метрових листків. Тому зовні аралія маньчжурська справді має вигляд пальми. Кожен лист рослини складається з 30—40 окремих листових пластинок. Серед літа на верхівку аралії відростають довгі волоті дрібних зеленуватих пахучих квіток, на яких масово гудуть бджоли. Восени досягають дрібні майже чорні соковиті ягоди. Листя поступово червоніє, і зарості аралії сяють теплими вогняними барвами.

Не лише декоративними властивостями славиться аралія маньчжурська. Настойка з її коренів понижує кров'яний тиск, виявляє тонізуючі властивості. Дослідження цілющих властивостей аралії маньчжурської виявили перспективність використання її в медицині.

Аралію маньчжурську легко виростити. Насіння її проростає навіть без стратифікації. Молоді сходи швидко ростуть і вже на другий-третій рік утворюють грубі колочі стовбурці. Дорослі рослини мають масову кореневу

парость, яка поступово піднімається навколо материнської рослини густим каскадом: високі туляться ближче до неї, а менші розбігаються на всі боки. Таку кореневу парость легко пересадити. Вона чудово приживається і швидко росте. Аралія маньчжурська не боїться карпатських морозів, хоча в окремі суворі роки верхівки молодих пагоців можуть підмерзати. Це світлолюбна й вибаглива до умов проростання рослина. Завдяки декоративності, лікарським властивостям, здатності утворювати густу кореневу парость аралію маньчжурську варто сміливо рекомендувати для масової культури в умовах Карпат. Її можна використовувати в протирозійних посадках на крутосхилах, для створення декоративних куртин у парках і скверах, розводити промислові плантації як лікарської сировини, засаджувати нею недоступні для худоби узлісся і смуги.

Серед аралієвих є ще одна вітчизняна рослина, яку навіть діловиті американці тепер називають сибірським женьшенем. Це *елеутерокок колючий*. Росте він на Далекому Сході. В народі називають його їжачим деревом і чортовим кущем за колючі пагони, вільноплідником колючим за віддалені у суспільді плоди, диким перцем за гіркоту ягід.

Зовні елеутерокок непоказний. Це невисокий, до 2—3 м заввишки, куц з рідко розгалуженими шипуватими пагонами. Листки його дуже подібні до листків женьшеня. Тому в народі закріпилася невірна думка про сусідство цих двох рослин: начебто елеутерокок відбирає частину цілющих властивостей у женьшеня, і його корчували там, де знаходили женьшень. Але ніхто не здогадався дослідити властивості самого елеутерокока. Тому зовсім недавно виявилось, що в коренях цієї непоказної рослини міститься цілющих речовин не менше, ніж у славного звісного кореня життя. До 100—120 тонн коренів елеутерокока щороку заготовляють в нашій країні. Екстракти з нього впливають на ріст пантів у оленів, посилюють здатність до розмноження звірів у штучних умовах, збільшують несучість курей. Позитивний вплив препарату і на людський організм. Широко використовують сировину елеутерокока у багатьох країнах світу.

Елеутерокок колючий добре росте в умовах Карпат. Цілком морозостійкий, середньовибагливий до ґрунтових умов. На відміну від аралії маньчжурської добре мириться з затінком, бо і на батьківщині займає місце

підліскової чагарникової рослини. Елсутерокок утворює кореневу парость, легко розмножується насінням. Це перспективна рослина для створення промислових плантацій лікарської сировини в Карпатах. У ботанічних садах і парках Чернівців, Сторожинця і Ужгорода можна побачити і кілька інших екзотичних аралієвих: *акантопанакс сидячоцвітний* і *акантопанакс Генрі*. Обидві рослини подібні до елеутерокока, але відрізняються більш масивними пагонами і більшим листям. Вони створюють декоративні кущові групи на квітниках і газонах.

ДЕРЕВА-ЖОНGLЕРИ

Саме так назвав у свій час горіхи відомий ботанік Карл Лінней, даючи їм латинську назву. Справа в тому, що в Європі вони з'явилися порівняно пізно. Інша річ в Азії. Там горіхи були одними з перших рослин, культивованих людиною. Ще в санскритських письменах Давньої Індії зустрічаються назви горіхів. У Давньому Вавілоні, за свідченням Геродота, горіхи були привілеєм знаті. Таке обмеження у користуванні плодами привело до кумедних непорозумінь. Так, відомий філософ Платон цілком серйозно писав, що горіхи на деревах живі: коли люди збирають урожай, то горішки на слабеньких гілках намагаються втекти від них. Мандрівник і письменник Свен Гедин не лише підтвердив цю думку, а й додав: «...Горіхи не лише тікають, але й нищать від страху, коли їх наздоганяють». Не дивно, що такі напівжартівливі розповіді дійшли до Ліннея, який наділив їх своєрідною назвою.

Серед інших видів горіхів найбільш розповсюджений *горіх волоський* з Середньої Азії, де й тепер зберігаються природні горіхові ліси. Культивування їх відоме здавна. Тому горіхи зустрічаються по всій Середній Азії і Південній Європі. Розводять їх масово і в Америці. На батьківщині горіхові дерева — це 30-метрові велети, що мають 1,6 м в діаметрі. Окремих велетам до тисячі років. В умовах Карпат горіх волоський давно прижився, і тепер мало хто знає, що це інтродукована, а не місцева рослина. Тільки в Карпатах горіхи старіють значно швидше: у віці 100.—120 років вони починають суховершнитися і поступово відмирають. Але за цей час окремі екземпляри мають 35—38 м заввишки. Росте горіх волоський досить своєрідно. Спочатку кілька років молоді

проростки «сидять». У цей період у них розвивається могутня коренева система. Молоді горіхи можуть підмерзати у суворі зими. Тому в перші роки їх треба укривати й підживлювати, щоб вони краще змогли підготуватися до зими. Горіх волоський на багатих дренажних ґрунтах швидко росте. Це одна з найвибагливіших до умов проростання рослин в зоні Карпат. Горіх не терпить сусідства інших рослин. Ґрунт під ним кам'яніє, а рівень ґрунтових вод значно знижується. Навіть трави погано ростуть під горіхами.

У промисловості дуже ціниться деревина горіха волоського. Міцна й декоративна, вона легко піддається обробці. З неї виготовляють найкращі меблі. Ціняться у меблевій промисловості й капи — своєрідні напливи на стовбурах горіхів. Але найбільшої слави заслужили плоди горіха волоського. І. В. Мічурін називав їх хлібом майбутнього. Судіть самі: 75 процентів олії, близько 20 процентів білків містять у собі горіхи. Не лише плоди, а й інші частини рослини мають значення для харчової промисловості. У листях і опліддях горіхів вітаміну С міститься в шість разів більше, ніж у плодах чорної смородини, у десять разів більше, ніж у шипшини і в сорок разів більше, ніж в апельсинах. Горіх волоський — сильний інсектицид. Там, де ростуть горіхові дерева, не буває мух, мало бактерій і шкідливих мікробів. Препарат юглон, який добувають з листя і опліддя горіхів, використовують у медицині.

Крім горіха волоського, в парках зростають й інші види горіхів. Серед них найбільш популярним є *горіх чорний* з Північної Америки. Його вперше інтродуковано в Європу в 1829 році. Старі дерева цих горіхів можна побачити в парках Ужгорода, в Мукачеві, Тячеві, у Сторожинці й Берегометі на Чернівеччині. Зустрічаються вони в лісових культурах. Горіх чорний — це величне 30-метрове дерево з могутньою кроною, темним кольором кори, з парноперистим листям і кулястими гостроробристими плодами. Він більш вибагливий до ґрунтових умов. Але якщо його підживлювати, розпушувати ґрунт, то молоді культури ростуть надзвичайно швидко. Деревина горіха чорного відрізняється дуже високою якістю, вживається для виготовлення особливо цінних видів меблів. Плоди його їстівні, але дрібніші від волоських і мають тверду шкаралупу. Тому горіх чорний переважно вирощують у лісових посадках і в озелененні.

З Північної Америки походить і *горіх сірий*. Він поступається горіху чорному якістю деревини. Проте менш вибагливий до умов зростання і більш морозостійкий. Його велике складне листя може досягати 70 см завдовжки. Цікаві за формою плоди горіха сірого: до 7 см завдовжки, з гострим вістрям і повстистим клейким оплідям. Це світлокоре дерево можна знайти в парках Чернівців, Сторожинця, на Закарпатті в Ужгороді, Виноградіві, Великому Березному.

Останні десятиріччя широко запроваджується далекосхідний екзот — *горіх маньчжурський*. Його метрове парноперисте листя пальмовидно розходить на верхівці, а 60-сантиметрові гірлянди з численними плодами дивують око незвичайністю. Плоди горіха маньчжурського їстівні й поживні, хоча й поступаються якістю перед волоськими. Це один з найбільш швидкоростучих і морозостійких видів серед інших горіхів. Він чудово почуває себе в умовах карпатського клімату і вже з 7—10-річного віку починає плодоносити. Культури горіха маньчжурського можна знайти в Хотинському лісокомбінаті на Буковині, у передгірних лісництвах Прикарпаття, в ботанічному саду на Закарпатті.

Крім горіхів, у ботанічних садах Ужгорода і Чернівців, у дендропарку міста Сторожинця на Чернівецьчині і в арборетумі села Кам'яниці на Закарпатті ви знайдете близьких їхніх родичів — *карію пекан* і *карію оголену*, які походять з Північної Америки. Ці дерева зовні дуже нагадують горіхи і відрізняються від них дрібними морфологічними ознаками. Культуру пекана поселенці Америки перейняли від індіанців-аборигенів. У США культура пекана тепер поширена навіть більше, ніж культура горіхів, яким за поживністю плодів пекани не поступаються.

У деяких парках Чернівців і Сторожинця та на виноградниках Ужгорода зустрічається *лапина вузькокрила* — дерево китайського походження. Воно теж подібне до горіхів, але плоди його двокрілі й шкірясті. До 30—40 таких кулястих кістянок звисають китцями восени з гілок дерева.

Горіхові не лише декоративні й плодові рослини. Це важливі лісоутворюючі дерева, які повинні широко впроваджуватись у культури передгірної зони Карпат.

Серед родини березових є чимало цікавих екзотів. Ось, наприклад, ліщини. Культура горіхоносних ліщин відома ще за часів Римської імперії. В її горішках міститься до 62 процентів олії. Ми звикли до *ліщини звичайної* у карпатських лісах, як до однієї з найважливіших дикорослих харчових рослин. У парках іноді можна побачити пурпурнолисту форму звичайної ліщини. Ще частіше зустрічається у старих парках Чернівців, Сторожинця і Ужгорода *ліщина велика*, чи *ломбардський горіх*, та її темно-пурпурна форма. Ця балканська за походженням рослина масово культивувалася ще в Давній Греції. Листя у неї більше від листя звичайної, а горішки мають кошлаті обгортки.

Однією з найцікавіших рослин у цьому роді можна назвати *ліщину ведмежу*, яка походить з Кавказу і досягає 30-метрової висоти. Річ у тому, що ця ліщина росте не кущем, а деревом, а горішки нагадують кошлатих ведмежат. Таку ліщину можна побачити в парках Чернівеччини. Росте ця ліщина дуже швидко. Вона цілком зимостійка в наших умовах. Як і всі ліщини, її слід вирощувати на багатих і свіжих ґрунтах. Доводиться шкодувати, що ця важлива горіхоносна рослина не знайшла визнання у карпатських лісівників.

Особливо декоративні ліщини навесні. Вони майже першими розпускають довгі сережки квіток, і сіється з них дрібна хмарка золотистого пилку — ліщина ожила після зимового сну. Може, саме тому порівнювали здавна ліщину з чарівним птахом Феніксом, що відроджувався з попелу.

Але найчарівнішою окрасою родини є самі берези з білосніжними стовбурами і зажуреними тонкими вітами. *Береза бородавчаста* — аборигенна рослина Карпат, але її здавна використовують у паркових посадках. У скверах і арборетумах Закарпаття можна зустріти цікаві паркові форми цієї берези: пурпурну з надзвичайно оригінальним забарвленням крони і форму Юнга з вигнутими й плакучими гонами. Зустрічаються в парках і численні види екзотичних берез. Серед них виділяються північно-американські берези: *жовта* з попелястою корою і грабоподібним листям і *паперова* з червонувато-білою корою. Не менш цікаві види берез походять з різних районів нашої великої країни. Ось *береза даурська* з Східного

Сибіру, яка відрізняється темною кошлатою корою, *береза темна* з темно-вишневою, майже чорною, корою. В зоні Карпат дерево цієї оригінальної берези зустрічається лише в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму.

Вільхи, родичі берез, менш показні. Серед них виділяється екзотична розрізанолиста форма сірої вільхи — невеличке деревце з дрібнорозрізаним листям, що перетворює її крону на суцільне мереживо. Ця рослина створює масову кореневу парость навколо основного стовбура. Тому розмножити розрізанолисту форму вільхи порівняно легко. Її можна побачити у багатьох парках Чернівецьчини.

До родини березових належить і *граб*. Деревина його характеризується високими якістьми. Важка і гнучка, вона знаходить застосування у виробництві музичних інструментів, у деревообробній та машинобудівній промисловості. В парках порівняно часто зростає плакуча форма граба звичайного. Низькими арками схиляються тонкі віти його, створюючи мінорний зелений мотив. Цікаво, що виростити плакучу форму граба можна не лише щепленням, але й з насіння. Сходи добре зберігають материнську форму дерева. Крім цієї форми, у дендропарках зустрічається граб кавказький з дрібним листям і чагарниковою формою росту і стрункий хмелеграб звичайний з Кавказу.

Рослини з родини березових відрізняються декоративністю й високими технічними якістьми. Тому їх широко використовують в озелененні, лісовому господарстві та хімічній промисловості. Розмножувати ці рослини порівняно легко. Насіння ліщини краще висівати восени, як і насіння граба. А от крилаті горішки берези або вільхи треба висівати у сиру погоду, після дощів чи навіть по снігу. Це насіння швидко проростає у вологому ґрунті, але так само швидко губить схожість, якщо його пересушити. Молоді сходи березових ростуть швидко. Серед них ліщини, деякі вільхи належать до вибагливих видів. А от берези справедливо називають рослинами-піонерами. Вони можуть рости на пісках, кам'янистому ґрунті, на болоті. На жаль, берези недовговічні. У віці 80—100 років вони починають старіти, хворіють і поступово випадають з насаджень.

Так називають в ботаніці гамамеліси. Це дуже давні за походженням рослини. Вони зацвітають пізно восени або рано навесні, коли всі інші рослини безлисті. Властивість цвісти в холодний період року свідчить про складний шлях еволюції гамамелісів. За це і назвали їх чарівними горіхами. В індіанців племені сіу є повір'я: коли білий сніг укриває рівнини від Скелястих гір до повноводної Міссурі і коли все на землі і на воді завмирає, тоді прокидаються душі загиблих воїнів. Вони оживають у квітах чарівних золотистих рослин, і сніг тоне від їх теплого подиху. Довго стоять уквітчані горіхи серед застиглого поля, доки морози не присплять їх знову...

Дійсно квіти гамамелісів справляють на людину незабутнє враження. Золотисті й ніжні, вони рясно уквітчують пагони у самий несподіваний період року: пізно восени або рано навесні. Самі гамамеліси — це невеличкі дерева або кущі з теплих і субтропічних широт Північної Америки і Східної Азії. За подібність листя гамамелісів до ліщини їх назвали горіхами. Насправді плоди гамамелісів — це двостулкові коробочки з двома блискучими коричневими насінинами.

Цікава колекція чарівних горіхів знаходиться в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Тут і *гамамеліс віргінський*, який на батьківщині зустрічається серед чагарникових заростей уздовж річок, і *гамамеліс весняний*, що зацвітає рано, напровесні. Останній вид теж з Північної Америки. Майже одразу після гамамеліса весняного зацвітають східноазіатські види: *гамамеліс японський* і *гамамеліс м'який*. Це порівняно високі кущі. Квіти гамамеліса японського золотисто-жовті з бурувато-фіолетовим центром, а гамамеліса м'якого — темно-жовті з бурим центром.

Розмножити гамамеліси можна з насіння. Воно швидко проростає. У молодому віці рослини мало пошкоджуються морозами та хворобами. Вирощувати їх краще на багатих і зволжених ґрунтах. Своєрідне цвітіння свідчить про виняткові декоративні властивості цих чарівних горіхів.

До родини гамамелісових належать ще кілька цікавих екзотів. У ботанічних садах Ужгорода і Чернівців можна побачити невеличке деревце з листям, що нагадує яворове. Це *ліквідамбар смолоносний*, який походить з берегів

Міссісіпі та гір Мексіки. На батьківщині високо ціниться тверда декоративна його деревина, але найбільше — смола. За неї рослину називають ще амбровим деревом. Смола ліквідамбара використовується в медицині, у парфюмерному виробництві. У ній містяться ароматичні смоли та ефірні масла. Цей амбровий бальзам вживають для лікування астми, шкірних захворювань. Восени деревце ліквідамбара стає темно-червоним, що робить його екзотично красивим. Ця рослина любить вологі й глибокі ґрунти. В наших умовах ліквідамбар страждає від сильних морозів, а тому потребує на зиму прикриття.

У парку імені Тараса Шевченка в Івано-Франківську і в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму зростає справжнє залізне дерево з родини гамамелісових — *парротія персидська*. Походить вона з мішаних лісів Ленкоранської низовини Закавказзя. Це невеличке деревце з листям, подібним до ліщинового або гамамелісового. Деревина парротії міцна і має приємне рожево-коричневе забарвлення. Кажуть, що місцеві селяни в давнину використовували кілки залізного дерева проти ворогів. У Карпатах це чудове дерево росте досить повільно, страждає від морозів.

НЕПОКАЗНІ КРАСУНІ

Серед розмаїтих форм і барв, якими збагачують наші парки екзотичні рослини, є чимало представників родини розових. Саме до цієї родини належать невисокі чагарники — *спірей*, або *таволги*. Коли тонкі пагони їх зацвітають на алеях парків і в скверах рясними суцвіттями білих чи рожевих квіток, все навколо наповнюється ніжним ароматом. Хоч таволги і належать до родини розових, але вони не мають соковитих плодів, а лише корбочки з дрібним пороховидним насінням. Маловибагливі до умов зростання. Добре ростуть практично на всяких ґрунтах, миряться з посухами і морозами, витримують затінок і обрізування, утворюють масову кореневу парость. Їх легко розмножити насінням, паростю. Вони потребують мінімального догляду.

Однією з найбільш розповсюджених в нашій зоні є *таволга Вангутта*. Вона гібридного походження і тому в дикому стані не зустрічається. Цей невисокій двометровий чагарник з топкими арковидними пагонами і дрібними

листочками зацвітає у травні-червні численними білими щиткоподібними суцвіттями.

Досить подібна до нього *таволга зарубчаста*, яка походить з Кавказу. У неї дрібніші квітки й зарубчасті листки. Своєрідно виглядає *таволга верболіста* — стрункий кущик родом з Сибіру й Далекого Сходу. Вона швидко створює суцільні зарості коренепаростевого походження. Зацвітає таволга верболіста в червні. Її цвітіння триває по серпень. У цей період кущі її покриваються численними білими волотями пахучих квітів.

Часто зустрічається в парках і скверах *таволга Бумальда*, одержана від схрещування таволги японської з білоквітковою. Цей гібрид — один з найкрасивіших в озелененні. Порівняно невисокий кущик, до 1 м заввишки, з довгими ланцетними листочками і запашними рожевими квітами у стрімких волотях. Під час цвітіння таволга Бумальда справляє неповторне враження. Не менш декоративна і *таволга японська*. Її рожеві квіти зібрані у щитковидні суцвіття.

Усі таволги — незамінний садивний матеріал для озеленення міських вулиць, скверів і парків. З них створюють низькі й високі бордюри, декоративні куртини на газонах і квітниках. Особливо рясно цвіте таволга на освітлених сонячних місцях. Вона легко піддається фігурній стрижці й формуванню крони. Можна використовувати її для укріплення схилів і берегів, для масових посадок уздовж шляхів.

Дуже поширені в наших парках і деякі інші представники родини розових, що зовні подібні до таволги. Ось, наприклад, *пухироплідник калинолистий*. Походить він з Північної Америки, де росте уздовж берегів, на схилах і узліссях. Вже понад сто років, як пухироплідник введено в культуру. Він надійно прижився в наших умовах, а садівники уподобали цей невибагливий, морозостійкий і декоративний кущ. Тому його можна побачити скрізь: уздовж пришляхових смуг, у парках, на вулицях тощо. Пухироплідник досягає 3 м заввишки. Його сіруваті аркоподібно вигнуті пагони з трилопатеvim листям створюють крислаті зелені громад. Квіти пухироплідника у білих щитковидних суцвіттях розпускаються у червні — липні. У вересні досягають коробочки плодів з дрібним блискучим насінням. Пухироплідники добре пристосувалися до помірних широт. Тепер важко навіть повірити,

що це екзоти. Вони легко витримують конкуренцію аборигенних рослин, не бояться затінення.

Менш поширена в озелененні *екзохорда тянь-шанська*. Зростає вона на посушливих схилах середньоазіатських гір. Навесні кущі її, досягаючи двометрової висоти, повністю покриваються великими китицями білих квітів. Плоди цієї рослини — коробочки з дрібними сухими листівками. Вирощують екзохорду в ботанічних садах, в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму.

Досить часто культивують ботаніки *стефанандру Танаке*, яка походить з Японії. Кущі її невисокі, з довгими похилими зеленими стеблами і яйцевидним різним листям. Під час цвітіння рослина покривається численними дрібноквітковими волотями.

Своєрідно виглядає близький за походженням до стефанандри *горобинник горобинолистий*. У дикому стані утворює зарості вздовж берегів річок Сибіру і Далекого Сходу. Листя цієї рослини справді дуже подібне до горобинового — складне непарноперисте. Однак горобинник — це невисокий кущик з численною кореневою паростю. Його величезні білі волоті квіток дуже запашні й декоративні, тому горобинник порівняно часто використовують в озелененні.

Описані види екзотів відзначаються стійкістю, незначною вибагливістю до умов зростання, активним утворенням кореневої парості і швидким ростом. Їх декоративність і пристосовуваність до нових умов свідчать про перспективність запровадження цих рослин у різні форми паркових посадок. Придатні вони і для боротьби з ерозією ґрунтів. Виростити їх легко з насіння або пересадженням кореневої парості, яку масово утворюють вони, крім екзохорди тянь-шанської.

ОКРАСА РОДИНИ

Серед представників родини розових, а їх нараховується понад три тисячі видів, найбільшою повагою користуються, мабуть, яблуні. Більше десяти тисяч сортів яблунь відомі сучасній селекційній науці. Близько трьох мільйонів гектарів на планеті зайнято під яблунями, які щороку дають понад одинадцять мільйонів тонн соковитих плодів. Численні народні легенди, повір'я, міфи пов'язані з культурою яблунь. У давніх народів вони були

символом кохання, улюбленими плодами богів, райськими деревами...

Однією з найбільш популярних екзотичних рослин називають яблуню *Недзвецького*. Походить вона з гір Тянь-Шаню. Це надзвичайне дерево завжди червоне. Бурувато-червоне в нього листя, малиново-пурпурні численні квіти і навіть дрібні яблучка червоні не лише зовні, а й всередині. Цю яблуню дуже любив І. В. Мічурін і охоче використовував у селекційній роботі. Він писав: «Під час цвітіння всі деревця цих гібридів з своїми пурпурними квітками на темно-червоному фоні молодого листя нагадують ефектний, рідкої краси вид якихось тропічних рослин».

Поруч з яблуною Недзвецького милує око яблуня *ягідна*, завезена з Сибіру. Плоди її насправді дрібні. Маленькі численні кульки на довгих ніжках дуже нагадують вишні.

Не менш популярна в парках яблуня *сливолиста* з Китаю, яблуня *флоридська*. Навіть плоди у них на довгих ніжках, кулясті та дрібні.

Разом з декоративними яблунями у паркових посадках часто можна зустріти екзотичні груші. З Далекого Сходу *груша уссурійська* найбільш морозостійка серед інших груш. Цікаво, що восени вона на 10—15 днів раніше від наших жовтіє і скидає листя.

Дуже декоративна в посадках *груша маслинколиста* кримського й кавказького походження. Там вона росте в умовах посушливого клімату. Захистом від надмірного випаровування вологи у цієї груші служить повстисте сріблясте покриття на вузьких ланцетних листках. Навесні серед сріблястої крони з'являються численні рожевуваті квітки. У цей час груша маслинколиста не має собі рівних серед інших екзотичних рослин. В Ужгороді відома навіть плакуча форма цієї груші.

Яблуні й груші виростити порівняно просто з насіння. Але перед висіванням його необхідно стратифікувати. Молоді рослини ростуть досить швидко і вже на 4—6 рік починають цвісти й плодоносити. Яблуні більш вибагливі до ґрунтових умов, ніж груші, а проте груші менш морозостійкі, відзначаються посухостійкістю. Декоративні форми яблунь і груш слід розмножувати щепленням.

Рослини з ясними червоними квітами ботаніки називали хеномелесами. З Японії в Європу їх було інтродуковано на початку ХІХ ст. З того часу екзотичні хеномелеси масово поширилися у парках і скверах. Практично тепер в Карпатах важко знайти старий парк чи сучасні декоративні посадки, де б не було цих чарівних рослин. Найбільш розповсюджений *хеномелес японський* — високій, до 3 м заввишки, кущ з блискучим вузьким листям. У травні вся рослина покривається ясно-червоним полум'ям квітів. У цей час на пагонах хеномелеса ще немає листя, і тому квіти перетворюють рослину на суцільний палаючий букет. Восени досягають тверді зеленуваті плоди, які за формою дуже нагадують айву. Тому в народі хеномелеси ще називають японською айвою. Після морозів плоди м'якшають, і з них можна приготувати чудовий ароматний чай чи компот. У плодах міститься багато вітаміну С. Хеномелес японський має численні паркові форми: білу, біло-рожеву тощо. Окремі кущі їх іноді можна зустріти навіть на узліссях — живе свідчення того, що тут колись були паркові насадження. Значно рідше зустрічається *хеномелес Маулея*, невисокий кущ з квітами жовтогарячого кольору, з дрібними жовтими плодами. Цей хеномелес особливо декоративний у бордюрних посадках, скверах, садах, альпінаріях.

Усі хеномелеси легко вирощувати з насіння: адже вони близькі родичі яблунь. Ще простіше відкопати молоду парость, яка масово утворюється біля материнської рослини. Хеномелеси морозостійкі в умовах Карпат, ростуть швидко і вже на 3—4 рік зацвітають. Для масового цвітіння їх треба висаджувати на багатих і свіжих ґрунтах, на сонячних місцях. Поступово кущі хеномелесів розростаються.

Близька до хеномелесів *айва звичайна*. Походить вона з Кавказу й Середньої Азії, звідки її було інтродуковано як декоративну й цінну плодову рослину. Великі біло-рожеві квіти айви справді дуже кривабливі. А з її великих соковитих плодів виготовляють не лише компоти й варення, але й чудові гарніри для м'ясних страв. Айва добре піддається стрижці, її часто використовують як підщепу для багатьох плодових рослин. В умовах Карпат росте добре, але у суворі зими може пошкоджуватися морозами.

Коли золоті медалі удостоюються плоди, вирощені руками людини, це можна легко зрозуміти і цим мало кого здивуєш. А от щоб золоту медаль присудили плодам дикорослої рослини — про це рідко доводиться чути. Але саме плодам дикорослих ароній було виявлено таку честь на міжнародній виставці в Ерфурті. Походять аронії з Північної Америки, де культура їх була відома задовго до появи там білої людини. Індіанці дакота і делавар соком плодів аронії лікували опіки шкіри. Вони сушили ці плоди і виготовляли з них солодке борошно. Адже в плодах аронії міститься 3000—5000 мг% лише вітаміну Р, тоді як в апельсинах його близько 600 мг%. Від індіанців культуру аронії перейняли й поселенці. Особливо рекомендується споживання плодів аронії літнім людям. Це понижує тиск, запобігає розвитку атеросклерозу. Щодня можна вживати до 100 г плодів і пити до 50 г соку.

Протягом останніх десятиріч аронія стала популярною в нашій країні. Найбільш розповсюджена в культурі *аронія чорноплідна*, яку часто називають чорноплідною горобиною. Це невисокий двометровий кущ з оберненояйцевидним листям і білими квітками у щитковидних суцвіттях. Плоди дрібні, майже чорні, соковиті й смачні. Саме цей вид аронії масово вирощують на лісових плодкових плантаціях. Урожаї аронії чорноплідної досягають 120 центнерів з гектара, що дає 1100—1200 карбованців прибутку. Один з популяризаторів аронії чорноплідної лісничий Банилівського лісництва Чернівецької області П. Г. Плотников уже виростив понад десять гектарів цієї культури.

Крім аронії чорноплідної, у ботанічних садах і парках зустрічається *аронія сливолиста* і *аронія червоноплідна*. Вони дуже подібні до попереднього виду. Восени кущики ароній дуже декоративні: поміж яскраво-червоного листя проглядають обважнілі грона темно-червоних соковитих плодів. Аронії легко розмножуються часінням і швидко ростуть, досить морозостійкі в умовах Карпат і не потребують значного догляду в молодому віці. Краще вирощувати аронії на багатих і вогких ґрунтах відкритих площ і схилів.

Аронію невірно називають горобиною. Це пов'язано з формою і вмістом плодів цих рослин. Однак, і справжні горобини ціняться за свої плоди, лікарські та інші

властивості. Про цілющі можливості *горобини звичайної* написано чимало цікавих наукових робіт. Славиться вона і декоративними парковими формами: плакучою, солодкою, чш моравською, з їстівними смачними плодами, жовтоплідною, рожевоплідною тощо. Використовується в озелененні міст *горобина круглолиста*, яку інтродуковано з Західної Європи. Це невисоке до 15 м заввишки деревце має декоративне просте листя, знизу покрите сріблястою повстю. Плоди цієї горобини великі, яскраво-червоні й солодкі. Це одна з найкращих плодкових горобин. В Європі з цих плодів виготовляють навіть спеціальні сорти солодко-го хліба. Горобину круглолисту часто висаджують на алеях міських вулиць, де вона виглядає чепурною красунею.

У багатьох парках можна зустріти інші екзотичні види горобини: *кавказьку, дакійську, амурську і австрійську* на вулицях Ужгорода, в парках і скверах Мукачева і Берегова, *горобину садову, або домашню* у Чернівцях, Сторожинці. Усі горобини не лише декоративні паркові рослини. Вони є важливою складовою частиною ресурсів дикорослих плодкових. Ось чому широке впровадження горобин у лісові посадки — актуальне питання сучасного лісівництва.

Серед інших дрібноплідних екзотичних рослин родини розових слід згадати *фотінію волохату*. Походить вона з гір Східного Китаю, з Кореї та Японії. Це невеличке деревце з білими китицями суцвіть і яскравими червоними ягідками зустрічається в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Там же можна зустріти *іргу круглолисту* з Кавказу та *іргу колосисту* з Північної Америки. Між собою вони до деякої міри подібні.

За декоративність, нектароносність й невибагливість ірги досить часто культивують у парках і садах.

ЗОРЕПОДІБНІ ІРГАЇ В КАРПАТАХ

Ви, мабуть, пам'ятаєте, як щедре небо поділилося з непримітними кущиками іргаїв-кизильників своїми зірками. І відтоді засяяли зореподібні іргаї тисячами дрібних перлиноподібних квіток... У всякому разі так свідчить таджицька легенда.

Екзотичних іргаїв у наших парках десятки видів. З них створюють бордюри, висаджують декоративні кур-

тини, ними оформляють кам'янисті сади та альпінарії. Розмаїтість форм і кольорів, декоративність і нектароносність, незначна вибагливість до умов зростання, морозо- і посухостійкість — все це свідчить про перспективність культури іргаїв для умов карпатського клімату.

В сучасній систематиці іргаїв-кизильників нараховується близько двохсот видів, які ростуть на великій території Євразії і частково Африки. Це кущі або деревовидні рослини з простим листям, білими та рожевими квітами, червоними та чорними ягодоподібними плодами. Серед іргаїв можна знайти листопадні й вічнозелені види та сланкі й прямостоячі форми. Отже, декоративні можливості іргаїв дуже широкі.

Іргай багатоквітковий походить з Середньої Азії. Це порівняно високий аркоподібний кущ, рясно цвіте й плодоносить. Квіти білі, а плоди червоні. Важко байдуже проходити повз таку рослину навесні. Своєрідною подушковидною формою відрізняється *іргай притиснений* та *іргай горизонтальний*. Обидва вони походять з Китаю. Гілочки їх розташовані в одній площині. Листочки дрібні, квіти рожево-білі, а плоди яскраво-червоні. Це одні з найбільш привабливих видів рослин в альпінаріях і кам'янистих садах. Дуже поширений у культурі *іргай блискучий* із Забайкалля. Його невірно називають чорноплідним кизильником, хоча цей вид є аборигеном дністровських берегів. Іргай блискучий добре піддається стрижці, і тому його часто використовують для фігурних бордюрів. У Закарпатті поширений в культурі *іргай розчепірений*. Цей китайський за походженням вид відрізняється арковидними пагонами і яскравими червоними плодами. Але серед усіх екзотичних іргаїв виділяється вічнозелений сланкий вид — *іргай Даммера* з Центрального Китаю. Пагони його за рік розростаються до 1—1,5 м, легко укорінюються. Квіти іргая Даммера білі з яскравими фіолетовими пильниками, а плоди ясно-червоні. Ця рослина просто незамінна у створенні альпінаріїв і кам'янистих ділянок. Не поступається цьому виду *іргай дрібнолистий*.

Усі види іргаїв-кизильників легко розмножуються насінням. Перед висіванням насіння краще стратифікувати протягом 2—3 місяців. Більшість видів порівняно легко розмножується зеленим живцюванням, а такий вид, як *іргай Даммера*, укорінюється майже як верба.

ПАНАЦЕЯ ВЕЛИКОГО ДІОСКОРИДА

Серед інших цікавих передбачень давнього лікаря є думка про надзвичайні цілющі властивості глодів. Він рекомендував використовувати сік плодів і настойку з квітів цих рослин для лікування серця. Відтоді минуло багато часу. Але прогнози Діоскорида підтвердилися сучасними фармакологічними аналізами. Під час Великої Вітчизняної війни екстракти з квітів глоду допомагали відновити сили поранених і хворих.

Глоди — один з найчисленніших родів в родині розових. До 1200 видів глоду нараховують систематики. Ці рослини розповсюджені в Америці, Європі, Азії. Чимало їх можна знайти на схилах Карпат, уздовж річкових долин, на узліссях. Усі глоди декоративні під час цвітіння й плодоношення. Особливо виділяється серед місцевих видів повна форма *глоду колючого*. У травні це деревце перетворюється у червоний букет численних повних квіток. Майже два тижні продовжується цвітіння цієї декоративної паркової форми. Її здавна використовували в озелененні. Тому повну форму глоду колючого можна зустріти в старих парках Ужгорода, Мукачева, Рахова, Івано-Франківська, Чернівців, Сторожинця тощо.

Серед інтродукованих видів найбільш розповсюджений *глід м'якуватий*. Походить він з Північної Америки, звідки його було інтродуковано в Європу ще у 1830 році. Це струнке деревце з рідкими колючками і широким яйцевидним листям виявилось цілком морозостійким в умовах Карпат і тому поширилося в культурі. Сприяли цьому великі й смачні плоди глоду м'якуватого. У багатьох парках можна зустріти й інший екзотичний глід з довгими вигнутими голками, завдяки яким він одержав досить кумедну назву — *північна шпора*. Цей глід теж походить з Північної Америки і цініться за декоративність.

Досить подібні до глодів і невисокі вічнозелені колючі кущі — піраканти. Серед них набула популярності в ботанічних садах *піраканта яскраво-зелена*, яка походить з Кавказу і Передньої Азії. Декоративні біло-рожеві квіти і яскраві червоні ягоди піраканти досить привабливі. Проте у суворі зими вона може підмерзати.

Усі види глодів і піраканти порівняно легко вирощуються з насіння. Вони невибагливі до умов зростання. Дуже часто колючі кущі цих видів використовують для

оформлення живоплотів, створення перешкоди при випасанні худоби. З цією метою запровадження морозостійких видів глодів могло би посилити захист приполюнних лісів у Карпатах. Придатні глоди і для протиерозійних посадок на крутосхилах і в долинах річок.

ДАЛЕКІ Й БЛИЗЬКІ РОДИЧІ ВИШНІ

У нашої вишні чимало дивовижних родичів-екзотів. Але, мабуть, найбільш прославленими серед них є *сакури*. Сакури — це збірне поняття для багатьох далекосхідних видів вишень: черешні японської, вишні повстистої тощо. Особливо виділяється серед сакур повна форма *черешні японської*. Коли навесні ця сакура зацвітає на центральних вулицях Ужгорода, Мукачева, то здається, що все навколо заповнюється рожевою хмарою чарівного цвіту сакур. На батьківщині цвітіння сакур визначає велике народне свято. Адже за повір'ям японців, кожна квітка сакури — це доля дитини. Чим більше квіток розпустилося цієї весни, тим щасливіше життя чекає людей. А починалося це так...

У жорстокого князя Хотта тяжко страждали селяни. Під страхом смерті було заборонено скаржитися на свою долю. Лише сміливий Сакура не побоявся князя і звернувся зі скаргою на нього до правителя — сегуна. А щоб сегун повірив йому, Сакура привів своїх дітей, спини яких були покриті кривавими слідами канчуків. Сегун покарав Хотта. Але підступний князь затаїв лють. Через деякий час князівські посіпаки схопили і привели до Хотта всю родину Сакури. Зло сміявся князь над Сакурою: «Ти хотів справедливості? Вона буде. Моєю кров'ю було зрошено стіни палацу сегуна, а твоя кров і кров твоїх дітей напоїть це дерево вишні». Спочатку розтерзали князівські слуги дітей Сакури на очах у батька, а потім замордували і його. З того часу вишні в Японії почали цвісти рожевими квітами...

Вишня повстиста походить з Японії, Північного Китаю і Гімалаїв. Це невеличкий кущ з сильно опушеними листочками. Біло-рожеві квіти цієї вишні теж дуже декоративні. Її масово вирощують у зоні Карпат для озеленення. Значно рідше зустрічається *вишня Бессея*, інтродукована з Північної Америки. Це дуже дрібний кущик з своє-

рідним сизуватим листям і рясними білими квітами. Плоди цієї вишні соковиті, терпкі і... чорні за кольором. Вишня Бессея може рости на піщаних ґрунтах. Її заслужено вважають однією з найгарніших екзотичних рослин цього роду.

Вирощувати декоративні вишні можна з насіння, але для висівання його потрібна тривала стратифікація. Зовсім не розмножується насінням повна форма *черешні японської*. Ця рослина просто не створює насіння. Тому її вирощують щепленням на підщепах вишні звичайної або черешні. Усі декоративні черешні й вишні маловибагливі до умов зростання, посухостійкі й світлолюбні. В суворі зими вони можуть страждати від обмерзання.

До близьких родичів вишні належать і черемхи. Як і наша оспівана в піснях черемшина, екзотичні черемхи дуже привабливі в цвітінні. Ароматні численні китиці білих квітів наповнюють у цей період все повітря неповторним ніжним запахом весни. Досить поширена в сучасному озелененні *черемха пізня* з Аллеганських гір Північної Америки. Її було інтродуковано ще в 1629 році. На батьківщині — це велетенська черемха до 30 м заввишки. Від інших видів вона відрізняється блискучим листям і пізнім цвітінням. Плоди їстівні і придатні для виготовлення тонізуючих напоїв.

Серед інших інтродуцентів цікава *черемха Маака* з Далекого Сходу і *черемха віргінська* з Північної Америки. У теплому кліматі Закарпаття чудово почуває себе вічнозелена *лавровишня лікарська* кавказького походження. Її шкірясте й блискуче листя дуже декоративне. Проте треба пам'ятати, що лавровишня отруйна: в її бруньках, корі й листях міститься синильна кислота, яку використовують для виготовлення медичних препаратів.

ВІРМЕНСЬКІ ЯБЛУКА І СЛИВИ ОВІДІЯ

Ще на початку нашої ери у Давній Вірменії вирощували дивні плоди, які в Європі називали вірменськими яблуками. Вони були настільки поживними, що римські легіонери брали їх сушениці в далекі походи. А ще задовго до цього (понад 2000 років до н. е.) в Китаї за династії Чжу була відома культура цих рослин. Ними славилися давня Сугдея, Бактрія та Японія. Це були абрикоч-

си — невеличкі дерева азійського походження, які тепер поширені в садівництві й парководстві.

Найчастіше культивують у нас *абрикос звичайний*. Навесні він одиє з перших зацвітає у квітні. Білувато-рожеві квіти на голих пагонах вражають ніжними барвами. Але в умовах Карпат ранні заморозки легко знищують урожай цієї цінної культури. У смачних плодах абрикосів міститься 12—56 процентів цукрів, 2,7 процента азотних речовин. Крім звичайного абрикоса, в окремих парках можна побачити *абрикос маньчжурський* з Далекого Сходу і *абрикос ансу*, який культивується в Китаї.

Останнім часом у наших парках почали культивувати *персик звичайний*. Він подібний до абрикоса і походить з Китаю. Вузьке листя його чимось нагадує листя верби, а червоні або рожеві квіти не менш декоративні, ніж абрикосові. Іноді в парках можна зустріти пурпурну форму цієї рослини з червоними квітами й червоним листям. Однак персики в умовах Карпат часто терплять від морозів, тому їх краще укривати на зиму.

Подібні до абрикосів і їх близькі родичі — сливи. Крім звичайних плодкових слив наших садів, у садівництві та озелененні часто використовують *аличу розлогу*, яка походить з Кавказу й Середньої Азії. Ще великого Овідія вразили сади Херсонесу й Німфеї. А був він там у I ст. до нашої ери. Особливо сподобалися поетові чудові сливи в садах. Це була алича. У плодах аличі міститься близько 40 процентів олії і 5,7 процента цукрів. З аличі виготовляють вино, наливки, варення. У сушених плодах під назвою лаваш протягом чотирьох років зберігаються вітаміни. На Кавказі лаваш додають у соус до м'ясних страв. Його використовують проти кашлю, при хворобах горла. Для виготовлення лавашу плоди аличі мнуть в однорідну масу, а потім висушують у пластівці.

Серед численних садових сортів аличі є й декоративні паркові форми. Найбільш ушлавлена серед них пурпунолиста форма, інколи її називають *сливою Піссарда*, з темно-червоним листям, рожевими квітками й червоними сливками. Під час цвітіння ця рослина перетворюється у чарівний букет червоних і рожевих кольорів. Таку пурпурну аличу можна побачити в багатьох парках Ужгорода, Мукачева, Івано-Франківська, Чернівців, Сторожинця тощо.

Виростити аличу чи абрикос досить легко з насіння. Підготовляють його подібно до насіння вишень. Абрикосові

й сливові дерева дуже посухостійкі й маловибагливі до умов зростання. В умовах Карпат абрикосові дерева можуть страждати від заморозків і надмірної вологи.

Декоративні властивості абрикосів і аличі дозволяють рекомендувати їх для створення ефектних куртин у парках і скверах. Крім того, колючі й швидкозростаючі сливи підходять для живоплоту, непрохідних заростей тощо. Вони чудово піддаються фігурній стрижці, отже, з аличі можна висаджувати бордюри.

Сливи й абрикоси — типові елементи приляхових смуг. Їх запровадження у протиерозійні й лісові посадки — перспективна справа на сухих схилах південної експозиції. На своїй батьківщині алича і абрикос — типові представники дикорослих лісосадів. А чому б у відповідних екологічних умовах Карпат не створити подібні сади-плантації?

«ШИПШИНИ КУЩ У МЕНЕ ПІД ВІКНОМ...»

Ім'я видатного ботаніка-селекціонера Лютера Бербанка широко відоме. А от знають не всі, що над усе любив цей знавець рослин шипшини. Його невеличкий будиночок у провінціальному каліфорнійському містечку Санта-Роза весь ховався у заростях шипшини.

Про славнозвісні троянди — спадковмиці диких шипшин — написано стільки, що, здається, про них важко сказати щось нове. Тому давайте звернемося лише до диких предків наших троянд, до *шипшин*. Як не згадати тут слова тонкого цінителя рідної природи М. Рильського:

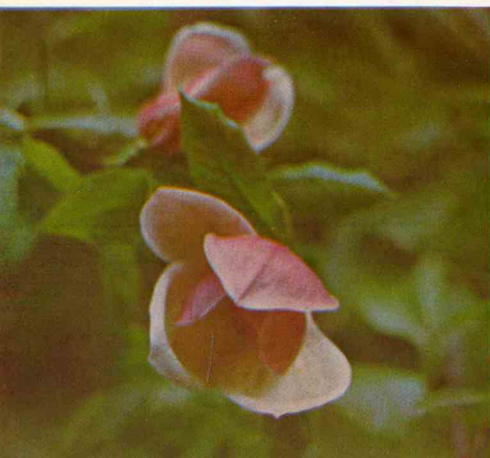
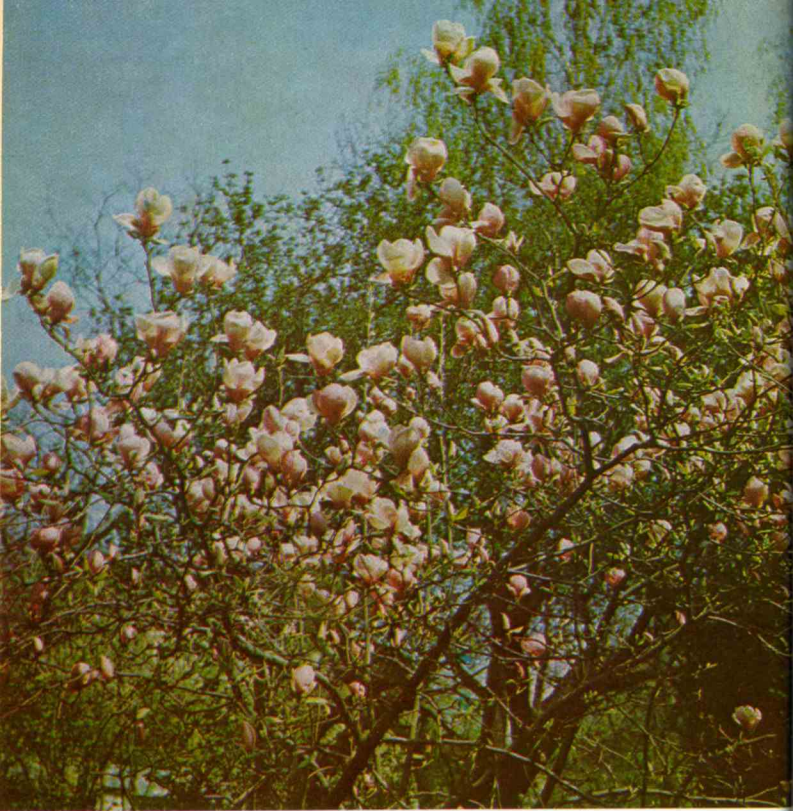
Шипшини кущ у мене під вікном
Цвіте блідо-рожевим скромним цвітом
І переносить в молодість мене.
На польові дороги перехресні,
У ранки срібні, в вечори янтарні,
Що віщували серцю вічне щастя...

Хоч шипшини не використовуються в озелененні так інтенсивно, як культурні троянди, але і серед дикорослих шипшин можна знайти чимало декоративних і корисних екзотів. Ось, наприклад, *шипшина зморщена* з Далекого Сходу. Там вона розростається непрохідними заростями вздовж морських берегів, на узліссях. Стебла її густо вкриті тонкими колючками. Цвіте вона великими, до 12 см у діаметрі, червоними квітами, які не перестають

Природа може бути
невичерпною в тому
разі, якщо люди,
використовуючи її,
відносяться до неї береж-
ливо, глибоко пізнають
її закони і продумано
їх застосовують.

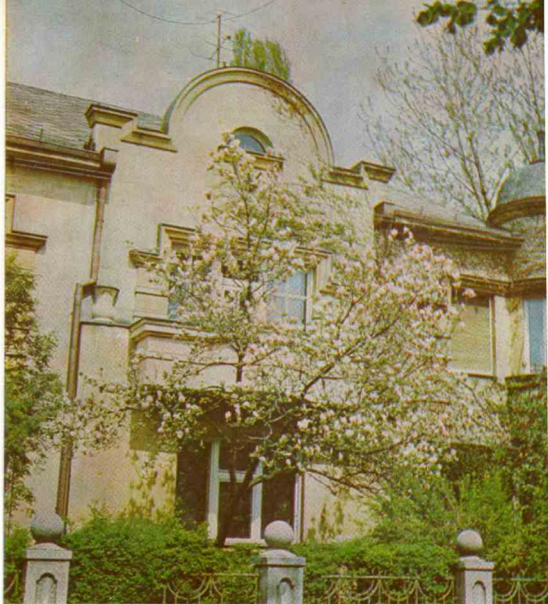
В. І. ЛЕНІН

Магнолія Суланжа.

Квітка магнолії
Ленне.

Магнолія
Суланжа,
форма
Александрійська.

Магнолія Кобус,
або зірчаста.

Плоди магнолії
гостролістої.

Квітка
тюльпанного
дерева.

Аралія
китайська.

Лимонник
китайський —
далекосхідна
ліана.

Яблуня
Недзвецького.

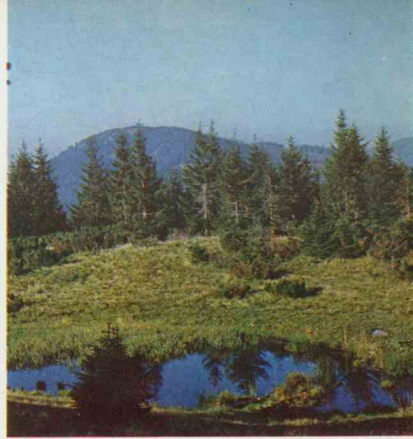

Яблуня
китайська.

Плоди айви
японської.

Яблуня
флоридська.

Чарівні
куточки
Карпатського
заповідника.

Горобина чорна.

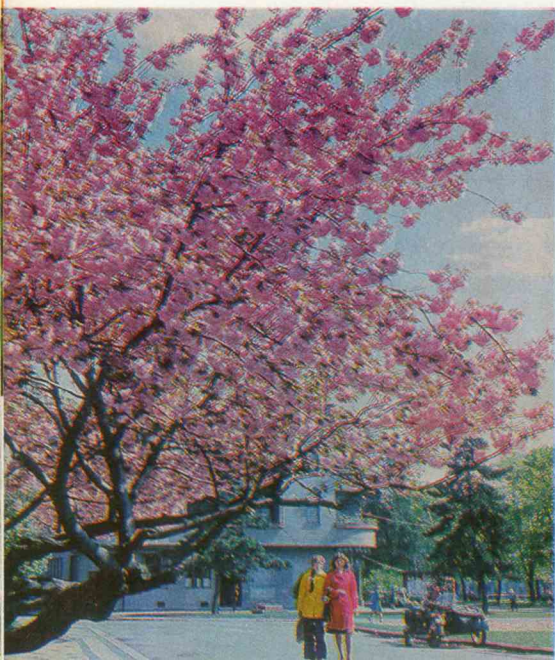
Горобина
амурська
з плодами.

Герія
японська, форма
повна.

Глід
колючий
повний.

Сакура
японська.

Бує квітом сакура.

Слива Піссарда
чорнолиста —
одна з садових
форм аличі.

Спірея
верболиста
рожева.

Горобина
австрійська.

Рокитник
золотий дощ.

Верба вавілонська.

Верба вавілонська
Salix babingtonii
Дерево висотою до 10 м.
Листки довгасті, світло-зелені,
знизу сірі.

розпускатися на кущах з червня по вересень. Плоди шипшини зморщеної великі, яскравого жовтогарячого кольору, із значним вмістом вітамінів. Вони містять близько трьох процентів вітаміну С, а ефірного масла в пелюстках квітки не менше, ніж у славнозвісної казанлицької троянди. Шипшину використовують в озелененні наших міст досить часто.

Поруч з шипшиною зморщеною можна всюди побачити шипшину *багатовікову* та *шипшину стопелюсткову*, які походять з Кореї та Японії. Це декоративні виткі кущі з волотевидними білими чи рожевими суцвіттями. Дуже рідко в колекціях ботанічних садів можна зустріти *шипшину кокандську* з Середньої Азії. Зовні вона, на перший погляд, нічим не відрізняється від місцевих карпатських видів, але коли в червні зацвітає дивними жовтими квітами, тоді її не обминає жодна людина.

Не лише зовнішньою красою приваблюють шипшини. Ще у медичних виданнях XVI—XVII ст. говориться про цілющі властивості цвіту свороборинового. Так називали тоді шипшину. Препаратами з квітів шипшини лікували рани, шкірні хвороби. Чай з листя і молодих корінців шипшини рекомендується при шлунково-кишкових хворобах. А що вже казати про високовітамінозні плоди цієї рослини. Це ж основне промислове джерело аскорбінової кислоти. На жаль, аборигенні карпатські види шипшини містять порівняно мало цієї кислоти, лише 0,07—0,21 процента. Ось тут би й пошукати серед інтродукованих видів найбільш вітамінозні та перспективні для народного господарства види шипшини.

До деякої міри подібна до шипшин невеличка чагарникова рослина *керія японська*. Власне, тільки декоративні жовті квіти її нагадують квіти шипшини. Зустрічається і повна форма цієї рослини в парках Ужгорода, Чернівців і Сторожинця. Тонкі пагони керії з дрібним листям щороку відмирають, а потім навесні відновлюються.

Розмножувати шипшини і керію досить просто з насіння чи відсадками, які масово створюють ці рослини. Насіння шипшин потребує перед висіванням тривалої стратифікації, а дрібне насіння керії можна висівати одразу. Керії використовуються переважно в озелененні. А от роль дикорослих та інтродукованих видів шипшин значно розмаїтіша. Це важлива сировинна база. Тому запровадження шипшини у лісокультури, спеціалізовані плантації, використання для залісення крутосхилів та еродо-

ваних площ належить до актуальних природоохоронних робіт.

Шипшинами і керією ми завершуємо розповідь про найбільш цікаві екзотичні рослини з родини розових, які можна зустріти в парках і ботанічних садах зони Карпат. Активна інтродукційна робота ботаніків, лісівників і плодоводів постійно збільшує список пових перспективних видів рослин, і серед них розові займають почесне місце.

ТАРАСОВІ ВЕРБИ

У багатьох українських піснях зустрічається образ зажуреної верби-дівчини, образ тихого вербового плесу рідної природи. Дуже любив вербу і Тарас Шевченко. Коли його везли на заслання у степи Приаралля, він по дорозі підняв вербову гілку, з якої виростив дерево. «Верба моя так виросла, що закриває мене у жаркий день своєю густою тінню...» — писав Шевченко на Україну. Чимало часу пройшло відтоді. Шумить крислатими гілками посажена поетом сторічна верба. На роковини Тараса Шевченка казахські гості привезли до Львова гілочку пам'ятної верби. З неї виросло у Стрийському парку дерево, а вже від нього пішли десятки молодих саджанців у різні парки зони Карпат. Ростуть Тарасові верби і в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму на Чернівеччині. Ботаніки навіть виділили цю форму верби білої як вербу Тараса.

У *верби білої* є й інші декоративні форми, серед яких найбільше розводять плакучі. Їх довгі звисаючі гони особливо гарні на фоні чистого водного плеса. Тому висаджують плакучі верби біля ставків, водохраїв. Стоїть така зажурена красуня край берега, і вітер тихо перебирає її важкі зелені шати... Значно рідше зустрічаються у нас інші плакучі верби — *верба прегарна* з Японії і *верба вавилонська* з Ірану. На жаль, в умовах Карпат вони сильно терплять від морозів.

У багатьох парках розводять *вербу розмаринолисту* з Південної Європи. У неї декоративне сизувате листя і прозора рідка крона. Дуже своєрідна в культурі *верба Матсуди*, завезена в Маньчжурії у 1925 році. Особливо ціниться її покручена форма, кожна гілка якої нагадує штопор. Усі ці види декоративних верб можна побачити в зоні Карпат.

Разом з декоративними властивостями славляться вер-

би і багатьма іншими корисними ознаками. Про їх лікарські якості писали ще в XI ст. В Азербайджані і тепер настойки з вербових квітів вживають для лікування хвороб серця. Відомі медичні препарати аспірин і амін виготовляють з вербової сировини. Отже, цілющі властивості верб служать сучасній медицині.

Виростити вербу легко живцюванням, посадкою кілків. Насіння верб дуже дрібне. Якщо воно не потрапить у сприятливі умови проростання одразу після досягання, то життєздатність його швидко знижується. Ось чому зберігати насіння важко. Вербі люблять вологі ґрунти, на яких вони швидко розростаються. Використовують їх не лише в озелененні.

ТОПОЛІ, АБО НАРОДНІ ДЕРЕВА

«Народними» назвали тополі давні греки. В Афінах на центральній площі перед храмом Зевса проходили народні збори. Кожен могутній і шляхетний рід мав на цій площі своє місце. Але саме місце не визначалося нічим. Його пам'ятали за розташуванням дерев, якими було обсаджено площу. Площу називали *популус*, що в перекладі значить народ. Так назвали і дерева, які визначали ієрархію грецького демократичного суспільства, — тополі. Величезні й посухостійкі, вони створювали затінок у спекотливе літо, берегли воду в численних каналах і давали можливість підтримувати прохолоду в будинках.

Багато декоративних екзотичних тополь можна зустріти в Карпатах. Чи знаєте ви, наприклад, що *тополя пірамідальна* інтродукована з Афганістану? Але ж Тарас Шевченко малював пейзажі рідної України, і стрункі пірамідальні тополі були там одним з обов'язкових елементів безкрайого степу. Все це так. І все ж перші пірамідальні тополі з'явилися на Україні тільки у 1795 році. На жаль, завезені з Італії вони виявилися пізніше чоловічими деревами (адже верби й тополі — дводомні рослини). Тому протягом сторіч пірамідальні тополі не давали насіння. Їх розводили виключно укоріненням живців. Тепер це покоління пірамідальної тополі поступово вироджується: дерева рано старіють, суховершиняють і відмирають. Навіть на славнозвісному бульварі Тараса Шевченка в Києві можна простежити це явище. Однак за останні роки селекціонери виростили гібридні тополі, позбавлені цієї неприємної властивості.

Є ще одна тополя з пірамідальною кроною. Її порівняно недавно інтродуковано в зоні Карпат. Це *тополя туркестанська* середньоазіатського походження. Якщо вам доводилося бувати у Ферганській долині, то ви не могли не запам'ятати величні широкопірамідальні тополі, що вишикувались обабіч шляху. Їх біло-оливкові стовбури й шкірясте зелено-біле повстисте листя напрочуд екзотичні. До деякої міри вони нагадують листя тополі білої, чудової аборигенної рослини Карпат. На жаль, тополя туркестанська іноді пошкоджується морозами, але у неї велике майбутнє в благодатному карпатському краї.

Не можна не згадати ще одну з найбільш розповсюджених в озелененні й у лісових посадках *тополю канадську*. Жодне місто, селище, парк не обходяться без цих велетенських крислатих і ажурних дерев. Зовні тополя канадська дуже подібна до нашого українського осокора: темно-сіра кора, трикутне листя. Але на відміну від білої вона має кілька позитивних властивостей. По-перше, вона не дає кореневої парості, а це значить, не руйнуватиме тротуарів і проїжджих шляхів. По-друге, тополя канадська — одна з найбільш швидкоростучих рослин нашої зони. Вона легко переносить загазованість і задимленість міського повітря, майже не потребує догляду. Щоправда, тополю канадську іноді навіть вирубують у містах за тополиний пух, який утворюється в період досягання плодів-коробочок. Однак звинувачувати треба не тополку, а недалекоглядну діяльність деяких майстрів озеленення. Замість того, щоб розводити в містах чоловічі дерева тополі канадської, вони висаджують впереміжку чоловічі й жіночі. А так росли б чоловічі екземпляри — ефект той самий, а пуху не було б.

Дуже декоративно виглядає *тополя бальзамічна* — могутнє дерево канадського походження. Великі коричневі бруньки на світлих сірих пагонах завжди покриті духмяною клейкою речовиною, яка стала підставою для назви рослини. Це одна з найбільш морозостійких тополь. В якійсь мірі подібна до неї *тополя берлінська* — це гібридна рослина, виведена штучно в Берліні схрещуванням осокора і лавролистої тополі. У міських посадках тополя берлінська справедливо вважається однією з найбільш перспективних. Вона легко розмножується, невибаглива до умов зростання, до того ж у культурі розповсюджені переважно чоловічі екземпляри.

Досить часто в культурі й *тополя китайська*. Навіть серед тополь вона різко виділяється світло-сірою корою і блискучим ромбічним листям. Молоді гілочки її трохи звисають, що робить її подібною до деякої міри на плакучу березу. Особливо перспективна ця тополя для посушливих районів півдня. У ботанічному саду Ужгородського держуніверситету росте ще *тополя куциста*.

Розмноження тополь за агротехнікою подібне до вирощування верб, оскільки вони родичі. Ростуть тополі дуже швидко, і в віці 40—50 років майже вдвічі переганяють інші деревні рослини за висотою і діаметром. Це значить, що у лісовому господарстві тополі вдвічі швидше від інших порід дають товарну продукцію. Деревина тополь біла, м'яка. Вона широко використовується у паперовій, фанерній і меблевій промисловості, у будівництві тощо. Ось чому тополям приділяється так багато уваги у вітчизняній і зарубіжній селекції. Роботами Ф. Щепотьєва, П. Богданова, А. Альбенського, А. Яблокова, У. Усманова та інших науковців створено чимало перспективних для лісового господарства швидкокоростучих тополь. Серед них *тополя Разумовського*, *тополя радянська пірамідальна*, *тополя харківська* тощо.

БОРОДАТІ КАРЛИКИ

У перекладі з лагінської мови родова назва *барбарисів* — бородатий. Так називали їх бедуїни, зустрічаючи на нескінченних шляхах півпустель низькі й колючі кущі з арковидними пагонами, вкритими густими «бородами» жовтих квіток чи китицями червоних плодів. Протягом зими вітри поступово обламували плоди, і на гонах залишалися тільки довгі пасма плодоніжок — справжні бороди рослин-карликів... А потім виявилось, що на барбарисах розвиваються іржасті гриби, які потім переходять на злакові культури. Барбариси почали знищувати з фанатичною запеклістю. Повністю вирубали барбариси в Англії, близькі до вищечення були вони і в Бельгії, Сполучених Штатах, Франції, Німеччині... При цьому люди забували, що це — цінні лікарські й плодкові рослини, відомі ще з VII ст. до нашої ери. Їх використовували для лікування жовтухи, цинги, лихоманки... Тепер смачні барбарисові ягоди переробляються на повидло, сиропи. Відвар з коренів вживають проти хвороб очей, як в'яжуче й заспокійливе. З молодого листа і

пагонів барбарисів виготовляють вітамінові салати. Лікарськими властивостями відзначається золотистий і духмяний мед з квітів барбарисів.

У всіх парках барбариси здавна були популярними декоративними рослинами. У деяких старих парках Буковини і Закарпаття і тепер можна знайти прадавні екземпляри барбарисів, посаджені в ХІХ ст.

Найбільш розповсюджений у культурі барбарис *Тунберга*. Його було інтродуковано в Європу у 1864 році. Завдяки декоративності й невибагливості цей барбарис швидко здобув популярність. Він має дрібне листя, рясні червонувато-жовті квітки і яскраві червоні ягоди. Восени кущик стає вогняно-червоним, дуже привабливим. До речі, цей екзотичний барбарис зовсім не вражається іржастими грибами, і тому його можна без усяких обмежень висаджувати навіть у безпосередній близькості від сільськогосподарських угідь. Барбарис Тунберга добре почуває себе в наших умовах, не страждає від морозів і посух. Його часто використовують у посадках обабіч алей, у бордюрах, на квітниках. Він має численні декоративні форми: низьку, 30 см заввишки, з дуже дрібними листочками, темно-пурпурну з гарним червоним листям, сріблястолямовану з декоративним білуватим краєм пурпурного листя. Порівняно часто зустрічається в культурі і далекосхідний екзот — *барбарис амурський*. Це один з найкрупніших видів, з стрункими пагонами і великим еліптичним листям. Він краще виглядає в одиничних чи куртинних посадках, на відкритих газонах скверів.

Серед барбарисів є чимало вічнозелених екзотів. У дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму можна побачити *барбарис Гагнелена*, а в парках Мукачєва росте *барбарис Юліана*. Ці рослини мають довге ланцетне або яйцевидне листя і характерні синьо-чорні плоди. Вони дуже декоративні, але обидва види пошкоджуються сильними морозами, а тому потребують надійного прикриття на зиму.

Близькими до барбарисів рослинами ботаніки вважають *магонії*. Вам, мабуть, доводилося зустрічати в парках і скверах багатьох міст невисокі чагарники з блискучим складним перистим листям. Дрібні жовті квіти й кислуваті синьо-чорні плоди магонії дуже нагадують барбарисові. Ці вічнозелені й морозостійкі рослини використовуються у декоративних посадках. До речі, одна

з найрозповсюдженіших магоній — магонія падуболиста здавна випробована й надійна вічнозелена рослина нашої зони.

Виростити барбариси й магонії не становить значних зусиль. Насіння їх легко проростає без попередньої стратифікації, а молоді сходи швидко йдуть у ріст. Вже на 3—4 рік рослини зацвітають. Барбариси й магонії відрізняються посухостійкістю, морозостійкістю і незначною вибагливістю до умов зростання. Тому їх можна пропонувати для різноманітних ґрунтових ділянок: у долинах річок, уздовж схилів, на водорозділах, узліссях. Однак не можна забувати, що деякі види барбарисів є небезпечними переносниками іржастих грибів. Тому вирощувати барбариси треба лише на значній віддалі від сільськогосподарських угідь. Дослідженнями А. Б. Філіпенко встановлено, що барбариси коротконіжковий, амурський і Тунберга зовсім не вражаються цією небезпечною хворобою і тому можуть широко використовуватись у залісенні ярів, у полезахисних смугах, озелененні. Барбариси й магонії підходять для створення бордюрів і декоративних куртин.

ПОТОМКИ КРАСУНІ СИРІНГИ

Чи пам'ятаєте історію німфи Пітіс і доброго старенького Пана-рятівника? Але в молодості Пан, давньогрецький бог лісів і лук, не відзначався роздумливістю. Веселий і дикий, блукав він лісами і лякав усіх потворним виглядом тулуба і рогатою головою. Сподобалася Пану німфа Сирінга — ніжна красуня ранкової зорі. Довго переслідував її Пан, але перелякана Сирінга перетворилась у ніжний кущ бузку. Тільки запах квіток видавав красуню. Коли Пан пізнав у цих квітах кохану, він заплакав: під волохатою шкірою билосся добре і чуйне серце. З того часу Пан став робити добро. Він допоміг німфі Пітіс сховатися від злого Борея... А бузок став улюбленою рослиною багатьох парків планети.

Найбільш поширеним серед бузків є *бузок звичайний*, який походить з Балкан. У Карпатах цей бузок росте у парках, садах, біля будинків і навіть у пришляхових смугах. Його справедливо називають однією з найдавніших паркових культур, відомих ще Візантійській імперії та Османській Порті. Понад 600 сортів декоративних бузків відомо в сучасному паркознавстві. З них

створюють спеціалізовані сади — сирінгарії. Якщо вам доведеться бути у травні в Києві, обов'язково завітайте до сирінгарію Центрального ботанічного саду Академії наук УРСР. Тут зібрані пайкращі сорти бузків вітчизняної та зарубіжної селекції.

У ботанічних садах і дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму на Чернівеччині можна побачити *бузок амурський* з Далекого Сходу. Від бузка звичайного він відрізняється яйцевидними листками і дрібними суцвіттями з рожевими квітами. Росте він дуже повільно. На Далекому Сході називають його тріскупом. Річ у тому, що деревина його починає гучно й весело потріскувати на вогні, заглушаючи тривожні звуки нічної тайги. Людям стає спокійно і затишно біля багаття.

У багатьох скверах Закарпаття вирощують пишні та духмяні *бузок персидський* і *бузок китайський* з темно-фіолетовими квітами. Порівняно часто зустрічається в культурі *бузок східнокарпатський*. Ця ендемічна карпатська рослина з гарними ліловими квітами потребує охорони і масового культивування. В природному стані вона зустрічається лише в гірських районах Закарпаття.

Розводити бузки досить легко з насіння. Вони утворюють масову кореневу парость. Бузки маловибагливі до умов зростання, посухи й морозостійкі, тому їх поширення в культурі не обмежується озелененням. Придатні вони й для протиерозійних та прищляхових посадок. Ростуть бузки, крім амурського, швидко.

Не менш декоративні екзотичні родичі бузку — *форзиції*, які походять з Китаю. Коли розпускаються численні золотисті квіти її, значить прийшла весна. У багатьох наших парках поширена *форзиція звисаюча* з розлогими тонкими вітами. Хоч зацвітає вона у квітні, ви можете «пробудити» чарівні золотисті квіти навіть у лютому. Для цього треба гілочки *форзиції* поставити у теплу воду на сонячне підвіконня. Ціняться в озелененні паркова форма цієї *форзиції* — *форзиція Форчуна* з стрімкими пагонами і великими темно-жовтими квітками. На Закарпатті зустрічається також *форзиція найзеленіша* з зеленуватим відтінком квіток. Усі *форзиції* — один з найважливіших елементів озеленення наших скверів і парків. Укриті золотистою піною квітів, кущі *форзицій* надзвичайно ефектні серед газонів і квітників.

Дуже поширені в озелененні й такі родичі бузків, як

бирючини з непоказними білими волотями й чорними гронами дрібних плодів. Проте цінять бирючини в озелененні не за квіти чи плоди. Вузьке супротивне листя їх створює ажурний малюнок крони куща. Всі бирючини легко переносять фігурну стрижку, маловибагливі до умов зростання, легко розмножуються вегетативно і насінням. Найбільш розповсюджені в культурі *бирючина звичайна*, яка належить до аборигенних карпатських видів, *бирючина Ібота* і *бирючина гостролиста* азіатського походження.

До численних бузкових належать і *ясени* — дерева з могутньою кроною і складним непарноперистим листям, які здавна використовуються в озелененні, у лісових посадках. У багатьох нових і старих парках Закарпаття, Чернівеччини, Івано-Франківщини зустрічаються паркові форми *ясена звичайного*: плакуча й однолиста. Їх, як правило, розмножують щепленням на молодих саджанцях *ясена звичайного*. Використовують в озелененні і *ясен білий* — теж аборигенний карпатський вид. Поширені в культурі й деякі екзотичні види ясенів. У багатьох парках, алеях міст і навіть у лісокультурах можна зустріти *ясен пухнастий* і *ясен ланцетолістий* — обидва американського походження. Їх легко розпізнати по рудих супротивних бруньках (у наших ясенів вони чорні). Американські ясени більш морозостійкі і не виростають такими високими, як ясен звичайний. Ось чому їх рекомендують вирощувати в культурах поруч з дубом. Вони не пригнічують дубові саджанці і ті швидше ростуть у висоту.

Вирощувати ясени можна з насіння. Але перед висіванням таке насіння треба кілька місяців стратифікувати, інакше воно рік пролежить у ґрунті не проростаючи.

ЧАРІВНІ ЛОЗИ

У багатьох історичних піснях сербського народу оспівано поразку слов'ян на Косовському полі. Тисячі героїв склали там голови в бою з турецькими яничарами... Коли прийшла осінь у долини річок Лабн і Ситниці, дивні плоди визріли на виноградниках. Кров загблих сербів і босняків увійшла в кожну виноградну лозу. З того часу стали червоними плоди винограду там, де пролилася священна кров борців за свободу...

Про виноград існує чимало інших легенд та історій: про боротьбу бога Діоніса з царем Лікургом, про красеня Амπεла, про відродження Діоніса... А от у Давньому Китаї виноград спочатку не визнавали. Понад 2000 років до нашої ери садівник Ю виготовив з виноградних ягід надзвичайний напій: коли людина випивала його, їй ставало весело й безпечно. Це було вино. Суворий імператор вигнав винахідника з держави і під страхом смерті заборонив виготовляти і вживати вино, бо «воно веде до загибелі народу»...

У парковій архітектурі виноград справжній використовується для вертикального озеленення будинків. Тому чимало виноградних лоз можна бачити на вулицях Ужгорода, Мукачєва, Берегова, Чернівців, Івано-Франківська тощо. Витка виноградна лоза прикрашає стіни, перголи, розмаїті альтанки. Іноді для цієї мети використовують декоративний *виноград амурський*. Ця ліана чудово почувала себе в умовах карпатського клімату, утворює густе плетиво. Восени велике листя винограду амурського стає темно-червоним. Ягоди цієї рослини теж їстівні, але кислі. Росте він швидко, даючи 2—3-метрові пагони за рік.

Ще частіше використовують в озелененні *партеноцисус п'ятилистяний* (дикий виноград) північноамериканського походження. Цю рослину ще називають виноградом віргінським. Він являє собою ліану з складним п'ятипальчастим листям, непоказним суцвіттям і темно-синіми неїстівними плодами. Партеноцисус щільним килимом обплітає підпори, піднімаючись на значну висоту. Восени яскраве червоне листя його насичує барвами міський пейзаж. Рослина дуже морозостійка, добре переносить забруднення повітря, невимоглива до умов зростання. Отже, партеноцисус — це одна з найперспективніших ліан вертикального озеленення.

Порівняно часто зустрічається в озелененні наших міст і *партеноцисус тригбстрокінцевий*, який походить з Японії та Китаю. Ця ліана дуже декоративна: молоде листя округле, дворічне — трикутне, а на старих пагонах — трилопате, блискуче. Тому на стіні-підпорі можна одночасно побачити різні за формою листочки, неначе вони належать різним рослинам. Цікаво, що молоде листя цього винограду восени змінює колір з пурпурного на золотистий, а старше листя — з зеленого на червоний. Ось чому стіна-підпора восени переливається золотисто-чер-

воними барвами. Пригляньтеся до пагонів. Вони вкриті численними присосками. Цими присосками рослина міцно вростає у штукатурку, цеглу, камінь.

Усі ліани легко розмножуються живцюванням і насінням. Але насіння вимагає попереднього стратифікування, а от укорінення окремих гілочок — живцювання — вдається значно простіше. Укорінені живці дуже швидко ростуть. Тому цей метод є основним у розмноженні ліан. За грецькою легендою таку властивість виноградовидним ліанам надав Зевс, вдихнувши життя у розтерзане тіло Діоніса. Однак, нарізаючи живці ліан, будьте уважні: ви можете перетяти ліану в нижній частині, і тоді вся пишна крона рослини засохне на стіні-підпорі. Екзотичні виноградоподібні ліани, до яких відноситься також і *виноградовник японський*, — важливий елемент вертикального озеленення міст. Їх використовують для оформлення стін будинків, для озеленення балконів, кам'яних терас, огорож, пергол тощо.

ЛІАНИ-ЧАРІВНИЦІ ТА ЛІАНИ-ХИЖАКИ

Наші парки бідні на ліани. Особливо мало їх збереглось у старих парках, де їх швидко витіснили аборигенні місцеві види рослин. Але за останні десятиріччя видовий склад екзотичних ліан поступово збільшується. Це в якійсь мірі відповідає інтенсивному будівництву міст, зростанню ролі вертикального озеленення в сучасних умовах.

Однією з найчарівніших ліан-екзотів є *ломиніс Жакмана*. Рослина гібридного походження. Стебла у неї трав'янисті, за рік вони відростають до 4 м. Латинська назва ломиносів — *клемотіс* — перекладається як милосердна. Це свідчить про те, що ніжні стебла ломиносів не душать рослину-підпору, що притаманно багатьом ліанам. Її великі, до 15 см у діаметрі, квіти можуть відрізнятися кольорами: від білого до темно-фіолетового і кармінно-червоного. Тому у паркознавстві нараховується чимало декоративних форм цього ломиноса. У ботанічних садах можна побачити ще кілька видів екзотичних ломиносів: фіолетовий з лілово-пурпурними квітами і виноградолистий з білими квітами. Це рослини кримського і кавказького походження.

У багатьох старих парках Чернівців, Ужгорода, Мукачеве, на стінах будишків можна бачити іншу красуню-ліану *гліцинію китайську*. Навесні складне непарноперисте листя гліцинії має характерне сизо-буре забарвлення. Трохи пізніше розпускаються її духмяні блакитно-фіолетові квітки у довгих звисаючих гірляндах-суцвіттях. За легендою — це коси красуні Гуй, розтерзаної драконом. Гліцинія — бобова рослина. Тому і квітки у неї мають типову для бобових човникоподібну форму. Живе гліцинія до 100 і більше років. Доросла рослина цілком морозостійка, але в молодому віці її треба укривати на зиму. Ось чому так рідко ви знайдете гліцинії у нових парках. З роками стебла гліцинії перетворюються на могутні канати діаметром до 20 см. Тоді лихо рослині, на чий стовбур піднялася підступна красуня-ліана: використає і задушить. Іншу ліану за це так і називають: *деревозгубник круглолистий*. Вона походить з Далекого Сходу. Тонкі мотузкоподібні лози деревозгубника за шморгом стискають стовбур і гілля рослини-підпори. З ростом дерева лози заглиблюються в кору і душать дерево. Воно всихає, а на мертвих гілках його пишно розростається крона ліани-хижака. Зовні квіти і прості листочки деревозгубника непримітні. Але восени тонкі лози його святково прикрашаються численними жовтогарячими коробочками-плодами. У такому гарному стані висять яскраві ліхтарики-коробочки до самої весни. Ростуть деревозгубники швидко, хоч у молодому віці можуть страждати від морозів. Цю декоративну ліану справедливо вважають окрасою всякого парку. Але рослина-підпора, на яку видиратиметься деревозгубник, приречена.

У ботанічних садах Чернівців та Ужгорода вам попадеться цікава ліана, яку на Далекому Сході називають *актинідією гострою*. Її плоди за формою і смаком нагадують плоди агруса. У плодах міститься вітаміну С вдесятеро більше, ніж у плодах лимонів. Тому актинідія цікава не лише декоративністю, а й плодами. У наших ботанічних садах росте переважно *актинідія коломікта* — ліана дводомна. Отже, якщо ви захочете виростити актинідію, то не забудьте садити поруч чоловічі та жіночі екземпляри цієї рослини — інакше плодів вам не побачити. У морозостійкої, декоративної й вітамінозної актинідії велике майбутнє в Карпатах.

Цікаву вічнозелену ліану з Південної Європи можна побачити в Ужгороді. Це *обвійник грецький*. Вузьке шкі-

рясте листя та фіолетово-коричневі квіти цієї південної рослини досить привабливі. Але обвійник порівняно теплолюбний і виживає лише на Закарпатті. В інших областях республіки він приживається важко.

Всі ліаноподібні рослини легко вирощуються з укоріненних живців. Для цього нарізають молоді пагони завдовжки 8—12 см. Найкращий період для заготівлі живців — кінець червня—початок липня. У цей період пагони завершують ріст і дерев'яніють. У багатьох ліан живцювання можна проводити і в інші періоди: навесні, восени і навіть узимку.

НАЙБІЛЬШЕ ДИВО СВІТУ

Дуби. Скільки народної любові у казках, легендах і піснях про ці велетенські та могутні дерева. Ще Пліній Старший, який трагічно загинув при виверженні Везувію у 79 році нашої ери, писав про них із захопленням: «Дуби, незатронуті віками, одного віку з всесвітом, вони вражають своєю долею, як найбільше диво світу»... До 2000 років живуть ці велети рослинного світу. Слов'яни вважали дуб священним деревом, вінками з дубових гілок вшановували героїв.

У наших парках і ботанічних садах екзотичні види та форми дубів — давні мешканці. Навіть *дуб звичайний* має чимало декоративних паркових форм. У дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму і в парку села Берегомета на Чернівеччині, в Мукачеві, Великому Березному на Закарпатті ростуть пірамідальні форми цього дуба. Крона їх майже нічим не відрізняється від пірамідальних тополь. У Чернівцях зростає плакуча форма дуба, гребінчаста з розсіченим листям, білолямована і пурпурна форми з відповідним забарвленням листя. Розмножують ці декоративні форми, як правило, щепленням живців на підщепи звичайного дуба.

Серед екзотичних дубів найбільш поширений *дуб північний* з Північної Америки. Це могутні 30—35-метрові дерева з крилатою, як у наших дубів, короною. Листя дуба північного велике, до 25 см завдовжки, з характерними лопатями (зверніть увагу, що у наших дубів лопаті листя круглі). Восени листя дуба північного червоніє і тому крона спалахує у вечірній зорі полум'ям. Цікаво, що жолуді цих дубів досягають протягом двох років (у наших дубів за рік). В Європу дуби північні

були завезені в 1691 році. Вони добре прижились і розмножились. Ось чому на території зони Карпат можна побачити старі, до 1—1,5 м у діаметрі, екземпляри дубів. На відміну від дуба звичайного, дуб північний швидко росте у молодому віці, невибагливий навіть до піщаних ґрунтів і не вражається борошнистою россою. Завдяки цим корисним рисам він присутній і в лісових культурах. Зрідка можна побачити і *дуб червоний*, який теж походить з Північної Америки і відрізняється більш розсіченим листям. Ростуть ці дуби часто поруч і зовні дуже подібні між собою. Іноді в ботанічних садах зустрічається ще один північноамериканський вид, подібний до дуба північного, — *дуб болотний*. Його крона з довгими горизонтальними вітами і глибокорозсіченим листям вважається однією з найдекоративніших серед екзотичних дубів.

Список екзотичних видів дубів можна доповнити за рахунок колекцій багатьох парків Карпат. *Дуб великоплідний*, *дуб бургундський* з Південної Європи. Чимало декоративних видів дубів є в наших парках і скверах. Вони різняться листям і кроною, ступенем зимостійкості і перспективністю вирощування у лісовому господарстві.

Розмножуються дуби переважно насінням. Але треба пам'ятати, що схожість жолудів швидко знижується в результаті неправильного зберігання. Тому жолуді краще висівати безпосередньо восени після збирання. Якщо їх хочете посіяти навесні, то треба всю зиму зберігати в умовах помірного зволоження і низької температури, наприклад, під снігом, у піску чи навіть під водою. Ростуть дуби (більшість видів) спочатку повільно, і тільки після 10—15 років ріст їх прискорюється. Тому лісівники рекомендують вирощувати дуби «в шубі, але з відкритою головою». Це значить, що їм необхідне бокове притінення супутніми породами, але верхівка дуба повинна завжди бути відкритою, бо дуб — рослина світлолюбна.

НЕМЕРКНУЧА СЛАВА КАРПАТ

Родюча і щедра земля. Чарівні букові ліси займають у Карпатах близько півмільйона гектарів. Ці ліси завжди вражають своєю урочистістю.

Давня культура буків у парках стала основою для створення численних декоративних форм цієї рослини. Мабуть, не буде перебільшенням, якщо сказати, що в жодному пар-

ку нашої країни не росте стільки декоративних форм бука лісового, як на території західних областей України. Тому ми лише відзначимо найцікавіші з них. У парках Чернівців та Ужгорода трапляється плакуча форма, у дендропарку Сторожинця зростає надзвичайно рідкісна розсіченолиста форма. Коли вітер заплутується у довгих розпростертих вітах, то створюється враження, що це хвилі переливаються зеленою піною розсіченого листа. Дуже розповсюджена у багатьох карпатських парках пурпурнолиста форма бука, яка зберігає своєрідне забарвлення листа протягом літа. У дендропарку села Берегомета на Буковині та в Ужгороді можна побачити старе дерево бука з золотистим листям навесні. Пізніше забарвлення листа міняється на типовий для бука зелений колір. У старих парках Ужгорода зустрічається невисоке деревце бука з рожеволямованим листям: пурпурна пластинка листка по краю лямована рожевою стрічкою.

Більшість декоративних форм бука лісового вирощують щепленням на звичайних підщепах. Лише пурпурнолисту форму можна виростити з насіння. Але молоді сіянці будуть сильно відрізнятися від материнської рослини забарвленням листа. Зрідка в арборетумах зустрічається *бук східний*. Він походить з Кавказу і відрізняється від нашого бука значним опушенням пагонів листа та більшим його розміром.

Буки вирощують з горішків подібно до дубів: адже це дуже близькі між собою рослини. Вони вологолюбні, вибагливі до родючих ґрунтів, тіневитривалі. У парках їх треба висаджувати на багатих ґрунтах разом з іншими листовими породами.

У багатьох парках і навіть у лісокультурах Закарпаття ви знайдете близького «родича» бука — *каштан їстівний*. Ця рослина південноєвропейського походження. Як видно з назви, каштан — важлива харчова рослина. Є навіть таке французьке прислів'я: «Банан зробив лінивими жителів тропіків, а каштан — корсіканців». Але не плутайте: каштан їстівний — це не та рослина, яку ми звикли бачити на вулицях багатьох наших міст. У каштана їстівного листа просте, до 25 см завдовжки, квіти непоказні, різностатеві, як у дуба чи бука. А от плоди — смачні, кулясті каштани у волохатих коробочках — досить примітні й декоративні. В них міститься до 62 процентів крохмалю, близько 17 процентів цукрів. Тісто з домішкою каштанового борошна краще сходить і при випіканні дає гарну

кірку. Теплолюбні каштани терплять від морозів у суворі зими. Тому молоді рослини треба прикривати на зиму.

А каштани, що ростуть на наших вулицях? Як називаються ці величні гіганти з складним п'ятипальчастим листям і живописними свічками білих суцвіть, що стали символом квітучого Києва? Цю рослину називають *гіркокаштан звичайний*. З справжнім каштаном він не має зв'язку. Тільки плодами ці рослини дещо подібні, хоч у гіркокаштана вони неїстівні. Походять гіркокаштани з Північної Греції, де ростуть у горах.

Інтродукція гіркокаштанів почалась з другої половини XVIII ст. За декоративність і духмяність квітів ця рослина здобула популярність в озелененні. До речі, сік з квіток гіркокаштана вживають проти ревматизму, розширення капілярів і звертання крові. Німецькі бюргери в XIX ст. користувалися нюхальним порошком з плодів цієї рослини і з квіток конвалії. Ростуть гіркокаштани порівняно швидко, відрізняються тіневитривалістю і морозостійкістю, не страждають від задимлення.

На вулицях міст Закарпаття і Буковини ростуть і інші екзотичні гіркокаштани: *гіркокаштан павія* північноамериканського походження і *гіркокаштан м'ясочервоний* — гібрид звичайного і павії. Особливо ціниться в озелененні гіркокаштан м'ясочервоний. Уявіть собі 15—20-метрове дерево з великими рожево-червоними волотями суцвіть, що горять святковими вогнями по всій кроні.

Гіркокаштани не використовуються у лісовому господарстві через крихку й недовговічну деревину. Проте їх виняткова роль в озелененні міст. Особливо декоративні гіркокаштани на алеях уздовж міських вулиць.

КВІТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Велику українську поетесу дивували крихітні гірські квіти — ломикамені, які своїм корінням могли розщеплювати камінь безплідних скель. Ці рослини не лише живуть у горах, але й цвітуть у складних умовах. В них бачила поетеса приклад для стійкості людини-борця.

Нам, поетам, годяться називать її ломикамені
І шанувать її більше від пишного лавра.

До родини ломикаменевих належить чимало цікавих екзотичних рослин. Давайте познайомимось з деякими з них.

Коли літо буяє пишними барвами завітчаних лук, м'ясо пащить зноєм, розпускаються білосніжні гортензії. Квітами наречених називають їх у Європі. Велетенські до 25—30 см завдовжки суцвіття у пониклих волотях чи стрімких щитках з легким рожевим чи блакитним відтінком, що підкреслює ніжну незайманість білих квіток, підтверджують цю назву. Цвітуть гортензії довго, майже місяць. Природа розпорядилась квітами гортензій: усі ці пишні квітки безплідні. Ось чому у середньовіччі існувало повір'я: досить уквітчати весільне ложе гортензією, і в молодій сім'ї не буде щастя...

Однією з найрозповсюдженіших гортензій наших парків є *гортензія великолиста*. Походить вона з Китаю та Японії, звідки її було інтродуковано в Європу у 1790 році. На зиму цю чудову рослину треба прикривати ґрунтом, щоб вона краще зимувала. У паркової форми гортензії садової — великі кулясті суцвіття рожевих або блакитних квітів. Її часто вирощують в оранжереях.

Не менш декоративна і *гортензія деревовидна* з Північної Америки. Влітку вона покривається білими щитками духмяних суцвіть. За зиму її пагони, як правило, підмерзають. Але наступної весни вони відновлюються і цвітуть до серпня. У дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму росте *гортензія віничкова* та її декоративна паркова форма — крупноквіткова, яка відрізняється величезними, до 30 см завдовжки, волотями білих стерильних квітів. Ця гортензія інтродукована з Далекого Сходу. Вона росте досить високим кущем, до 3—4 м завдовжки. Цікаво, що після цвітіння пелюстки квіток гортензії віничкової не опадають, а поступово рожевіють на пагонах. З волотями висохлих рожевих квіток стоять кущі гортензії протягом всієї зими.

Іншою цікавою рослиною з родини ломикаменевих є *чубушник*. Вперше цю рослину побачили європейці на території сучасного американського штату Філадельфія, звідки й пішла назва всіх чубушників. А потім лише з'ясувалось, що чубушники зустрічаються не лише в Америці, а також і в Азії. У нас ці рослини невірно називають жасміном, хоч справжні жасміни зростають в Індії і не мають з чубушниками споріднених ознак. Найбільш розповсюдженим з чубушників у багатьох парках, при садибах і скверах є *чубушник вічний* з Середземномор'я. Як бачите, і тут без натяку на білий весільний вінець не обійшлося. Високий, до 3—5 м, кущ з простим супротивним

листям у червні перетворюється на букет ароматних кремово-білих квітів у численних гровидних суцвіттях. Понад 400 років нараховує культура цієї рослини.

На Закарпатті порівняно широко зустрічається *чубушник Лемуана*. Він гібридного походження, відрізняють його великі гарні квіти, але він менш морозостійкий, ніж чубушник вічний. У парках і навіть у прищляхових смугах нашої зони поширені чагарникові *дейції*: *витончена* й *шорстка*. Обидві вони походять з Японії. Невисокі кущі дейції мають супротивне ланцетне листя і білі та рожеві квіти у пазухових або китицевих суцвіттях. У культурі вони з 1822—1840 років. Зимостійкі в умовах Карпат.

Усі описані вище представники родини ломикаменевих легко розмножуються насінням. До речі, воно дрібне, утворюється в сухих коробочках рослин. Висівати його треба на поверхню вогкого ґрунту. Сходи ростуть густо, тому для кращого розвитку відбирають найкращі за формою сіянці для наступного пікірування. Порівняно легко розмножити гортензії, чубушники і дейції зеленим живцюванням. Плоди ломикаменевих не завжди мають форму сухих коробочок. У порічок, наприклад, це соковиті та смачні ягоди.

Дуже розповсюджена у багатьох парках, прищляхових смугах північноамериканська рослина — *порічки золотисті*, що навесні зацвітають яскравими жовтими квітами. Та й ягоди смачні й поживні. На відміну від інших порічок ця рослина досить посухостійка і тому придатна для розведення у південних районах. У дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму ростуть *порічки американські*. Вони дуже подібні до смородини чорної, але плоди їх досягають пізніше, в кінці липня — на початку серпня.

Надзвичайно декоративна й цілком зимостійка навіть у високогір'ях Карпат й інша північноамериканська рослина — *порічки криваво-червоні* з яскравими червоними квітами. Вирощують їх переважно на Закарпатті.

Усі ломикаменеві — важливі екзотичні рослини Карпат. Їх використовують для квітників, для створення квітучих чагарникових груп на газонах і біля стежок, придатні вони і для посадки бордюрів. Декоративні гортензії та чубушники застосовують для зимової вигонки квітів. Але не лише в озелененні знаходять визнання ці чудові рослини.

Багато ломикаменевих використовують у пришлахових смугах, плодоягідних плантаціях, для селекційної роботи.

ВІД ЧОГО ЛИСНЮТЬ КОНІ?

Якось довелось нам розмовляти з старим циганом, який у молодості водив табір по широкій долині Дунаю.

— А чи знаєте ви, — спитав старий, — від чого лисніють коні?

Ні, ми не знали.

— Це старий циганський секрет, — продовжував він. — Багато людей заплатили за нього життям.

Ще довго потім слухали ми різні цікаві оповіді... Тільки не став розкривати нам дідусь свого знеціненого часом секрету. Згодом, коли він відійшов, його дочка розповіла нам:

— Це було просто. Цигани випасали коней перед продажем у долині, де росли куці з сріблястим листям та дрібними жовтими ягодами. Від тих ягід шкіра коней лисніла так, що старого коня можна було видати за молодого...

Цей куц з сріблястими вузькими листочками і соковитими жовтими ягодами називають *обліпихою*. Росте вона в долині Дунаю, у Причорномор'ї, на Кавказі та в Середній Азії. Аркоподібні колючі пагони обліпихи з сріблястим листям створюють дуже декоративну ажурну крону. Але цвіте вона непримітно: її дрібні квіти знаходяться на різних деревах — чоловічі і жіночі окремо. Тому при розведенні цієї важливої культури треба пам'ятати про її дводомність. Вже в кінці серпня старі пагони жіночих екземплярів масово вкривають золотисті соковиті ягоди з блискучим темним насінням всередині. Плоди на пагонах зберігаються майже всю зиму, радуючи птахів і дрібних звірів у сувору негоду.

Обліпиха славиться своїми плодами здавна. Ще багато-вікова тибетська народна медицина знала про них. У цих плодах багато цукрів, органічних кислот, вітаміну С, провітамінів А і В. Але найбільше славиться обліпихова олія, якої в плодах буває до 9 процентів. Ця олія відома своїми цілющими властивостями. Та й самі плоди надзвичайні: з них виготовляють настойки, соки, компоти, варення, желе, вино. Через рік обліпихове вино набирає золотисто-

го забарвлення і має чудовий ананасовий аромат. Мабуть, тому обліпиху ще називають сибірським ананасом.

В зоні Карпат обліпиха давно перестала бути рідкістю. Не лише в парках, а й у лісових посадках широко запроваджують цю важливу плодову, лікарську й декоративну рослину. Посухостійкістю і маловибагливістю вона приваблює також меліораторів, які рекомендують вирощувати її на еродованих схилах. Навіть на териконах Донеччини культивують обліпиху. Її неважко виростити з насіння, пересадкою кореневої парості, яку масово створює рослина. Треба пам'ятати, що одночасно слід садити неподалік чоловічі й жіночі екземпляри (в пропорції 1 : 10) — інакше ягід не бачити.

Обліпиха цілком морозостійка. Однак не можна забувати, що умови її зростання теж мають певні особливості. Найкраще культивується вона на річковому кам'янистому чи піщаному алювії, де у неї мало конкурентів з боку інших видів рослин, оскільки конкуренції вона не витримує. Не любить обліпиха і значного затінення. Найкраще росте тоді, коли її корені знаходяться у воді, а крона — на сонці.

Близькі родичі обліпихи — *маслинки*. Це вже однодомні рослини: чоловічі тичинки та жіночі маточки знаходяться в одній квітці. Квіти маслинок своєрідні: зовні сріблясті, а всередині жовті, чотирипелюсткові. Плоди у маслинок теж сріблясті, за формою подібні до оливок (маслинок), звідки пішла і назва рослини. Але на смак ці плоди борошністі, терпкі. Використовують маслинки у декоративних паркових посадках: бордюрах, живих огорожах, куртинних групах тощо. Адже тонке сріблясте чи білоповстисте листя маслинок не менш декоративне, ніж обліпихи. Одну з найчарівніших екзотичних маслинок так і називають *маслинка срібляста*. Походить вона з Канади, звідки її було інтродуковано в Європу у 1813 році. Це невисоке деревце з викривленим стовбурцем і природним сріблястим кольором листя, яке йому надають блискучі лусочки. Зростає вона в парках.

Дуже розповсюджена в культурі *маслинка вузьколиста* з Причорномор'я. Її молоді пагони і листя покриті білою повстю, що робить всю рослину сріблясто-білою. Тільки верхня пластинка листа зелена, що надає кроні своєрідного строкатого забарвлення. Маслинку вузьколисту можна побачити у при шляхових смугах, де вона створює примітні здалеку сріблясті куртини. В колекціях дендро-

парків зустрічаються *маслинка парасолькова* і *маслинка багатоквіткова*, які походять з Японії і Китаю. Вони теж дуже декоративні, але менш морозостійкі. Розмножують і вирощують маслинки так само, як і обліпиху.

РОСЛИНИ-ХАМЕЛЕОНИ

Зі Східної Азії потрапили до наших парків цікаві екзотичні рослини — *вейгели*. Їх ще називають рослинами-хамелеонами. Справа в тому, що квіти вейгел поступово змінюють забарвлення: спочатку вони світлі, а потім починають темнішати. Ось чому на одному кущі, навіть на одній гілці, можна бачити квіти з різними відтінками. Дуже любив вейгели видатний французький селекціонер Лемуан. У своєму саду він створив десятки чарівних сортів вейгел, які відрізнялись гамою барв під час цвітіння. Особливо вражали красою сорти, виведені Лемуаном з японських видів. Він називав новостворені сорти іменами друзів (Гюстав Малє, Марк Тельє, Дебуасі), сусідок (Бвє Ратке) або давав незвичайні назви (Кандіда, Штіріака). Тепер усі численні сорти, виведені Лемуаном, об'єднані в один спільний вид під назвою *вейгела гібридна*. Квіти вейгели великі, трубчасто-дзвоникові, різні за кольором: від білого до рожевого і навіть червоного. Зацвітають вони у травні і стоять нарядні майже місяць. У багатьох парках зустрічаються близькі до вейгел *дієрвіли*. Це теж невисокі кущі з білими або рожевими квітами у пазушних або верхівкових суцвіттях.

Розмножувати вейгели і дієрвіли порівняно легко з насіння. Його треба пророщувати на поверхні вогкого ґрунту з наступним пікіруванням, як і насіння чубушників або гортензій. Декоративні вейгели і дієрвіли — незамінний садивний матеріал для скверів, відкритих галявин у парках, квітників. Можна використовувати ці маловибагливі кущі у припльохвих лісосмугах.

КВІТИ КОХАННЯ

Ви могли бачити у підліску невисокі кущики з непоказними білими або кремовими квітами. Вони досить часто зустрічаються в карпатських лісах. Восени на тонких пагонах рясніють яскраві, але неїстівні ягоди. Це жимолості. Квітами кохання їх називають цілком заслужено. Пригляньтеся лише до квіток та плодів жимолості: вони

завжди живуть попарно на одній квітко- або плодоніжці. Як і справжні закохані разом зацвітають і разом умирають... Пам'ятаєте історію Трістана та Ізольди? Загинув Трістан — загинула і його кохана. Виросла на могилі Трістана витка жимолость, і тонке стебло її простяглося до поховання Ізольди. Тричі наказував злий король зрубати лозу, але вона щороку відростала, еднаючи серця закоханих...

Дикі види жимолостей — чорна та пухнаста — зустрічаються в лісах гірської зони Карпат. У наших парках чимало екзотичних жимолостей. Найбільш поширена серед них жимолость татарська. Її легко впізнати по характерних сизуватих яйцевидних листочках і гарних рожево-білих квітках неправильної форми. Плоди цієї жимолості оранжеві, незрошені. Жимолость татарська використовується при посадках бордюрів, у припляхових смугах, зелених огорожах, у поодиноких посадках. Ще декоративніша жимолость козоліста, або каприфоль. Вона завезена на Україну з Південної Європи у 1809 році. Ця екзотична жимолость відрізняється витким стеблом, округлим листям. Великі квіти її у головчастих суцвіттях мають різноманітне забарвлення: від білого до жовтого або рожевого. Каприфоль високо цініться у парковому господарстві за декоративність квітів і витку форму стебла. Саме ця жимолость, за історичною легендою, виросла на могилі Трістана.

До родини жимолостевих належать і бузини, серед яких є чимало екзотичних видів. Власне, красу квітучої бузини та її плодів ніхто не заперечуватиме. Навіть у звичайних наших бузини чорної і бузини червоної можна зустріти своєрідну розсіченолисту паркову форму та золотолисту. Складне мереживо листя цих рослин настільки екзотичне, що важко повірити в їх близькість до звичайних видів бузин. В парках культивують також бузину канадську.

Близькі до жимолості також і калини — давній символ нашого волелюбного народу. У калини звичайної найбільше цініться паркова форма-бульденеж, що в перекладі з французької значить сніжна куля. Під час цвітіння ця форма калини справді надзвичайна: десятки сніжних куль. Суцвіття її з характерним рожевуватим, а пізніше блакитнуватим відтінком. Складаються суцвіття з стерильних квіток, тому плодів така калина не дає. Розмножують цю чудову паркову форму живцюванням.

Оригінальні паркові форми відомі і такої аборигенної

калини Карпат, як *гордовина*. Це розмаїті за забарвленням листя форми: строката з барвистим жовто-зеленим, золотиста з жовтим листям тощо. Досить часто вирощують у ботанічних садах *каліну канадську* — невисоке деревце з шкірястим листям і білувато-кремовими суцвіттями. Останнім часом набула поширення *каліна зморщенолиста* з Китаю. Ця рослина має вічнозелене листя й дрібні жовтуваті квіти. Вона порівняно легко росте, зимує і плодоносить на Закарпатті й Прикарпатті.

У багатьох парках і скверах Карпат зростають невисокі кущі з дрібним округлим листям і рожевими непоказними квітами. Восени на цих кущах досягають молочно-білі неїстівні плоди, які перетворюють рослину на освітлений дрібними ліхтариками намет. Це *сніжноягідник білий*. Він походить з Північної Америки, зустрічається навіть на Алясці. Сніжноягідник не боїться морозів.

Усі рослини з родини жимолостевих легко розмножуються пасінням. Не викликає труднощів і зелене живцювання цих рослин та їх паркових форм. Усі вони охоче використовуються в озелененні, у полезахисних смугах. Жимолості відрізняються тіневитривалістю, незначною вибагливістю до умов зростання, морозостійкістю.

П'ЯНКІЙ МЕД І НАЙГАРНІШІ КВІТИ

Яких лише дивовижних форм не знає світ рослин. Якщо вам доводилося ходити карпатськими верховинами, то ви повинні були звернути увагу на дрібненькі кущики з вічнозеленим листям. У липні ці рослини масово зацвітають, утворюючи рожево-червоні букети ніжних суцвіть. Це рідкісний ендемічний для Українських Карпат вид рододендрона — *рододендрон Кочі*.

Рододендрони здавна культивують у ботанічних садах і оранжереях. Саме цю рослину називав І. В. Мічурін найгарнішою ранньоквітучою рослиною. Культура рододендронів поширена від Японії до Америки. Особливо декоративні численні сорти рододендронів закритого ґрунту. Їх називають *азаліями*. Білі, рожеві, червоні, лілові, фіолетові кольори квітучих азалій неперевершені у березні — квітні. Чимало екзотичних видів рододендронів росте в ботанічному саду Ужгородського держуніверситету. Досить поширений серед інших видів *рододендрон жовтий*, що походить з Кавказу та Полісся. У травні кущ вкривається

суцвіттям великих жовтих квітів. Запах їх важкий, бо містять у собі отруйні речовини. Тому мед нектару цих квітів називають п'янким.

У парках і скверах зустрічається *рододендрон м'який* китайського походження. Цей рододендрон видатний ботанік Е. Регель справедливо вважав «найвитривалішим і найгарнішим видом азалій для петербурзького клімату». Квіти рододендрона м'якого жовті, але листя сизувате, м'яке.

У ботанічних садах зустрічається *рододендрон понтійський* кавказького походження. Листя цієї рослини шкірясте, вічнозелене, блискуче, а квіти фіолетові, дуже декоративні. В культурі рододендрон відомий з 1763 року і справедливо вважається одним з найдекоративніших екзотів зони Карпат. Досить подібний до нього *рододендрон кавказький*, лише квіти у нього кремово-білі.

Усі рододендрони — мешканці вологих торф'янистих ґрунтів. Ростуть вони у високогір'ях або на заболочених ділянках, навіть під лісовим наметом. Тому і вирощувати рододендрон треба на багатих і кислих торф'янистих ґрунтах.

Насіння рододендронів дуже дрібне, порохоподібне. Висівати його треба в ящики або парники з наступним пікіруванням. Рододендрони — одні з найкращих екзотичних рослин для озеленення. Їх висаджують серед квітників, окремими групами — на газонах і в альпінаріях. Під час цвітіння ці рослини не мають собі рівних. Теплолюбні азалії-рододендрони закритого ґрунту — окраса всякого приміщення. Відомі десятки пишних сортів азалії вітчизняної та зарубіжної селекції.

РОЗКРИТА ТАЄМНИЦЯ

Довго не могли розкрити люди секрет виготовлення шовку. Давні греки і римляни вважали, що китайський шовк виробляється з пір'я рідкісних тропічних птахів, які живуть у лісових нетрях. Чимало шукачів пригод заплатили життям за спробу винести з Китаю секрет виготовлення шовку. Тільки спритним монахам-бenedиктинцям удалося пронести в костурах кокони гусениць-шовкопрядів. Разом з шовкопрядом поширилась і культура шовковиць, листя яких було кормом для гусениць. Сталося це у VI ст. З того часу шовковиця настільки поширилась у країнах Європи і Азії, що тепер ми починаємо забувати про її походження.

Шовковиця біла — кормова рослина шовкопряда — поширена у нас всюди. Її відрізняють світлі плоди і м'яке листя. Рідше зустрічається *шовковиця чорна* з шорстким листям і темними плодами. Вона не має кормового значення для шовківництва, проте плоди у неї більш поживні. У них міститься до 25 процентів цукру, багато вітаміну С, заліза. З них виготовляють солодке борошно, кондитерські вироби, наливки. Зверніть увагу на листя шовковиць. Рідко на одному пагоні попадаються два однакових листки: одні суцільні, другі лопатеві, треті розсічені. Іноді в міських скверах вирощують щепи плакучої форми шовковиці. Довгі звисаючі гони цієї рослини створюють неповторну красу.

Усі шовковиці цілком морозостійкі в умовах Карпат. Вони відрізняються посухостійкістю й маловибагливістю до умов зростання. Виростити їх з насіння досить просто, до того ж і ростуть молоді рослини швидко.

У повоенні роки на Закарпатті було інтродуковано одну з цікавих шовковиць — *паперове дерево*. Ця рослина китайського походження. На батьківщині з неї виготовляють славнозвісний китайський білий папір — один з найкращих гатунків у світі. Паперове дерево досить декоративне пагонами і великим лопатевим листям. Але через слабку зимостійкість поширення його в інших областях зони Карпат утруднене.

ПЕРУКОВІ ДЕРЕВА В КАРПАТАХ

Ці рослини називають по-різному: перукові дерева, райські дерева, жовтинник. А ботаніки дали їм назву скумпія. Походить скумпія з Причорномор'я, де росте по схилах і урвистих берегах річок та ярів. Невеличке деревце чи кущ скумпії відрізняється шкірястим округлим листям і дуже декоративними квітами. Власне, квіти не стільки декоративні, як оригінальні. Дрібні, зеленувато-жовті, зібрані у великі волотевидні суцвіття до 25 см завдовжки. У такому суцвітті є двостатеві звичайні і стерильні пильникові квітки. З маточкових квіток вистигає дрібна кістянка-плід, а з стерильних — довгі пурпурні квітконіжки. Тут волоть набирає декоративної султаноподібної форми, а весь кущ перетворюється на пурпурно-волотисту кулю: справді райське чи перукове дерево.

Скумпія цілком морозо- і посухостійка в наших умовах. Вона швидко росте, маловибаглива до умов зростання. Це важлива нектароносна й технічна культура. У листях

скупії міститься до 30 процентів танідів, барвники, галова кислота, ефірні масла. Практично рослина не вражається шкідниками. Тому скупія широко використовується не лише в зеленому будівництві, а й в лісах, протиерозійних і пришляхових посадках. Листя скупії використовується в медицині.

Разом з перуковими ростуть у наших парках і *оцтові дерева*, або сумахи. Хоч ці рослини споріднені, але зовнішньо вони не подібні. Найбільш поширений в озелененні *сумах пухнастий*. Це невисоке розкішне деревце з грубими повстистими пагонами і довгим складним непарноперистим листям лише на верхівках пагонів, від чого вся рослина нагадує пальму. Квіти сумаха непоказні, зеленувато-жовті. А плоди нагадують початки кукурудзи без обгорткових листочків. За кольором це супліддя червоне, бо дрібні плоди-кістянки зовні густо покриті червоними залозками. Походить сумах пухнастий з Північної Америки, де його плоди часто використовують для одержання оцтової кислоти. Ще індіанці вживали плоди сумаха як приправу до різних національних страв. Ця рослина містить до 25 процентів дубильних речовин і тому має технічне значення. Квіти і молоді пагони, теж за американським рецептом, служать домішкою до тютюну для створення аромату.

Сумахи утворюють численну кореневу парость, якою їх легко розмножувати. Часто в парках використовують декоративну розсіченолисту форму цієї рослини. Восени листя сумаха стає червоним, від чого деревце набирає неповторної краси. На Закарпатті сумах здичавів.

Серед інших сумахів слід відзначити *сумах шкірястий* з Причорномор'я, більш дрібний чагарник, подібний до свого американського родича, і *сумах отруйний* далекосхідного походження. Останній вид — низький чагарник зі складним трійчастим листям — дуже небезпечний: листя, кора і білуваті дрібні ягоди цієї екзотичної рослини отруйні.

Розмножуються і використовуються сумахи переважно в озелененні.

РОСЛИНА НА ПРАПОРІ

Клен цукровий — екзотичне дерево, здавна відоме у парках. Походить з Північної Америки, де його сік з давніх давен використовують для одержання цукру. Мабуть, за

це вдячні канадці помістили зображення листка клена цукрового на прапорі. До 15 кілограмів цукру за сезон може дати одне дерево такого клена! Декоративне листя цієї рослини восени набирає строкатого жовтого, жовтогарячого і навіть червоного забарвлення.

Ще більш розповсюджений у нас інший вид цього ж походження — *клен цукровий*, або сріблястий. Його гарне глибоколопатеve листя з нижнього боку листової пластинки має сизо-сріблястий колір. Росте він швидко і цілком зимостійкий у наших умовах. Цікаво, що насіння цього клена досягає не восени, як у більшості інших видів, а навесні. Особливо декоративна його паркова розсіченолиста форма, яка зустрічається в Чернівцях, Сторожинці та деяких інших містах зони Карпат.

І вже зовсім пристосувався до карпатського клімату *клен американський*. Його іноді навіть називають рослиною-бур'яном. Понад 200 років живе він у нас. Це дерево зі складним непарноперистим листям, подібним до ясеневого. Росте в парках, на вулицях, пустищах, у пришляхових смугах, в огорожах — всюди, куди лише потраплять білуваті плоди-крилатки. Це одна з найбільш швидкоростучих порід: до 1,5—2,5 м за рік відростають його пагони. А от лісівники не люблять цей клен за крихку і викривлену деревину. Проте шанується клен американський в озелененні. Він не боїться задимлення, байдужий до родючості ґрунту, мириться з посухами і морозами, витримує обламування і... переганяє в рості все зелене. Особливо ціняться декоративні форми цього клена: золотиста, сріблясто-строката, золотисто-строката. Зростають вони у багатьох парках Закарпаття, Прикарпаття й Буковини. Розмножують ці декоративні форми щепленням.

Серед інших інтродукованих екзотів росте у нас *клен величний* з Кавказу і *клен Гіннала* з Далекого Сходу. Клен величний зовні нагадує український явір, але листя у нього більше і крона масивніша. Він чудово вписується в пейзаж паркових алей, галявин, біогруп і виділяється з-поміж інших рослин світло-зеленою короною. Клен Гіннала дуже дрібний і ажурний. Восени його трилопатеve листя червоніє, і тоді кора стає яскравою й екзотичною.

Чимало оригінальних паркових форм мають і аборигенні карпатські клени. Відомі такі форми *клена гостролистого*: біло-строката, червона, Шведлера з червоним молодим і темно-зеленим літнім листям. Подібні форми з різноманітним забарвленням листя зустрічаються і у *клена*

несправжньолатинового, або явора. Це форма Леопольда з рожевим навесні і строкатим жовто-рожевим листям влітку, багряна з пурпурним знизу і зеленим зверху листям. Клен Штола зростає в арборетумі села Чертежа, клен пальмолистий — в скверах Мукачева і санаторію «Карпати».

Усі клени достатньо зимостійкі в умовах Карпат: швидко ростуть, відрізняються своєрідним цвітінням. Цікаво, що лише клен американський — дводомна рослина: чоловічі та жіночі квіти містяться на різних деревах. Висівати насіння клена треба лише після кількомісячної стратифікації, інакше воно пролежить у ґрунті рік, не проростаючи.

ЛИПОВИЙ ЦВІТ

Чомусь завжди, коли йде мова про клени, хочеться згадати й про липи. Хоч і не споріднені, а чимось близькі ці дерева. Мабуть, красою, могутністю пишних крон. Ще в минулому сторіччі липа була важливою промисловою рослиною.

Чимало паркових декоративних форм мають аборигенні види лип. Їх можна зустріти у багатьох старих і молодих парках зони Карпат. У липи *дрібнолистої* відома пірамідальна форма. Декілька гарних форм має і *липа крупнолиста*: розсіченолисту, пірамідальну.

Серед екзотичних видів лип виділяється *липа американська*, яка зростає у багатьох старих парках Буковини і Закарпаття. Відрізняється вона великим, до 20 см у діаметрі, листям і крупними квітками у пониклих суцвіттях. Менш вибаглива вона до ґрунту і посухостійка.

Досить розповсюджена ще одна липа американського походження. Це *липа різнолиста*. За декоративне велике листя, білувату повстистість з нижнього боку листя цю липу ще називають липою білою. Росте вона в лісах Закарпаття на рівнині. Зустрічається в культурі також *липа кавказька* з світло-жовтими запашними квітами, восени з червонуватим листям. Усі липи люблять багаті гумусові ґрунти з достатнім зволоженням. Вони тіневитривалі, тому можуть рости навіть під наметом інших дерев. Тверді горішки липи перед висіванням треба стратифікувати протягом кількох місяців, інакше вони проростатимуть через рік. Липи мають велике значення у фільтруванні забрудненого повітря. Їх висаджують у парках, уздовж вулиць і проїжджих шляхів, у лісових культурах.

Вершина Фудзіями височить над островами Ніхон (Японія). Це, за японським повір'ям, відпочиває могутній дракон. Він спить, доки навколо все спокійно... Схили Фудзі покриті чарівними барвами екзотичних рослин. Деякі з них здавна культивують у ботанічних садах і парках Європи. Пам'ятаєте гортензію віничкову, спірею японську, чарівні сакури, рододендрон японський, керію, гамамеліси — всі вони походять з цих східних островів.

У благодатному кліматі Закарпаття культивують *бруслину японську*. Це невисокий кущ з невеличким вічнозеленим листям. Особливо ціняться декоративні форми цієї рослини: білолямована, золотистолямована, золотиста. Їх висаджують у квітниках, бордюрах, на клумбах. На Буковині і в Прикарпатті цю рослину переважно культивують в умовах закритих приміщень.

У дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму на Чернівеччині росте дивовижний *стіракс* з великим декоративним листям. Це відома смолоносна рослина. Її сік використовують як зовнішній антисептик при хронічних катарах дихальних шляхів. У наших умовах *стіракс* пошкоджується морозами, але поступово акліматизується.

Цікаву рослину можна зустріти в ботанічному саду Чернівців і в селищі Буштині на Закарпатті, у дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Це *багряник японський*. Зовні дерево нагадує липу, але листя має дрібніше. Найкраща рослина восени, коли крона її забарвлюється у рожево-червоні і майже бордові тони. Багряники порівняно морозостійкі в наших умовах, і доводиться дивуватися, що така оригінальна екзотична рослина досі не знайшла поширення в озелененні.

В наших парках з XVIII ст. культивується *софора японська*. Це порівняно високе деревце нагадує білу акацію. У Японії та Китаї, де поширена софора, її використовують як лікарську й технічну культуру. Із висушених бутонів отримують жовту фарбу, настойкою з них лікують шкірні хвороби, екземи, фурункули. Настойка з плодів вживається для зміцнення волосся, лікування очей, грибних хвороб. З 1930 року в Мукачівському парку зростає *софора віколеста*.

Екзотичний вигляд має і *кельрейтерія віничкова*. Походить вона з Японії, Північного Китаю і Кореї. Це деревце зі складним непарноперистим листям досягає 10 м

заввишки. У європейській культурі кельрейтерія відома з 1763 року. У суворі зими вона підмерзає, але потім швидко відновлює крону. Всі частини рослини містять значну кількість сапонінів, які при розтиранні утворюють піну. Звідси пішла народна назва кельрейтерії — мильне дерево.

АДАМОВЕ ДЕРЕВО ТА ІНШІ

Китай — країна екзотичних рослин. Чимало цих екзотів знайшли другу батьківщину в умовах благодатного карпатського клімату. На сторінках цієї книги ви вже зустрічали метасеквойю і лимонник, тополку китайську, гінкго дволопатеве тощо. А от ще декілька цікавих рослин китайського походження.

З родини ранникових походить *павловнія повстиста* — великолиста рослина, стовбур якої досягає 20 м заввишки. Павловнію ще називають адамовим деревом, бо, за легендою, саме листя цієї рослини Адам і Єва використовували замість одягу. А листя павловнії має у діаметрі до 50 см.

Дуже декоративні блідо-фіолетові великі квіти павловнії. Теплолюбна, вона обмерзає в наших умовах, але швидко росте і легко відновлюється. З насіння павловнії отримують олію, яку в Японії та Китаї використовують як складову частину для одержання цінного декоративного лаку. Вперше завіз павловнію в Європу у 1830 році ботанік Зібольд, який дуже любив цю рослину. Чудовий екземпляр павловнії повстистої росте в Ужгороді на площі Корятовича.

Справжнім ботанічним дивом називають *півонію деревовидну*. За китайським повір'ям, півонія належить до чоловічого роду. Це був самозакоханий юнак, який ні з ким не знався — лише милувався собою. Так і перетворився він у пишну, але без всякого запаху квітку... Зверніть увагу, як багато спільного між цим китайським повір'ям і давньогрецькою легендою про самозакоханого Нарциса...

Порівняно з трав'янистими багаторічниками півонія деревовидна росте справжнім кущем. Численні паркові форми її відрізняються білими, рожевими, червоними, простими або повними квітами. А квіти у півонії справді надзвичайні, до 30 см у діаметрі. Півонії люблять багаті й дреновані ґрунти. На зиму їх краще прикривати від морозів. Кущі півоній — чудовий асортимент для ділянки багаторічників, квітників і клумб, декоративних куртин на газонах. Розмножувати їх треба живцюванням. Насіння

півоній відрізняється низькою схожістю і потребує тривалої стратифікації.

У теплому кліматі Закарпаття нормально зимує і плодоносить навіть *лимон трилистий* — родич справжнього лимона. Колючі пагони його скидають на зиму трипальчасте листя, а навесні вкриваються численними білими квітами. Плоди неїстівні, хоч і подібні до справжніх лимонів. На лимоні трилистому удаються щеплення лимонів і апельсинів. Таке щеплення посилює морозостійкість культурних сортів. Кущі лимона трилистого зростають у ботанічному саду Ужгородського держуніверситету.

Дуже часто на вулицях міст, у парках зустрічаються велетенські дерева з ажурною кроною. Вони зовні нагадують ясени. Їх називають китайські ясени, або *айлант найвищий*. Велике непарноперисте листя айланта складається з 13—25 листових пластинок, при розтиранні має дуже неприємний запах. Квіти айланта непоказні, дрібні, зеленувато-жовті, зібрані у довгі волоті. Восени з дерева звисають численні гірлянди витягнутих крилаток. У давній тибетській медицині використовували пагони, квіти і плоди цього дерева, а листям годували гусениць айлантового шовкопряда. Росте айлант швидко, хоч у молодому віці його пагони страждають від обмерзання. Згодом він так розростається, що коренева парость може навіть засмічувати алеї парків.

За останнє десятиріччя значно менше стали вирощувати в парках і ботанічних садах традиційне китайське деревце дуджунь, або *евкомію в'язолисту*. У перекладі з грецької назва рослини означає *добра гута*. Спробуйте розірвати листок евкомії. Обидві половинки його провиснуть на тонких в'язких нитках прозорої гуми. В коренях евкомії міститься навіть до 14 процентів гуті. У парках її було інтродуковано в ХІХ ст. ботаніком Олівером, який і назвав рослину евкомією. Сама евкомія досить непоказна. Але ще до нашої ери її використовували у медицині для лікування нирок і хвороб серця.

Іноді в ботанічних садах Українських Карпат вирощують *індигоферу Жерада* — невеликий кущик з родини метеликових з приємними рожевими квітами. На батьківщині, в Китаї та Кореї, з листя цієї рослини добувають синю фарбу — індиго. У суворі зими теплолюбна індигофера може підмерзати.

Якщо вам доведеться потрапити в Примор'я, вас заповнить зелений розмаї екзотичних рослин. Наче гігантський ботанічний сад, повний загадок і дивовижних рослинних форм,— таким постане перед вами Приморський край. Згадайте деякі екзотичні види, з якими вам уже доводилося зустрітися на сторінках цієї книги: женьшень, аралії, гортензії, шипшина зморщена, виноград, лимонник — усі вони звідти. Навіть магнолія зустрічається там у лісі — єдина дикоростуча магнолія в нашій величезній країні! Ось ще декілька незвичайних представників Примор'я, що інтродуковані в карпатських парках і лісових посадках.

Бархат амурський називають ще корковим деревом. Росте він у багатьох парках і лісових культурах західних областей України. Велике складне непарноперисте листя бархата нагадує листя ясена. Кора ж його м'яка й пружна як... корок. Врешті, це і є справжній корок, який заготовляють, обережно знімаючи з стовбура зовнішній шар коркової кори.

Вперше описав бархат амурський відомий мандрівник і знавець Примор'я В. К. Арсенєв. Цікаво, що царська Росія не знала про можливість бархата й імпортувала корок з інших країн.

Квіти бархата амурського непоказні, зеленуваті. Проте мед, зібраний з цих квітів, ціниться при лікуванні. Цей мед довго не кристалізується і зберігає свої смакові та лікарські властивості. Ціняться й чорнуваті смолисті ягоди бархата. Ще в давній тибетській медицині ними лікували туберкульоз, хвороби нирок і шлунка. З 1948 року бархат амурський інтенсивно вводиться у лісові посадки Карпат, де він почуває себе чудово. Отже, прийде час і екзотичні коркові дерева стануть звичайним явищем для наших Карпат.

У підліску широколистяних лісів Примор'я можна побачити невисокий кущик *леспедици двоколірної*. Там створює вона зарості. Рослина ця належить до родини метеликових і має трійчасті дрібні листочки. Дуже декоративна під час цвітіння, коли покривається китицями рожево-червоних квітів. Леспедеца створює масову кореневу парость, яка особливо інтенсивно розростається після рубки. Це перспективна кормова, декоративна й медоносна рослина, яка ще мало культивується в Карпатах.

Не тільки ми, а й
наступні покоління
повинні мати можливість
користуватися всіма
благами, які дає
прекрасна природа
нашої Батьківщини.

Л. І. БРЕЖНЕВ

Тополі
пірамідальні —
окраса міст
і сіл.

Тополі
канадські
в лінійних
насадженнях.

Декоративна
форзиція
зеленувата.

Форзиція
золотиста —
паркова рослина.

Мальва
сірійська
кущова
фіолетовоквіта.

Бузок
персидський.

Виноградовник
тричізагострений.

Софора японська.

1988

Вейгела
флоридська.

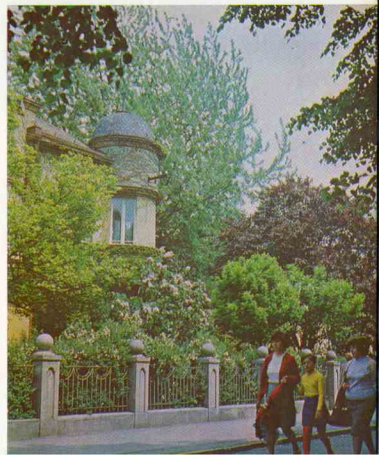

Бук
червонолистий —
рідкісний
екзот.

Деревя-скаоти
на вулицях
Ужгорода.

Кінський
каштан
червонуватий.

Обліпиха
восени.

Будлея
Давіда.

Тібетський
бузок.

Кельрейтерія —
мильне дерево.

Калина вічнозелена,
або зморщена.

Катальпа
бузколиста.

Павловнія
пухнаста.

Церріс
йорданський.

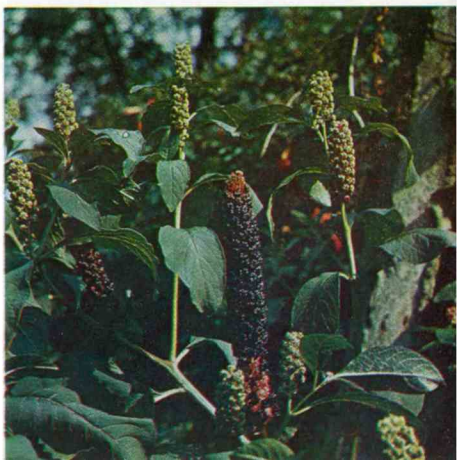

Рододендрон
кавказький.

Скумпія —
нектароносна
й технічна культура.

Лаконос
американський.

Ростуть поруч верба плакуча
й модрина сибірська.

...Як розпізнати екзотичну рослину далекосхідного походження? Це легко зробити восени. Усі «приморці» дуже рано починають жовтіти, на 15—30 днів випереджаючи споріднені види рослин. Уже в кінці серпня — на початку вересня серед горіхів змінює колір листя горіх маньчжурський, серед груш — груша уссурійська, серед ясенів — ясен амурський і бархат амурський тощо. Усе це данина суворому клімату Примор'я, де рано починається похолодання. Навіть в умовах вогкої і теплої карпатської осені ці екзотичні рослини настійно готуються до зими в призначений їм тривалою еволюцією період. З другого боку, далекосхідні екзоти — чудова база для інтродукції рослин у Карпатах. Чимало цінних видів плодових, ягідних, горіхоносних, лікарських, лісоутворюючих і декоративних рослин може отримати наш край з Примор'я.

ЗАМОРСЬКІ «СТАРОЖИЛИ»

Північноамериканський континент уже кілька сторіч служить джерелом багатьох видів цінних екзотичних рослин. Звідти потрапили до нас секвойдендрон гігантський і болотний кипарис, ялина колюча і несправжньотсуга — сотні перспективних інтродукованих видів. Акліматизація рослин американського походження ведеться в Європі з початку XVII ст. Отже не дивно, що деякі з них настільки звикли до нових умов, почувають себе тепер як вдома.

Кожен знає звичайну для Карпат *акацію білу*. Її й шукати не треба — вона зростає всюди: біля села, обабіч шляхів, серед лісокультур, у парках. До речі, назва біла акація невірна. Справа в тому, що справжні акації — це рослини саван Австралії та Африки. Тому «наша» акація правильно називається *робінія несправжньоакація*. Походить вона з Північної Америки, звідки її було інтродуковано в Європу у 1601 році. З'явилася робінія у Паризькому ботанічному саду. Директор саду Робін сприяв поширенню цієї рослини. Тепер стає зрозумілою і її назва. Невибаглива й декоративна, швидкоростуча й медоносна, робінія швидко завоювала популярність в озелененні й лісівництві. До того ж деревина робінії дуже високоякісна. Однак вирощувати її краще в суміші з іншими деревними породами.

На Миколаївщині є дивний ліс, у якому ростуть колючі дерева. Їх шпичаки досягають 15—20 см завдовжки. Це *гледичія триколючкова*. На батьківщині, в Північній Аме-

риці,— це 45-метрові дерева, а голки в них — до 50 см завдовжки. Американці називають гледичію дерево-воїн. Це вони надіслали насіння гледичії в СРСР під час війни. З того насіння і виріс ліс на Миколаївщині...

Чимало гледичії і в парках зони Карпат. Ці 30-метрові гіганти справді вражають декоративною ажурною кроною. Листя їх велике, двічіпарноперисте, квіти медоносні, а боби до 30—50 см завдовжки, наче сплющені ковбаси. Гледичії ефектно виглядають у паркових посадках, їх використовують у створенні колючих живоплотів, у залісненні посушливих ділянок. Деревина гледичій високоякісна, майже не поступається дубовій.

Розмножують гледичію і робінію з насіння. Тільки перед посівом насіння треба «ошпарити» окропом: тверда оболонка уповільнює проростання. Цей процес називається скарифікацією. Робінія до того ж створює масову кореневу парость, що особливо цінно при залісненні ярів та еродованих ділянок. В озелененні відомі численні паркові форми робінії: пірамідальна, Декейсна з рожевими квітами, однолиста, безколючкова, куляста.

Досить часто використовується в озелененні *робінія клейка*, невисоке деревце, пагони і листя якого покриті клейкими червонуватими залозками, що створюють густу повсть. Квіти цієї робінії дуже гарні, рожево-фіолетові. Для більшої морозостійкості робінію клейку щеплять до підщеп з робінії несправжньоакацієвої.

У парках Закарпаття, Буковини вам попадуться могутні дерева з грубими пагонами і довгим, близько 1 м завдовжки, двічіперистим листям. Це *бундук канадський*. Його ще називають кофейним деревом: з підсмаженого насіння колись індіанці та поселенці готували смачний і поживний напій. Бундук теж розвиває масову кореневу систему, тому під старими деревами завжди можна знайти невеличкі відсадки. Тільки запам'ятайте, що бундук дводомний. Отже треба шукати саджанці чоловічої та жіночої статі. Молоді бундуки можуть страждати від обмерзання, тому на зиму їх краще прикривати.

Рідше зустрічається *вергілієве*, або *жовте дерево*. Воно росте в дендропарку Сторожинецького лісотехнікуму. Восени крона його забарвлюється в лимонно-жовтий колір і стає дуже декоративною. А от *аморфа чагарникова* поширилася всюди: в скверах і парках, уздовж проїжджих шляхів і садів. Цей невисокий чагарник з непарноперистим листям і гарними пурпурно-фіолетовими суцвіттями

росте швидко. Аморфа створює значну кореневу парость, що її важко навіть викорчувати при потребі. Взимку вона може пошкоджуватися морозами, але потім швидко відновлюється. Це важлива кормова, медоносна та лікарська рослина.

Щоб завершити розповідь про численні екзоти Північної Америки, згадаймо ще *калікант квітучий*. Ця рослина, щоправда, не належить до бобових, як попередні екзоти, але своєрідність каліканта досить визначна. Це кущ з простим листям і оригінальними темно-червоними, майже чорними, квітами. Листя, молоді пагони, а головне, квіти каліканта пахучі. Тому його охоче культивують в ботанічних садах та парках.

ІУДИНІ ДЕРЕВА ТА ІНШІ БОБОВІ

Чимало бобових рослин зростає на Європейському континенті. Ось, наприклад, іудине дерево або *церціс звичайний*. Він походить з Південної Європи і Західної Азії. Це невисоке деревце з простим округлим листям і тонкими пагонами. В кінці квітня, коли майже всі рослини ще стоять голі й непривабливі, на пагонах церціса масово з'являються пурпурно-фіолетові квіти — жива казка серед ранньої весни. Саме за таке «невчасне» цвітіння рослина дістала назву іудине дерево. Декоративні церціси культивували в парках ще у XVI ст. В умовах Прикарпаття вони страждають від сильних морозів. Тому їх краще прикривати на зиму.

Не менш декоративний *рокитник золотий дощ* — стрімкий кущ з трійчастим листям, цвіте він у квітні — травні. Тоді гірлянди великих жовтих квітів насправді перетворюють рослину в золотий водограй, у зливу яскравих жовтих фарб. Росте рокитник дуже швидко і вже у віці трьох років починає цвісти і плодоносити.

В Чернівцях добре росте і така теплолюбна рослина, як *метельник прутовидний* — присередземноморська рослина з дрібним ланцетним листям і декоративними жовтими квітами. Досить приваблива вона у групових посадках. У благодатному кліматі Закарпаття зростає навіть відома південна рослина — *альбіція ленкоранська*. Здається, усі екзотичні барви приморської Ялти злились у цій неповторній рослині.

Скромніше виглядає кущик *пухирника деревовидного*, який іноді росте в колекціях ботанічних садів і дендропарків. Квіти його жовті, досить гарні. Але найбільш оригінальні у нього плоди-боби. Їх наче хтось наповнив повітрям. Висять такі кульки 6—8 см завдовжки, і здається, що хтось пожартував над рослиною, підвісивши на її пагони численні повітряні ліхтарики.

Нагадує пухирник і така декоративна рослина, як *клокичка колхідська*. Тільки належить вона не до бобових, а до клокичкових. У кульках клокички ви знайдете смачні горішки. До речі, подібна рослина — *клокичка периста* — зустрічається у дикому стані на берегах Дністра та Тиси. У Закавказзі бутони клокички колхідської квасять, а потім вживають у їжу.

ВЕЛЕТІ Й КАРЛИКИ

...Одного дня військо Олександра Македонського зупинилося біля великого гірського озера. Це було в Согді, давній державі на території Середньої Азії. Намет вождя напнули під велетенським деревом, де від могутньої крони зберігалася приємна прохолода. Довго не хотів знімати табір Олександр Македонський з цього затишного куточка. А коли прийшов час вирушати, він наказав залишити шатро під могутнім деревом назавжди, а насіння рослини привезти у Грецію і виростити там подібні дерева. «Щоб завжди мене пам'ятали у цьому благодатному краї, щоб і я завжди згадував його...» З того часу зветься це озеро Іскандер-кюль, що в перекладі значить озеро Олександра, і знаходиться воно в горах Алаю, неподалік від Душанбе. А з насіння, яке привезли з собою грецькі воїни, виростили в Європі гіганти — чинари, або платани.

Це справді дерева-велети. Вони живуть понад дві тисячі років, досягаючи чотирьох метрів у діаметрі. У дуплистих стовбурах платанів влаштовують, трапляється, стайню або чайхану, склад або кіоск. У нас платани називають безсоромницямп. Річ у тому, що вони навесні скидають верхній шар кори, з-під якого виглядає, мов оголене тіло, ніжна сіро-зелена молода кора. Таке оновлення властиве багатьом південним рослинам. Це своєрідний захист від зимових негод, а після — від пекучого сонця. Листя платанів подібне до кленового, але воно розкішніше і має великі прилиски. Розташовується на пагонах не супротивно, як у клена, а почергово. Квіти плата-

нів непоказні, різностатеві, у кулястих голівках-суцвіттях. Пізніше з жіночих квіток утворюються своєрідні кульки-супліддя, які, звисаючи з гілок, дуже нагадують новорічні іграшки. За цими кульками легко розрізнити окремі види платанів. У *платана східного* — справжньої чинари — супліддя складається з однієї кульки, у *платана західного* — з двох, у *платана кленолистого* — з трьох. Найстаріший з них був завезений з Італії у 1860 році володарем Ужгородського замку Другетом і росте в Ужгородському парку ім. Горького.

Усі платани досить часто зустрічаються в парках Закарпаття. На Буковині ростуть старі екземпляри платана кленолистого. Це найбільш морозостійка серед інших платанів рослина. Молоді дерева треба обов'язково укривати на зиму, інакше вони сильно обмерзають.

Рослиною-карликом можна назвати поширений у нас *самшит вічнозелений*. Походить він з Передньої Азії, де досягає 6—10 м заввишки. Однак дрібні форми крони і листя цієї рослини настільки своєрідні, що вона справді використовується в ролі карлика. Самшит дуже повільно росте, чудово піддається стрижці, цілком морозостійкий і маловибагливий до умов зростання. Ще в Давньому Римі в самшиту формували фігури звірів, воїнів, дивовижні замки й фортеці. Прийоми фігурної стрижки й досі знаходять застосування в озелененні, але вони копіткі й складні. Найчастіше самшит висаджують у низьких бордюрах, для оформлення клумб і квітників. Живе ця рослина до 700 років. У наших умовах самшит не цвіте, легко розмножується живцюванням. У багатьох парках зустрічаються екзотичні форми самшиту: сріблястолямована і золотистолямована.

ЩЕ КІЛЬКА ВИХІДЦІВ З АЗІЇ

Чимало, власне, більша половина цікавих екзотів Карпат азіатського походження. Ось ще деякі представники цієї флори.

Рожу сірійську — гібіскус з родини мальвових називають царівною осені. Цей невисокий чагарник починає цвісти з середини літа, а закінчує цвітіння в жовтні, коли починаються заморозки. Квіти гібіскуса бувають різні за кольором: білі, червоні, пурпурні, фіолетові. За формою дуже нагадують справжню рожу. Восени гібіскус — одна

з найбільш привабливих рослин у парку. Росте досить повільно, але відзначається достатньою зимостійкістю в наших умовах, легко живцюється і вирощується з насіння. Походить рожа сірійська — царівна осені — з Індії та Китаю, де відомі десятки пишних барвистих сортів цієї рослини.

Тамарикс називають ще безсмертницею за надзвичайну життєздатність. Відноситься до родини гребенщиків, росте не лише в Азії, а й у Південній Європі. У багатьох парках можна побачити розлогі чагарники тамарикса з довгими безлистими гонами. Насправді листя у тамарикса є, але воно дуже дрібне, лускоподібне.

Гілка тамариксу приживається в піску, не піддається засипанню і постійно вибивається над піщаними барханами. Росте і в воді, навіть без ґрунту. Довге шаблевидне коріння цієї рослини у посушливих місцях заглиблюється на 10 і більше метрів. Тамарикс називають ще бісерником за дрібні рожево-червоні квіти, які густо вкривають рослину кілька разів протягом літа. Одна з найменш вибагливих екзотичних рослин нашої зони. У суворі зими молоді тамарикси можуть сильно обмерзати. Тому їх краще прикривати від холоду. Тамарикси дуже привабливі в озелененні. Їх висаджують у бордюрах, на газонах, але, як правило, окремими від інших рослин групами. Справа в тому, що тамарикси світлолюбні, і ажурна крона цих рослин страждає від затінення іншими видами. Розмножувати тамарикси найкраще зеленими живцями, які швидко укорінюються у вогкому середовищі.

Досить поширений в озелененні *в'яз перистогалузистий* — невисоке деревце з дрібнолистою кроною. Плоди усіх в'язів досягають навесні, і травневі зливи швидко змивають ці плоскі крилаті горішки. Їх треба негайно висівати, інакше вони можуть загубити схожість.

В'яз перистогалузистий дуже посухостійкий, маловибагливий до ґрунтових умов, не боїться морозів. Він походить з гір Середньої Азії, де умови зростання досить суворі для рослин. Використовують в'яз перистогалузистий і близький до нього *в'яз приземкуватий* у паркових насадженнях, для заліснення еродованих схилів, у припляхових смугах.

У ботанічних садах і арборетумах міст росте подібний до в'язів стрімкий деревовидний *каркас кавказький*, що належить до родини в'язевих. Він теж відрізняється посухостійкістю і швидким ростом. А от плоди його — ку-

лясті солодкі коричневі кістянки, — на відміну від плоских горішків в'язів, досягають восени. Застосовують каркаси, як і в'язи, в озелененні та лісівництві. У лісопарках Закарпаття зустрічається *каркас західний* і *каркас південний*.

З далекого Сходу походить *маакія амурська* — родичка екзотичних бобових з Америки та Європи. Це непоказне деревце зі складним листям і скромними білими квітами, витримує затінок, холод.

Більш поширена в озелененні *карагана деревовидна*, яку невірно називають жовтою акацією. Цей невеличкий і маловибагливий чагарничок з м'яким перистим листям і рясними жовтими квітами — один з найпопулярніших в зеленому будівництві. З карагани створюють бордюри, приплюхові смуги. Вона чудово піддається фігурній стрижці, терпить задимленість заводських територій, переносить витоптування й обламування. Морозо- й посухостійка, карагана деревовидна просувається в культурі далеко на північ і південь нашої країни. Особливо ціняться в озелененні декоративні форми її: плакуча й низька. Їх розмножують щепленням на штамбах звичайної карагани. Цікаву властивість має карагана у розмноженні. Підійдіть до цієї рослини у сонячний серпневий день. На зеленуватих пагонах ви побачите коричнюваті круглі боби. Торкніться одного з них — і раптом обидві половинки плода з тріском розкриваються.

ЧАРІВНІ КАТАЛЬПИ

У багатьох наших парках, на алеях вулиць вам зустрінуться чарівні *катальпи* — рослини з великим листям і стрімкими волотями гарних кремово-білих квітів. Ближче до осені з гілок катальпи звисають довгі, до 20—45 см, стручкоподібні коробочки. Так вони і зимують. Завдяки цим властивостям катальпи справедливо вважаються одними з найбільш екзотичних рослин зони Карпат. Походять вони з Азії та Північної Америки.

Однією з найрозповсюдженіших катальп у парках є *катальпа бігنونієвидна*, яка походить з посушливого півдня Сполучених Штатів. Це пишне дерево до 15—20 м заввишки, цілком зимостійке, хоч у молодому віці може страждати від обмерзання. Росте катальпа дуже швидко. У листях цієї рослини міститься багато вітаміну С, а плоди використовуються при серцевих хворобах. Подібна до

бігнонієвидної *катальпа гібридна*, яку одержали від схрещування катальпи бігнонієвидної та яйцевидної. Остання — китайського походження, у наших парках зустрічається рідко. А катальпа гібридна досить поширена. Молоде листя цієї рослини має характерне пурпурне забарвлення. Вона швидко росла і морозостійка.

На Закарпатті порівняно часто можна зустріти *катальпу чудову*, яка походить з Північної Америки, як і катальпа бігнонієвидна. Листя у неї більше, а стручкоподібні коробочки коротші, ніж у катальпи бігнонієвидної. А от індійські катальпи, у яких листя нагадує слонові вуха, в Карпатах не ростуть: надто холодно їм тут.

Виростити катальпу з насіння порівняно легко. Воно швидко проростає, і молоді сходи інтенсивно ростуть. Але в перші роки молоді сходи треба прикривати від морозів. Посухи вони не бояться.

Подеколи в парках Закарпаття можна зустріти *кампис повзучий*. Ця екзотична ліана родом з Північної Америки належить до родини бігнонієвих, як і катальпа. Кампис прикріплюється до опори дрібними присосками, які не приносять шкоди рослині-підпорі, а лише утримують стебла ліани. Тому насправді кампис не витка, а лазяча рослина. Листя велике, непарноперисте. У середині літа лози камписі покриваються численними довгими китицями жовтогарячих квітів. В умовах Карпат кампис відрізняється незначною зимостійкістю, і тому культура його придатна лише для теплого клімату Закарпатської низовини.

ДИВНІ АПЕЛЬСИНИ

У багатьох парках і арборетумах Карпат зростає непоказне колюче деревце або кущ з простим яйцевидним листям. Але восени на тонких пагонах досягають оригінальні великі, до 15 см у діаметрі, жовтогарячі «апельсини». Не поспішайте їсти ці дивні та привабливі плоди: вся рослина і зокрема ці супліддя містять багато гіркомого молочного соку. До речі, плоди цієї рослини — численні дрібні плодики, зібрані в єдину кулясту форму супліддя. Називають цю дивовижну рослину *макльора жовтогаряча* на честь американського геолога Уільяма Макльора, який першим з європейців побачив це своєрідне «апельсинове» дерево. Макльора належить, однак, не до цитрусових, як апельсин і лимон, а до родини тутових. Отже, вона близька до шовковиць. І справді, якщо приглянутись до

суплідь і квіток цих рослин, то можна легко знайти споріднені риси. Ось чому листя маклюри іноді використовують для годівлі гусениць-шовкопрядів. З кори, коренів і з самої деревини виготовляють яскраву жовту фарбу. До того ж деревина маклюри має декоративне жовтогаряче ядро. Росте маклюра швидко, хоч у молодому віці може пошкоджуватись морозами у суворі зими. Колючі пагони її створюють надійну перешкоду, тому цю рослину часто висаджують в огорожах. Зокрема такі маклюрові огорожі можна побачити в Ужгороді, Берегові.

З родини рутових походить ще одна північноамериканська рослина — *птелея трилиста*. На своїй батьківщині вона зростає серед чагарникових заростей від Онтаріо до Флориди. Листя чагарникової птелеї трійчасте, складне, квіти неприглядні, зеленуваті, в невеличких щиткових суцвіттях. Плоди птелеї — сім'янки з округлим крилом. Їх важко відрізнити від плодів в'яза, з яким плутали птелею перші ботаніки. Декоративну, невибагливу й морозостійку птелею використовують в озелененні міст, для створення чагарникових куртин на узліссях, уздовж алей, на газонах.

Нарешті, з Північної Америки у наших парках росте ще одна рослина з родини рутових — *зантоксиліум американський*. Це невисокий колючий чагарник зі складним листям. Цікаво, що назва рослини перекладається як жовта деревина, що свідчить про близькість зантоксиліума до маклюри жовтогарячої. Культура відома лише ботанічним садам і деяким дендропаркам Прикарпаття.

Розповідь-екскурсію про екзоти ми завершуємо представниками родини рутових у зоні Карпат. Коли взяти до уваги, що наші дендрарії та ботанічні сади тепер нараховують понад тисячу розмаїтих видів екзотичних інтродукованих рослин, то стає зрозумілим, наскільки неповною і приблизною може вважатись наша розповідь.

СПИСОК ЕКЗОТІВ КАРПАТ
(склав С. С. Фодор)

Назви рослин (українською, російською, латинською мовами)			Батьківщина, рік інтродукції
1	2	3	4
Абрикос звичайний	Абрикос обыкновенный	<i>Armeniaca vulgaris</i> Lam.	Середня Азія, XIX ст.
Абрикос маньчжурський	Абрикос маньчжурский	<i>Armeniaca mandshurica</i> Skv.	Далекий Схід, 1900
Айва звичайна	Айва обыкновенная	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Кавказ, 1900
Айлант найвищий	Айлант высочайший	<i>Ailanthus altissima</i> Swing.	Китай, 1925
Акантопанак Генрі	Акантопанак Генри	<i>Acanthopanax Henrii</i> Thunb.	Далекий Схід, 1950
Акантопанак сидячоцвітний	Акантопанак сидячецветковый	<i>Acanthopanax sessiliflorum</i> Seem.	Далекий Схід, 1950
Акебія п'ятилиста	Акебия пятилистная	<i>Akebia guinata</i> Dec.	Китай, Японія, 1900
Актинідія коломікта	Актинидия коломикта	<i>Actinidia kolomicta</i> Maxim.	Китай, 1950
Альбіція ленкоранська	Альбиция ленкоранская	<i>Albizzia julibrissin</i> Durazz.	Мала Азія, 1950
Аморфа чагарникова	Аморфа кустарниковая	<i>Amorpha fruticosa</i> L.	Північна Америка, 1926
Аралія маньчжурська	Аралия маньчжурская	<i>Aralia mandshurica</i> R. et M.	Далекий Схід, 1925
Аронія арбутолиста	Арония арбутолистная	<i>Aronia arbutifolia</i> (L.) Ell.	Північна Америка, 1960
Аронія сливолиста	Арония сливолистная	<i>Aronia prunifolia</i> Rehd.	Північна Америка, 1960
Аронія черноплідна	Арония черноплодная	<i>Aronia melanocarpa</i> Ell.	Північна Америка, 1960
Багрянник японський	Багрянник японский	<i>Cercidiphyllum japonicum</i> S. et Z.	Японія, 1925

1	2	3	4
Барбарис амурський	Барбарис амурский	<i>Berberis amurensis</i> Rupr.	Далекий Схід, 1925
Барбарис Гагнєпєна	Барбарис Гагнєпєна	<i>Berberis Gagnepainii</i> Schn.	Китай, 1925
Барбарис криваво-черво ний	Барбарис криваво-красный	<i>Berberis sanguinea</i> Fr.	Корея, 1925
Барбарис Тунберга	Барбарис Тунберга	<i>Berberis Thunbergii</i> DC.	Японія, 1925
Барбарис Юліана	Барбарис Юліана	<i>Berberis Julianae</i> Schn.	Мала Азія, 1928
Бархат амурський	Бархат амурский	<i>Phellodendron amurense</i> Rupr.	Далекий Схід, 1928
Береза бородавчата	Береза бородавчатая	<i>Betula verrucosa</i> Ehrh.	Євразія
Береза бородавчата Юнга	Береза бородавчатая Юнга	<i>Betula verrucosa Ehrh. jungii</i> Schn.	Гібрид
Береза даурська	Береза даурская	<i>Betula dahurica</i> Pall.	Далекий Схід, 1950
Береза жовта	Береза желтая	<i>Betula lutea</i> Michx.	Північна Америка, 1925
Береза темна	Береза темная	<i>Betula obscura</i> Schn.	Євразія, 1950
Бирючина звичайна	Бирючина обыкновенная	<i>Ligustrum vulgare</i> L.	Євразія, XIX
Бирючина Ібота	Бирючина Ибота	<i>Ligustrum Ibotae</i> Sieb.	Китай, 1925
Біота східна	Біота восточная	<i>Biota orientalis</i> L.	Китай, 1860
Бруслина японська	Бересклет японский	<i>Evonymus japonicus</i> L.	Японія, 1925
Бруслина японська білолямівана	Бересклет японский белоокаймленный	<i>Evonymus japonicus alba-marginata</i> Hort.	Японія, 1925
Бруслина японська золотиста	Бересклет японский золотистый	<i>Evonymus japonicus aurea</i> Hort.	Японія, 1925
Бруслина японська золотистолямівана	Бересклет японский золотистоокаймленный	<i>Evonymus japonicus L. aureo-marginata</i> Hort.	Японія, 1925
Бузина канадська	Бузина канадская	<i>Sambucus canadensis</i> L.	Канада, 1950
Бузина червона	Бузина красная	<i>Sambucus racemosa</i> L.	Європа
Бузина червона розсіченолиста	Бузина красная рассеченолистная	<i>Sambucus racemosa L. laciniata</i> Koch.	Європа, 1950
Бузина чорна	Бузина черная	<i>Sambucus nigra</i> L.	Євразія

1	2	3	4
Бузина чорна розсіченолиста	Бузина чорная расщечнолистная	<i>Sambucus nigra</i> L. <i>laciniata</i> Koch.	Євразія
Будлея черговолиста	Буддлея очерднолистная	<i>Buddleia alternifolia</i> Max.	Тибет, 1950
Будлея Давіда	Буддлея Давіда	<i>Buddleia Davidi</i> Franch.	Тибет, 1950
Бузок амурський	Сирень амурська	<i>Syringa amurensis</i> Rupr.	Далекий Схід, 1840
Бузок звичайний	Сирень обыкновенная	<i>Syringa vulgaris</i> L.	Балкани, 1840
Бузок китайський	Сирень китайська	<i>Syringa chinensis</i> Willd.	Китай, 1900
Бузок персидський	Сирень персидська	<i>Syringa persica</i> L.	Ірак, 1900
Бузок східнокарпатський	Сирень восточнокарпатская	<i>Syringa josikaea</i> Jacq.	Карпати, 1800
Бук лісовий	Бук лесной	<i>Fagus silvatica</i> L.	Карпати, 1800
Бук лісовий плакучий	Бук лесной плакучий	<i>Fagus silvatica</i> L. <i>pendula</i> Loud.	Карпати, 1900
Бук лісовий золотистий	Бук лесной золотистый	<i>Fagus silvatica</i> L. <i>zlatia</i> Spaeth.	Гібрид, 1900
Бук лісовий пурпурнолистий	Бук лесной пурпурнолистный	<i>Fagus silvatica</i> L. <i>atropunicea</i> West.	Гібрид, 1900
Бук лісовий рожеволямований	Бук лесной розовокаймленный	<i>Fagus silvatica</i> L. <i>roseo-marginata</i> Hort.	Гібрид, 1925
Бук лісовий розсіченолистий	Бук лесной расщечнолистный	<i>Fagus silvatica</i> L. <i>laciniata</i> Ving.	Гібрид, 1925
Бук східний	Бук восточный	<i>Fagus orientalis</i> Lip.	Кавказ, 1925
Бундук канадський	Бундук канадський	<i>Gymnocladus dioica</i> Koch.	Канада, 1900
Вейгела гібридна	Вейгела гибридная	<i>Weigela hybrida</i> Mey.	Гібрид, 1925
Верба біла	Ива белая	<i>Salix alba</i> L.	Євразія
Верба біла Тараса	Ива белая Тараса	<i>Salix alba</i> L. <i>tarasiana</i> Hort.	Гібрид, 1900
Верба біла плакуча	Ива белая плакучая	<i>Salix alba pendula</i> Rehd.	Італія, 1800
Верба вавілонська	Ива вавилонская	<i>Salix babylonica</i> L.	Іран, 1800
Верба Матсуді	Ива Матсуды	<i>Salix Matsudana</i> Koids.	Японія, 1900

1	2	3	4
Верба Матсуды по- кручена	Ива Матсуды извилистая	<i>Salix Matsudana</i> Koids. <i>tortuosa</i> Fodor.	Гібрид, 1925
Верба розмарино- листа	Ива розмарино- листная	<i>Salix rosmarini-</i> <i>lolia</i> L.	Південна Євро- па, 1925
Вергілієве дерево	Вергилиєво де- рево	<i>Cladrastis lu-</i> <i>tea</i> K. Koch.	Північна Аме- рика, 1900
Виноград амур- ський	Виноград амур- ський	<i>Vitis amurensis</i> Rupr.	Далекий Схід, 1900
Виноград культур- ний	Виноград куль- турний	<i>Vitis vinifera</i> L.	Південна Аме- рика, XIX
Вишня Бессея	Вишня Бессея	<i>Cerasus Besseyi</i> Bail.	Північна Аме- рика, 1925
Вишня звичайна	Вишня обыкно- венная	<i>Cerasus vulga-</i> <i>ris</i> Mill.	Євразія, XIX
Вишня дрібнопил- часта (сакура)	Вишня мелко- пильчастая (са- кура)	<i>Cerasus serrulata</i> G. Don. <i>roseo-</i> <i>pleno</i> Hort.	Японія, 1925
Вільха сіра	Ольха серая	<i>Alnus incana</i> (L.) Moench.	Євразія
В'яз перистогалу- вистий	Вяз перистовет- вистий	<i>Ulmus incana</i> (L.) Moench. <i>pin-</i> <i>nato</i> — <i>ramosa</i> Dieck.	Середня Азія, 1800
В'яз привземкува- тий	Вяз привземи- стий	<i>Ulmus pumila</i> L.	Далекий Схід
Гамамеліс весня- ний	Гамамеліс ве- сенній	<i>Hamamelis ver-</i> <i>nalis</i> L.	Північна Аме- рика, 1900
Гамамеліс віргін- ський	Гамамеліс вир- гинський	<i>Hamamelis vir-</i> <i>giniana</i> L.	Північна Аме- рика, 1900
Гамамеліс м'який	Гамамеліс м'яг- кий	<i>Hamamelis</i> <i>mollis</i> Ol.	Японія, 1900
Гамамеліс япон- ський	Гамамеліс японський	<i>Hamamelis</i> <i>japonica</i> S. et Z.	Японія, 1900
Гінкго дволопате- ве	Гінкго дволо- пастний	<i>Ginkgo biloba</i> L.	Китай, 1900
Гірकोкаштан зви- чайний	Горькокаштан обыкновенный	<i>Aesculus hypoco-</i> <i>castanum</i> L.	Балкани, 1800
Гірकोкаштан чер- воний	Горькокаштан красный	<i>Aesculus carnea</i> Hayne	Північна Аме- рика, 1900
Гіркокаштан павія	Горькокаштан павія	<i>Aesculus pavia</i> L.	Північна Аме- рика, 1925
Гледичія грико- лючкова	Гледичія грех- колючковая	<i>Gleditschia tria-</i> <i>canthos</i> L.	Північна Аме- рика, 1900
Гледичія безко- лючкова	Гледичія бес- колючковая	<i>Gleditschia</i> <i>inermis</i> Pursch.	Північна Аме- рика, 1925
Глід колючий	Боярышник ко- лючий	<i>Crataegus oxa-</i> <i>cantha</i> L.	Євразія

1	2	3	4
Глід колючий повний	Воярышник колючий махровий	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. splendens Rehd.	Гібрид, 1925
Глід м'якуватий	Воярышник мягковатий	<i>Crataegus submollis</i> Sarg.	Північна Америка, 1800
Гліцинія китайська	Глициния китайская	<i>Wisteria sinensis</i> DC.	Китай, 1925
Горіх волоський	Орех грецкий	<i>Juglans regia</i> L.	Балкани, XIX ст.
Горіх Зібольда	Орех Зибольда	<i>Juglans Sieboldiana</i> Max.	Далекий Схід, 1925
Горіх маньчжурський	Орех маньчжурский	<i>Juglans manshurica</i> Max.	Далекий Схід, 1925
Горіх серцевидний	Орех сердцевидный	<i>Juglans cordiformis</i> Max.	Японія, 1925
Горіх сірий	Орех серый	<i>Juglans cinerea</i> L.	Північна Америка, 1900
Горіх чорний	Орех черный	<i>Juglans nigra</i> L.	Північна Америка, 1800
Горобина амурська	Рябина амурская	<i>Sorbus amurensis</i> Koeagne.	Далекий Схід, 1925
Горобина арія круглолиста	Рябина ария крупнолистная	<i>Sorbus aria</i> Crantz	Східна Європа, 1900
Горобина звичайна	Рябина обыкновенная	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	Євразія
Горобина глоговина	Рябина глоговина	<i>Sorbus torminalis</i> Crantz	Західна Європа
Горобина кавказька	Рябина кавказская	<i>Sorbus caucasica</i> Zingerl.	Кавказ, 1950
Горобина садова	Рябина садовая	<i>Sorbus domestica</i> L.	Крим, 1800
Горобинник горобинолистий	Рябинник рябинолистный	<i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.) A. Br.	Сибір, 1925
Гортензія великолиста	Гортензия крупнолистная	<i>Hydrangea macrophylla</i> D. C.	Китай, 1900
Гортензія віничкова	Гортензия метельчатая	<i>Hydrangea paniculata</i> Sieb.	Японія, 1900
Гортензія деревовидна	Гортензия древовидная	<i>Hydrangea arborescens</i> L.	Північна Америка
Граб звичайний	Граб обыкновенный	<i>Carpinus betulus</i> L.	Євразія
Граб звичайний плакучий	Граб обыкновенный плакучий	<i>Carpinus betulus</i> L. pendula Kir.	Південна Європа, 1925
Груша масляниста	Груша лохотлистная	<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pall.	Крим, 1900
Груша уссурійська	Груша уссурийская	<i>Pyrus ussuriensis</i> Max.	Далекий Схід, 1900
Дейція виточена	Дейция изящная	<i>Deutzia gracilis</i> S. et Z.	Японія, 1840

1	2	3	4
Дейція шорстка	Дейция шероховата	<i>Deutzia scabra</i> Thunb.	Китай, 1840
Дієрвіла флоридська	Диервилла флоридская	<i>Diervilla florida</i> S. et Z.	Північна Америка, 1925
Дуб болотний	Дуб болотный	<i>Quercus palustris</i> L.	Північна Америка, 1900
Дуб бургундський	Дуб бургундский	<i>Quercus cerris</i> L.	Південна Європа
Дуб великоплідний	Дуб крупноплодный	<i>Quercus macrocarpa</i> Michx.	Північна Америка 1900
Дуб звичайний	Дуб обыкновенный	<i>Quercus robur</i> L.	Євразія
Дуб звичайний білолямований	Дуб обыкновенный белоокаймленный	<i>Quercus robur</i> L. <i>argenteomarginata</i> Hort.	Садова флора, 1900
Дуб звичайний гребінчастий	Дуб обыкновенный гребенчатый	<i>Quercus robur</i> L. <i>pectinata</i> K. Koch.	Південна Європа, 1900
Дуб звичайний пірамідальний	Дуб обыкновенный пирамидальный	<i>Quercus robur</i> L. <i>fastigiata</i> Ktze.	Південна Європа, 1920
Дуб звичайний пурпурний	Дуб обыкновенный пурпурный	<i>Quercus robur</i> L. <i>atropurpurea</i> Hartw.	Садова флора, 1910
Дуб каштанолістий	Дуб каштанолистный	<i>Quercus castaneifolia</i> Mey.	Закавказзя, 1926
Дуб білий	Дуб белый	<i>Quercus alba</i> L.	Північна Америка, 1900
Дуб мушмулолістий	Дуб мушмулолистный	<i>Quercus mespilifolia</i> Wallr.	Крим, 1925
Дуб монгольський	Дуб монгольский	<i>Quercus mongolica</i> Fisch.	Східний Сибір, 1900
Дуб північний	Дуб северный	<i>Quercus borealis</i> Michx.	Північна Америка, 1900
Дуб червоний	Дуб красный	<i>Quercus rubra</i> L.	Північна Америка, 1925
Евкомія в'язолиста	Эвкоммия вязолистная	<i>Eucommia ulmoides</i> Oliv.	Центральний Китай, 1950
Екзохорда тяншанська	Экзохорда тяншанская	<i>Exochorda grandiflora</i> Hook.	Східний Китай, 1925
Елеутерокок колючий	Элеутерокок колючий	<i>Eleutherococcus senticosus</i> Max.	Далекий Схід
Ефедра двоколоса	Эфедра двухколосая	<i>Ephedra distachya</i> L.	Центральна Азія, 1950
Жимолость каприфоль	Жимолость каприфоль	<i>Lonicera caprifolium</i> L.	Європа, 1900

1	2	3	4
Жимолость татарська	Жимолость татарская	<i>Lonicera tatarica</i> L.	СРСР, 1880
Зантоксилум американський	Зантоксилум американский	<i>Zanthoxylum americanum</i> Mill.	Північна Америка, 1950
Індігофера Жерарда Ірга колосиста	Індігофера Жерарда Ірга колосистая	<i>Indigofera gerardiana</i> Vall. <i>Amelanchier spicata</i> (Lam.) Koch.	Гімалаї, 1950 Північна Америка, 1900
Ірга круглолиста	Ірга круглолистная	<i>Amelanchier rotundifolia</i> Dum.	Південна Європа, 1925
Іргай (кизильник) багатоквітковий	Іргай (кизильник) многоцветковый	<i>Cotoneaster multiflorus</i> Bge.	Кавказ, 1956
Іргай блискучий	Іргай блестящий	<i>Cotoneaster lucidus</i> Schlecht.	Східний Сибір, 1925
Іргай горизонтальний	Іргай горизонтальный	<i>Cotoneaster horizontalis</i> Decne.	Китай, 1925
Іргай дрібнолистий	Іргай мелколистный	<i>Cotoneaster microphyllus</i> Wall.	Центральний Китай, 1925
Іргай притиснений	Іргай прижатый	<i>Cotoneaster adpressus</i> Boiss.	Китай, 1925
Іргай розчепірений	Іргай растопыренный	<i>Cotoneaster divaricatus</i> Rhed. et Wils.	Китай, 1925
Калина звичайна	Калина обыкновенная	<i>Viburnum opulus</i> L.	Євразія
Калина звичайна бульденеж	Калина обыкновенная бульденеж	<i>Viburnum opulus</i> L. sterile DC.	Гібрид, 1900
Калина зморщенолиста	Калина морщинистолистная	<i>Viburnum rhytidophyllum</i> Hemsl.	Китай, 1925
Калина гордовина	Калина гордовина	<i>Viburnum lantana</i> L.	Південна Європа
Калина гордовина золотиста	Калина гордовина золотистая	<i>Viburnum lantana</i> L. aurea Hort.	Гібрид, 1925
Калина гордовина строкатолиста	Калина гордовина пестролистная	<i>Viburnum lantana</i> L. variegata Hort.	Гібрид, 1925
Калина канадська	Калина канадская	<i>Viburnum lantago</i> L.	Канада, 1900
Калікант квітучий	Калікант цветущий	<i>Calycanthus floridus</i> L.	Північна Америка, 1900

1	2	3	4
Кампсіс укоріяливий	Кампсис укореняющийся	<i>Campsis radicans</i> Seem.	Північна Америка, 1900
Карагана деревовидна	Карагана деревовидная	<i>Caragana arborescens</i> Lam.	Сибір, 1900
Карія оголена	Карія голая	<i>Carya glabra</i> (Mill.) SW.	Північна Америка, 1900
Карія пекан	Карія пекан	<i>Carya pecan</i> Engl. et Greb.	Північна Америка, 1925
Каркас кавказький	Каркас кавказський	<i>Celtis caucasica</i> Willd.	Кавказ, 1950
Каркас південний	Каркас южный	<i>Celtis australis</i> L.	Південна Європа, 1910
Каркас західний	Каркас западний	<i>Celtis occidentalis</i> L.	Північна Америка, 1925
Катальпа бігніонієвидна	Катальпа бігніониевидная	<i>Catalpa bignonioides</i> Walt.	Південна Америка, 1925
Катальпа гібридна	Катальпа гибридная	<i>Catalpa hybrida</i> Sieb.	Китай, 1925
Катальпа чудова	Катальпа великокошечная	<i>Catalpa speciosa</i> Ward.	Південна Америка, 1860
Катальпа яйцевидна	Катальпа яйцевидная	<i>Catalpa ovata</i> Don.	Китай, 1900
Каштан їстівний	Каштан посевной	<i>Castanea sativa</i> Mill.	Мала Азія, XIX ст.
Кедр гімалайський	Кедр гімалайський	<i>Cedrus deodara</i> Loud.	Гімалаї, 1900
Кедр атласький	Кедр атласский	<i>Cedrus atlantica</i> Man.	Північна Америка, 1925
Кедр ліванський	Кедр ливанський	<i>Cedrus libani</i> Loud.	Мала Азія, 1950
Кунінгхамія китайська	Кунингхамия китайская	<i>Cunninghamia sinensis</i> Rich.	Китай, 1925
Кельрейтерія віничкова	Кельрейтерия метельчатая	<i>Koelreiteria paniculata</i> Laxm.	Китай, Японія, 1900
Керія японська	Керия японская	<i>Kerria japonica</i> DC.	Японія, 1900
Керія повна	Керия махровая	<i>Kerria japonica</i> DC. pleniflora Witto.	Гібрид, 1925
Кипарис аризонський	Кипарис аризонский	<i>Cupressus arizonica</i> Gr.	Північна Америка, 1960
Кипарис лузитанський	Кипарис лузитанский	<i>Cupressus lusitanica</i> Mill.	Мексика, 1950
Кипарис каліфорнійський	Кипарис калифорнийский	<i>Cupressus goveniana</i> Gord.	Північна Америка, 1954
Кипарисовик горохоплідний	Кипарисовик горохоплодный	<i>Chamaecyparis pisifera</i> S. et Z.	Японія, 1840
Кипарисовик Лавсона	Кипарисовик Лавсона	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (Murr.) Parl.	Північна Америка, 1840

1	2	3	4
Кипарисовик нуткайський	Кипарисовик нуткайский	<i>Chamaecyparis nootkaensis</i> Sudw.	Північна Америка, 1925
Клен ясенелистий	Клен ясенелистий	<i>Acer negundo</i> L.	Північна Америка, 1900
Клен одеський	Клен одесский	<i>Acer odessanum</i> Hort.	Гібрид, 1925
Клен величний	Клен величественный	<i>Acer velutinum</i> Boiss.	Закавказзя, 1950
Клен Гіннала	Клен Гиннала	<i>Acer Ginnala</i> Maxim.	Далекий Схід, 1900
Клен пальмолистий	Клен пальмолистий	<i>Acer palmatum</i> Thunb.	Японія, 1925
Клен гостролистий біло-строкатий	Клен остролистий бело-пестрый	<i>Acer platanoides</i> L. <i>albo-variegatum</i> Hayne.	Садова форма, 1925
Клен гостролистий червоний	Клен остролистий красный	<i>Acer platanoides</i> L. <i>rubrum</i> Herd.	Садова форма, 1925
Клен гостролистий Шведлера	Клен остролистий Шведлера	<i>Acer platanoides</i> L. <i>Schwedleri</i> Koch.	Садова форма, 1921
Клен гостролистий	Клен остролистий	<i>Acer platanoides</i> L.	Європа
Клен сріблястий	Клен сребристый	<i>Acer saccharinum</i> L.	Північна Америка, 1900
Клен цукровий	Клен сахарный	<i>Acer saccharum</i> March.	Північна Америка, 1900
Клен явір	Клен явор	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Середня Європа
Клен явір багрянистий	Клен явор багрянистий	<i>Acer pseudoplatanus</i> L. <i>purpureum</i> Loud.	Садова форма, 1925
Клен явір Леопольда	Клен явор Леопольда	<i>Acer pseudoplatanus</i> L. <i>Leopoldii</i> Lem.	Садова форма, 1925
Клюкичка колхідська	Клекачка колхидская	<i>Staphylea colchica</i> Stev.	Закавказзя, 1900
Клюкичка периста	Клекачка перистая	<i>Staphylea pinnata</i> L.	Європа
Криптомерія японська	Криптомерія японская	<i>Cryptomeria japonica</i> Don.	Японія, 1950
Лавровишня лікарська	Лавровишня лекарственная	<i>Laurocerasus officinalis</i> Roem.	Кавказ, 1950
Лапина вузькокрила	Лапина узкокрылая	<i>Pterocarya pterocarpa</i> (Mich.) Kunt	Китай, 1880
Леспедеца двоколірна	Леспедеца двухцветная	<i>Lespedeza bicolor</i> Turcz.	Далекий Схід, 1950

1	2	3	4
Лимон трилистий	Лимон трех- листный	<i>Poncirus trifoliata</i> (L.) Raf.	Китай, 1948
Лимонник китай- ський	Лимонник ки- тайський	<i>Schizandra chi- nensis</i> (Turz.) Baill	Далекий Схід, 1955
Липа американ- ська	Липа американ- ская	<i>Tilia americana</i> L.	Північна Аме- рика, 1925
Липа дрібнолиста	Липа мелко- листная	<i>Tilia cordata</i> Mill.	Євразія
Липа дрібнолиста пірамідальна	Липа мелко- листная піра- мідальная	<i>Tilia cordata</i> <i>pyramidalis</i> Kirch.	Південна Євро- па, 1900
Липа кавказька	Липа кавказ- ская	<i>Tilia caucasica</i> Rupr.	Кавказ, 1950
Липа крупнолиста	Липа крупно- листная	<i>Tilia platy- phyllos</i> Scop.	Європа
Липа волохата	Липа пушистая	<i>Tilia tomentosa</i> Moench.	Балкани
Липа темно-зелена	Липа темно-зе- леная	<i>Tilia euchlora</i> Koch.	Гібрид, 1925
Липа кримська	Липа крымская	<i>Tilia dasystylla</i> Stev.	Крим, 1925
Ліквідамбар смо- лоносний	Ликвидамбар смолоносный	<i>Liquidambar styraciflua</i> L.	Північна Аме- рика, 1900
Ліщина ведмежа	Лещина медве- жья	<i>Corylus colurna</i> L.	Кавказ, 1925
Ліщина велика	Лещина боль- шая (крупная)	<i>Corylus maxi- ma</i> Mill.	Балкани, 1900
Ліщина велика темно-пурпурна	Лещина круп- ная темно-пур- пурная	<i>Corylus maxi- ma</i> Mill. <i>atro- purpurea</i> Bean.	Балкани, 1920
Ломиніс виногра- долистий	Ломонос вино- градолистный	<i>Clematis vitalba</i> L.	Євразія
Ломиніс Жакмана	Ломонос Жак- мана	<i>Clematis Jack- mani</i> Th. Moorl.	Гібрид, 1925
Ломиніс фіолето- вий	Ломонос фіоле- товый	<i>Clematis viti- cella</i> Z.	Південна Євро- па, 1880
Маакія амурська	Маакія аму- рская	<i>Maakia amuren- sis</i> Rupr.	Далекий Схід, 1916
Магнолія загостре- на	Магнолія за- остренная	<i>Magnolia acu- minata</i> L.	Північна Аме- рика, 1906
Магнолія Кобус	Магнолія Ко- бус	<i>Magnolia Kobus</i> DC.	Японія Корея, 1925
Магнолія оберне- нойцевида	Магнолія обратнойце- видная	<i>Magnolia obo- vata</i> Thunb.	Японія, 1900
Магнолія оголена	Магнолія ого- ленная	<i>Magnolia denu- data</i> Desr.	Китай, 1910

1	2	3	4
Магнолія Суланжа	Магнолія Суланжа	Magnolia Soulangiana Soul.	Гібрид. 1906
Магнолія Суланжа Александрина	Магнолія Суланжа Александрина	Magnolia Soulangiana Soul. Alexandrinae Hort.	Гібрид. 1906
Магнолія Суланжа Ленне	Магнолія Суланжа Ленне	Magnolia Soulangiana Soul. Lennei Rehd.	Гібрид. 1925
Магонія падуболиста	Магонія падуболистная	Mahonia aquifolia Nut.	Північна Америка, 1880
Магонія повзуча	Магонія ползучая	Mahonia repens Don.	Північна Америка, 1928
Магобарбарис Найберта	Магобарбарис Найберта	Mahoberberis Heuberti Schn.	Північна Америка, 1928
Маклюра оранжева	Маклюра оранжева	Maclura aurantiaca Nutt.	Північна Америка, 1900
Маслинка багатоквіткова	Лох многоцветковий	Elaeagnus multiflora Thunb.	Японія, 1950
Маслинка вузьколиста	Лох узколистий	Elaeagnus angustifolia L.	Причорномор'я, 1860
Маслинка парасолькова	Лох зонтичний	Elaeagnus umbellata Thunb.	Китай. 1860
Маслинка срібляста	Лох сребристый	Elaeagnus argentea Pursh.	Північна Америка, 1925
Метасеквойя гліптостробо-видна	Метасеквойя гліптостробо-видная	Metasequoia glyptostroboides Cheng. et Hu.	Китай. 1950
Метельник прутевидний	Метельник прутевидный	Spartium junceum L.	Південна Європа, 1900
Модрина американська	Лиственница американская	Larix americana Michx.	Північна Америка, 1860
Модрина даурська	Лиственница даурская	Larix dahurica Turcz.	Далекий Схід, 1960
Модрина польська	Лиственница польская	Larix polonica Racib.	Карпати
Модрина сибірська	Лиственница сибирская	Larix sibirica Ledb.	Сибір, 1950
Модрина Сукачова	Лиственница Сукачева	Larix Sukaczewii Djl.	Урал. 1945
Модрина японська	Лиственница японская	Larix leptolepis Gord.	Японія. 1955
Несправжньо-модрина чудова	Ложнолиственница чудесная	Pseudolarix Kempferi Gord.	Китай, 1910
Обвійник грецький	Обвойник грецкий	Periploca graeca L.	Балкани, 1920

1	2	3	4
Обліпиха крушинолиста	Облепиха крушинолистная	<i>Hippophae rhamnoides</i> L.	Кавказ, 1965
Павловнія повстиста Паперова шовковиця	Павловния войлочная Бруссокеция обыкновенная	<i>Paulownia tomentosa</i> Steud. <i>Broussonetia papyrifera</i> Vend.	Китай, 1900 Китай, 1950
Парротія персидська Персик звичайний	Парротия персидская Персик обыкновенный	<i>Parrotia persica</i> Mey. <i>Persica vulgaris</i> Mill.	Закавказзя, 1956 Китай, XIX ст.
Персик звичайний пурпурний	Персик обыкновенный пурпурный	<i>Persica vulgaris atropurpurea</i> Hort.	Китай, 1925
Партеноцисус п'ятилистовий	Партеноцисус пятилисточковый	<i>Partenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	Північна Америка, 1880
Партеноцисус тричизагострений	Партеноцисус тризагостренный	<i>Partenocissus tricuspida</i> (S. et Z.) Planch.	Північна Америка, 1900
Півонія деревовидна Пираканта яскраво-червона	Пеон деревовидный Пираканта ярко-красная	<i>Paeonia arborea</i> Don. <i>Pyracantha coccinea</i> Roem.	Китай, Японія, 1900 Крим, 1925
Платан західний	Платан западный	<i>Platanus occidentalis</i> L.	Північна Америка, XVIII ст.
Платан кленолистий	Платан кленолистный	<i>Platanus acerifolius</i> Willd.	Гібрид, XIX ст.
Платан східний	Платан восточный	<i>Platanus orientalis</i> L.	Балкани, 1925
Порічки американські	Смородина американская	<i>Ribes americanum</i> Mill.	Північна Америка, 1925
Порічки золотисті	Смородина золотистая	<i>Ribes aureum</i> Pursh.	Північна Америка, 1925
Порічки криваво-червоні	Смородина криваво-красная	<i>Ribes sanguineum</i> Pursh.	Північна Америка, 1960
Порічки червоні	Смородина красная	<i>Ribes rubrum</i> Jancz.	Північна Європа, XIX ст.
Псевдотсуга сиза	Псевдотсуга сизая	<i>Pseudotsuga glauca</i> Mayr.	Північна Америка, 1880
Псевдотсуга Мензіса	Псевдотсуга Мензиса	<i>Pseudotsuga Menziensis</i> (Mirb.) Franco	Північна Америка, 1880
Псевдотсуга сіра	Псевдотсуга серая	<i>Pseudotsuga caesia</i> Schwer.	Північна Америка, 1900
Птелея трилиста	Птелея трехлистная	<i>Ptelea trifoliata</i> L.	Північна Америка, XIX ст.

1	2	3	4
Пухирник деревовидний Пухироплідник калінолистий	Пузырник деревовидний Пузыроплодник калінолистий	<i>Colutea arborescens</i> L. <i>Physocarpus opulifolius</i> Max.	Південна Європа, 1925 Південна Америка, 1925
Робінія клейка	Робиния клейкая	<i>Robinia viscosa</i> Vent.	Південна Америка, 1925
Робінія несправжньоакація	Робиния лжеакация	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Північна Америка, XVII ст.
Робінія несправжньоакація безколючкова	Робиния лжеакация безколючковая	<i>Robinia inermis</i> DC.	Північна Америка, XIX ст.
Робінія несправжньоакація Декейсна	Робиния лжеакация Декейсна	<i>Robinia pseudoacacia</i> L. <i>Decaisneana</i> Carr.	Північна Америка, 1900
Робінія несправжньоакація однолиста	Робиния лжеакация однолистная	<i>Robinia pseudoacacia</i> L. <i>monophylla</i> Carr	Північна Америка, 1925
Робінія щетиниста	Робиния щетинистая	<i>Robinia hispida</i> L.	Північна Америка, 1925
Рожа сірійська	Гибискус сирийский	<i>Hibiscus syriacus</i> L.	Китай, Індія, Мала Азія, 1925
Рододендрон жовтий	Рододендрон желтый	<i>Rhododendron luteum</i> Sweet.	Кавказ, 1950
Рододендрон казський	Рододендрон кавказский	<i>Rhododendron caucasicum</i> Pall.	Кавказ, 1950
Рододендрон Кочі	Рододендрон Кочи	<i>Rhododendron Kotschyi</i> Simk.	Карпати
Рододендрон м'який	Рододендрон мягкий	<i>Rhododendron molle</i> Don.	Китай, 1925
Рододендрон понтійський	Рододендрон понтийский	<i>Rhododendron ponticum</i> L.	Кавказ, 1950
Рокитник золотий дощ	Ракитник золотой дождь	<i>Laburnum anagyroides</i> Med.	Південна Європа, 1900
Самшит вічнозелений	Самшит вечнозеленый	<i>Buxus sempervirens</i> L.	Південна Європа, XIX ст.
Свидина біла	Дерен белый	<i>Cornus alba</i> L.	Сибір, 1925
Свидина паросткова	Дерен отпрысковый	<i>Cornus stolonifera</i> Michx.	Північна Америка, 1950
Секвойядендрон велетенський	Секвойядендрон гигантский	<i>Sequoiadendron giganteum</i> Lindl.	Північна Америка, 1926
Скумпія	Скумпия	<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	Кавказ, 1925
Слива розлога, алича	Слива растопыренная	<i>Prunus divaricata</i> Ledeb.	Кавказ
Слива алича темно-пурпурнолиста	Слива алыча темно-пурпурнолистная	<i>Prunus divaricata</i> Ledeb. <i>atropurpurea</i> Hort.	Кавказ, 1925

Смородина чорна	Смородина черная	Ribes nigrum L.	Європа
Сніжногідник білий	Снежногодник белый	Symphoricarpus albus (L.) Blake	Північна Америка, 1890
Сніжногідник круглолистий	Снежногодник круглолистный	Symphoricarpus orbiculatus Max.	Північна Америка, 1925
Сосна Банкса	Сосна Банкса	Pinus Banksiana Lamb.	Північна Америка, 1900
Сосна Веймутова	Сосна Веймутова	Pinus strobus L.	Північна Америка, 1880
Сосна гімалайська	Сосна гімалайська	Pinus excelsa Wall.	Гімалаї, 1956
Сосна австрійська	Сосна австрійська	Pinus austriaca Hoess.	Альпи, XIX ст.
Сосна кримська	Сосна кримська	Pinus Pallasiana Lamb.	Крим, 1960
Сосна жовта	Сосна желтая	Pinus ponderosa Dougl.	Північна Америка, 1928
Сосна кедрова	Сосна кедровая	Pinus cembra L.	Карпати
Сосна кедровий стелюх	Сосна кедровый стланик	Pinus cembra L. pumila Kgl.	Далекий Схід, 1950
Сосна корейська	Сосна корейська	Pinus koraiensis S. et Z.	Далекий Схід, 1950
Сосна румелійська	Сосна румелійська	Pinus peuce Griseb.	Балкани, 1900
Сосна сибірська	Сосна сибірська	Pinus sibirica (Rupr.) Mayr.	Сибір, 1950
Сосна шорстка	Сосна жесткая	Pinus rigida Mill.	Північна Америка, 1928
Софора японська	Софора японська	Sophora japonica L.	Японія, 1930
Спірея Вангутта	Спірея Вангутта	Spiraea Vanhouttei Zab.	Гібрид, 1926
Спірея Бумальда	Спірея Бумальда	Spiraea Bumalda Burv.	Японія, 1926
Спірея верболиста	Спірея иволистная	Spiraea salicifolia L.	Карпати
Спірея зарубчаста	Спірея зарубчастая	Spiraea crenata L.	Західний Сибір, 1880
Спірея японська	Спірея японська	Spiraea japonica L.	Японія, 1930
Спірея Тунберга	Спірея Тунберга	Spiraea Thunbergii Sieb.	Китай, 1928
Спірея берестоліста	Спірея вязолистная	Spiraea ulmifolia Scop.	Карпати
Спірея середня	Спірея средняя	Spiraea media Fr.	Балкани

1	2	3	4
Спірея звиробості Стефанандра Танаке	Спірея зверобоелиста Стефанандра Танаке	Spiraea hypericifolia L. Stephanandra Tanakae Franch.	Кавказ, 1926 Японія, 1925
Стіракс звичайний Сумах пухнастий	Стіракс обыкновенный Сумах пупистый	Styrax officinalis L. Rhus thyphina L.	Середземномор'я, 1960 Північна Америка, 1926
Сумах пухнастий розсічений	Сумах пушистый рассеченный	Rhus thyphina dissecta Hort.	Північна Америка, 1926
Сумах дубильний	Сумах дубильный	Rhus coriaria L.	Крим, 1926
Таксодіум дворядний (болотний кипарис)	Таксодіум обыкновенный	Taxodium distichum (L.) Rich.	Північна Америка, 1906
Тамарикс французький Тис ягідний	Тамарикс французский Тис ягодный	Tamarix gallica M. B. Taxus baccata L.	Південна Європа, 1922 Євразія
Тис ягідний біло-строкатий	Тис ягодный бело-строкатый	Taxus baccata L. alba-variegata Carr.	Садові форми, 1925
Тис ягідний золотистий	Тис ягодный золотистый	Taxus baccata L. aurea Carr.	Садові форми, 1925
Тис ягідний колонovidний	Тис ягодный колонovidный	Taxus baccata L. stricta Carr.	Садові форми, 1925
Тис далекосхідний	Тис дальневосточный	Taxus cuspidata S. et Z.	Далекій Схід, 1906
Тополя бальзамічна	Тополь бальзамический	Populus balsamifera L.	Північна Америка, 1950
Тополя берлінська	Тополь берлинский	Populus berolinensis Dipp.	Гібрид, 1880
Тополя біла	Тополь белый	Populus alba L.	Південна Європа
Тополя канадська	Тополь канадский	Populus deltoides Marsh.	Північна Америка, 1925
Тополя китайська	Тополь китайский	Populus Simonii Carr.	Північний Китай, 1800
Тополя пірамідальна	Тополь пирамидальный	Populus pyramidalis Roz.	Італія, XIX ст.
Тополя туркестанська	Тополь туркестанский	Populus bolleana Lauche	Середня Азія, 1900
Тополя могутня	Тополь мощный	Populus robusta Schneid.	Гібрид, 1948
Тополя карлиньська	Тополь карлиньский	Populus angulata Ait.	Гібрид, 1948

1	2	3	4
Тсуга канадська	Тсуга канадская	<i>Tsuga canadensis</i> (L.) Carr.	Північна Америка, 1900
Туя західна	Туя западная	<i>Thuja occidentalis</i> L.	Північна Америка, 1860
Туя велетенська	Туя гигантская	<i>Thuja plicata</i> Lamb.	Північна Америка, 1928
Туєвик японський	Туєвик японский	<i>Thujopsis dolobrata</i> S. et Z.	Японія, 1928
Тюльпанне дерево	Тюльпанное дерево	<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	Північна Америка, 1900
Форзиція плакуча	Форзиція свисающая	<i>Forsythia suspensa</i> (Thunb.) Vahl.	Китай, 1900
Форзиція найзеленіша	Форзиція темно-зеленая	<i>Forsythia viridissima</i> Lindl.	Китай, 1900
Фотинія волохата	Фотинія волохатая	<i>Photinia serrulata</i> Lindl.	Східний Китай, 1950
Хеномелес Маулея	Хеномелес Маулея	<i>Chaenomeles Maulei</i> Moore	Китай, 1900
Хеномелес японський	Хеномелес японский	<i>Chaenomeles japonica</i> Thunb.	Японія, 1900
Хмелеграб звичайний	Хмелеграб обыкновенный	<i>Ostrya carpinifolia</i> Scop.	Кавказ, Мала Азія, 1950
Церціс звичайний	Церціс обыкновенный	<i>Cercis siliquastrum</i> L.	Південна Європа, 1925
Черемха віргінська	Черемуха виргинская	<i>Padus virginiana</i> (L.) Mill.	Північна Америка, 1925
Черемха звичайна	Черемуха обыкновенная	<i>Padus racemosa</i> (Lam.) Gilib.	Євразія
Черемха Маака	Черемуха Маака	<i>Padus Maackii</i> (Rupr.) Kom.	Далекий Схід, 1950
Черемха пізня	Черемуха поздняя	<i>Padus serotina</i> Agardh.	Північна Америка, 1825
Черешня звичайна	Черешня птичьья	<i>Cerasus avium</i> L.	Європа
Черешня японська	Черешня японская	<i>Cerasus serrulata</i> Lindl.	Японія, 1925
Чубушник віничний	Чубушник венечный	<i>Cerasus serrulata</i> Lindl. roseo-plena Hort.	Південна Європа, XIX ст.
Чубушник Лемуана	Чубушник Лемуана	<i>Phyladelphus Lemonei</i> Lam.	Гібрид, Південна Європа, 1925
Шипшина багатоквіткова	Шиповник многоцветковый	<i>Rosa multiflora</i> Thunb.	Гібрид, XIX ст.

1	2		4
Шипшина зморшкувата	Шиповник сморщенный	Rosa rugosa Thunb.	Далекий Схід, 1900
Шипшина кокандська	Шиповник кокандский	Rosa kokanica Thunb	Середня Азія, 1950
Шипшина столпста	Шиповник столбистый	Rosa centifolia L.	Корея, Японія, ХІХ ст.
Шовковиця біла	Шелковиця біла	Morus alba L.	Китай, ХІХ ст.
Шовковиця червона	Шелковиця красная	Morus rubra L.	Північна Америка, 1900
Шовковиця чорна	Шелковиця чорная	Morus nigra L.	Західна Азія, ХХ ст.
Яблуня Недзвєцького	Яблоня Недзвєдского	Malus Niedzwetzkyana Diech	Західна Азія, 1925
Яблуня сливолиста	Яблоня сливолистная	Malus prunitolia Willd.	Північний Китай, 1925
Яблуня ягідва	Яблоня ягідная	Malus baccata (L.) Borkh	Китай, 1900
Ялина аянська	Ель аянская	Picea jezoensis (L. et Z.) Carr.	Далекий Схід, 1900
Ялина Енгельмана	Ель Энгельмана	Picea Engelmannii Engelm.	Північна Америка, 1900
Ялина звичайна	Ель обыкновенная	Picea abies (L.) Karst.	Євразія
Ялина звичайна гадюча	Ель обыкновенная змеевидная	Picea abies (L.) Karst. virgata Jacq.	Євразія
Ялина звичайна малоросла	Ель обыкновенная малорослая	Picea abies (L.) Karst. pumila Beiss.	Євразія
Ялина звичайна одностовбурна	Ель обыкновенная одностовбурная	Picea abies (L.) Karst. monstrosa A. et G.	Євразія
Ялина звичайна славка	Ель обыкновенная стелющаяся	Picea abies (L.) Karst. procumbens Carr.	Євразія
Ялина канадська	Ель канадская	Picea canadensis (L.) B. S. P.	Північна Америка, 1928
Ялина колюча	Ель колючая	Picea pungens Eng.	Північна Америка, ХХ ст.
Ялина сербська	Ель сербская	Picea omorica Panć.	Балкани, 1900

1	2	3	4
Ялина східна	Ель восточная	<i>Picea orientalis</i> (L.) Link.	Кавказ, 1950
Ялина Шренка	Ель Шренка	<i>Picea Schrenkiana</i> F. et M.	Середня Азія, 1960
Ялиця кавказька	Пихта кавказская	<i>Abies Nordmanniana</i> (Stev.) Spach.	Кавказ, 1900
Ялиця маньчжурська	Пихта маньчжурская	<i>Abies holophylla</i> Max.	Далекий Схід, 1950
Ялиця одноколірна	Пихта одноцветная	<i>Abies concolor</i> Lindl.	Північна Америка, 1925
Ялівець високий	Можжегельник високий	<i>Juniperus excelsa</i> M. B.	Крим, 1925
Ялівець віргінський	Можжегельник віргінський	<i>Juniperus virginiana</i> L.	Північна Америка, 1900
Ялівець звичайний	Можжегельник обыкновенный	<i>Juniperus communis</i> L.	Європа
Ялівець ірландський	Можжегельник ірландський	<i>Juniperus communis</i> L. <i>iberica</i> Gord.	Європа
Ялівець шведський	Можжегельник шведський	<i>Juniperus communis</i> L. <i>suecica</i> (Land.) Ait.	Європа
Ялівець козацький	Можжегельник козацький	<i>Juniperus sabina</i> L.	Південна Європа
Ялівець скельний	Можжегельник скальний	<i>Juniperus scopulorum</i> Sarg.	Південна Америка, 1900
Ялівець ладановий	Можжегельник ладанный	<i>Juniperus thurifera</i> L.	Південна Європа, 1900
Ялівець несправжньокозацький	Можжегельник ложнокозацький	<i>Juniperus pseudosabina</i> F. et M.	Північна Америка, 1925
Ясен білий	Ясень белый	<i>Fraxinus ornus</i> L.	Південна Європа, 1925
Ясен білий плакучий	Ясень белый плакучий	<i>Fraxinus ornus</i> <i>pendula</i> Hort.	Південна Європа, 1950
Ясен звичайний однолистяний	Ясень обыкновенный однолистяний	<i>Fraxinus excelsior</i> <i>unifolia</i> Ait.	Садова форма
Ясен звичайний плакучий	Ясень обыкновенный плакучий	<i>Fraxinus excelsior</i> L. <i>pendula</i> Ait.	Садова форма
Ясен пенсільванський	Ясень пенсільванський	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> Marsh.	Північна Америка, 1950
Ясен ланцетолистяний	Ясень ланцетолистяний	<i>Fraxinus lanceolata</i> Borkh.	Північна Америка, 1925

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бродович Т., Бродович М.* Атлас дерев та кущів Заходу України. Львів, 1973.
- Верзилин Н.* Растения в жизни человека. Л., 1954.
- Верзилин Н.* По следам Робинзона. Л., 1964.
- Денисова Г. А.* Удивительный мир растений. М., 1973.
- Дятлов С., Лещинский А.* Путешествие в зеленый мир. Одесса, 1978.
- Женьшень на Украине.* К., 1977.
- Івченко С. І.* Цікава дендрологія. К., 1964.
- Івченко С. І.* Книга о деревьях. М., 1973.
- Колесников А. И.* Декоративная дендрология. М., 1974.
- Костевич З. К.* Экзоты старых парков Советской Буковины. Бюллетень Главного ботанического сада АН СССР. 1969, в. 73.
- Менкиджер Э.* Причудливые деревья. М., 1970.
- Муравьева Д. А., Гаммерман А. Ф.* Тропические и субтропические лекарственные растения. М., 1974.
- Петров В. В.* Чудеса наших субтропиков. М., 1976.
- Смаглюк К. К.* Інтродуковані хвойні лісоутворювачі. Ужгород, 1976.
- Смирнов А.* Мир растений. М., 1979.
- Смирнов А. В.* Упрямые башмачки. М., 1979.
- Терлецький В. К., Гладун Я. Д.* Плодові карпатських лісів. Ужгород, 1979.
- Питання сучасного природознавства. Львів, 1974.
- Фодор С. С.* Флора Закарпаття, Львів, 1974.

ЗМІСТ

Чарівний зелений дивосвіт	3
Кілька слів про інтродукцію	5
Осередки екзотів у Карпатах	7
Голонасінні	10
«Жива скам'янілість»	10
Гіганти серед шпилькових	11
Зимові чарівниці	13
Красуні сосни	15
Не кедр, а теж сосни	17
Справжні кедр. Які вони?	19
«Слава Росії»	20
Родичі смерекові	22
Помилка великого ботаніка	24
Велетенська ялиця Арчібальда	25
Ефедра двоколоса	27
Надзвичайне поруч	28
Квіткові рослини	29
Плоди чи шишки?	30
Рослина, яка відвертає страх і продовжує життя	34
Родичі женьшеня	36
Дерева-жонглери	38
Екзоти з родини березових	41
Чарівні горіхи	43
Непоказні красуні	44
Окраса родини	46
Хеномелеси	48
Золота медаль за плоди	49
Зореподібні іргаї в Карпатах	50
Панацея великого Діоскорида	52
Далекі й близькі родичі вишні	53
Вірменські яблука і сливи Овідія	54
«Шишини куц у мене під вікном...»	56
Гарасові верби	58
Тополі, або народні дерева	59
Бородаті карлики	61
Потомки красуні Сирінги	63
Чарівні лози	65

Ліани-чарівниці та ліани-хижаки	67
Найбільше диво світу	69
Немеркнуча слава Карпат	70
Квіти Лесі Українки	72
Від чого лисіють коні?	75
Рослини-хамелеони	77
Квіти кохання	77
П'яний мед і найгарніші квіти	79
Розкрита таємниця	80
Перукові дерева в Карпатах	81
Рослина на прапорі	82
Липовий цвіт	84
Барви Фудзі	85
Адамове дерево та інші	86
Екзоти далекого Примор'я	88
Заморські «старожили»	89
Гудині дерева та інші бобові	91
Велети й карлики	92
Ще кілька вихідців з Азії	93
Чарівні катальпи	95
Дивні апельсини	96
Список екзотів Карпат	98
Список використаної літератури	116

Ф33 Фодор С. С., Терлецький В. К., Гладун Я. Д.
Екзоти Карпат.— Ужгород : Карпати, 1982.—
120 с., іл., 24 л. іл.

Про цінні рідкісні дерева і кущі карпатських лісів, скверів, парків, дендраріїв. Про значення цих екзотів, їх походження, роль в озелененні міст і сіл, про охорону й примноження рідкісних і зникаючих рослин. Книга ілюстрована кольоровими фотографіями. Для лісівників, працівників зеленого будівництва, любителів природи, для всіх, хто примножує її зелену красу.

21002-006
Ф M215(04)-8222-81.1603000000

ББК. 28.5
58

**Степан Степанович Фодор, Владимир Карлович
Терлецкий, Ярослав Дмитриевич Гладун**

ЭКЗОТЫ КАРПАТ

(На украинском языке)

Ужгород, издательство «Карпаты»

**Фото В. О. Чмиря, В. К. Терлецького,
Л. К. Українця, І. І. Шелевера.**

**Редактор Є. Д. Лозинська
Худож. оформлення М. М. Дем'яна
Худож. редактор Я. М. Гашпарович
Техн. редактор М. Р. Черкашина
Коректор Є. С. Павлик**

Інформ. бланк № 1012

Здано до склад. 30.12.80. Підписано до друку 02.12.81. ББ 01422. Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 1. Звичайна нова гарнітура. Висок. друк. Умов. друк. арк. 6,3+2,52 вкл. Умов. ф.-відб. 17,12. Облік-вид. арк. 10,2. Тираж 20 000 пр. Замовлення № 1—813. Ціна 1 крб. 70 к.

Видавництво «Карпати».
294000, Ужгород, пл. Радянська, 3.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
252057, Київ, вул. Довженка, 3.

1 крб. 70 к.

